

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Katedra etnologie a kulturní antropologie

Diplomová práce

Bc. Anna Drapáková

České Palermo?

**Fámy a současné pověsti města Příbram
jako součást kolektivní identity obyvatel
příbramského regionu**

Czech Palermo?

Rumors and contemporary legends of the town Příbram
as a part of the collective identity of the inhabitants of the Příbram region

Praha 2023

Vedoucí práce: doc. PhDr. Petr Janeček, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 9. května 2023

Anna Drapáková

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala panu doc. PhDr. Petru Janečkovi, Ph.D. za výborné vedení mé diplomové práce a za cenné rady při její tvorbě. Mé poděkování patří také všem informátorům za poskytnuté rozhovory.

Klíčová slova (česky)

současné pověsti, fámy, narativita, zločin, těžba, Příbram, příbramský region, kolektivní identita, 90. léta 20. století

Klíčová slova (anglicky):

Contemporary legends, rumours, narratives, crime, mining, Příbram, Příbram region, collective identity, the 1990s

Abstrakt (česky)

Přezdívku České Palermo si město Příbram vysloužilo především kvůli událostem devadesátých let 20. století souvisejících s aktivitami organizovaného zločinu, černé a šedé ekonomiky, zejména pak korupcí a jinou, často dosud neobjasněnou, trestnou činností.

Tato diplomová práce si klade za cíl prostřednictvím dokumentace, analýzy a interpretace fám, současných pověstí, memorátů a dalších kolektivně šířených vyprávění souvisejících s obdobím devadesátých let, odhalit při zohlednění kontextu historického vývoje regionu Příbram, jaký měly a mají tato místní vyprávění vliv na podobu a formování identity obyvatel Příbrami a okolí.

Předně si práce klade otázku, zda má průmyslová historie tohoto území a následná nechvalně známá spojitost s kriminálními událostmi diachronní souvislost při vytváření současné identity, a jak funguje dynamický vztah mezi „hornickou“ a „mafíánskou“ příbramskou kolektivní identitou.

Dále jsou detailně analyzovány nejčastěji se vyskytující kolektivní narativy, které tvoří integrální součást identity obyvatel Příbrami a okolí, včetně jejich postojů k nim. Metodou dokumentace dat jsou polostrukturované rozhovory, narativní rozhovory a archivní výzkum doplněné obsahovou analýzou internetových zdrojů a novinových článků.

Výsledkem výzkumu je v první řadě zjištění, že dlouhodobé hornické zaměření regionu, a především jeho vývoj po druhé světové válce, má skutečně kauzální souvislost s výrazným rozšířením černé ekonomiky a organizovaného zločinu v Příbrami po roce 1989. Spojeným s neobjasněnými vraždami, únosy, korupcí a dalšími nelegálními praktikami. To následně dalo vzniknout označení Příbrami za České Palermo. Městský folklor získaných během rozhovorů s informátory dále potvrdil skutečnost, že příběhy s „mafíánskou“ tematikou jsou s místní společností spjaté, a patří tak mezi signifikantní prvky identity obyvatel.

Abstract (in English)

The city of Příbram earned the nickname "Czech Palermo" mainly due to the events of the 1990s related to the activities of organized crime, black and grey economy, especially corruption and other, often still unexplained, criminal activities.

This master's thesis aims to reveal, through documentation, analysis, and interpretation of rumors, contemporary legends, memorates, and other collectively spread narratives related to the 1990s, the influence of these local narratives on the shaping of the identity of the inhabitants of Příbram and its surroundings. This will be done by taking into account the context of the historical development of the Příbram region.

Firstly, the thesis raises the question of whether the industrial history of this area and its subsequent notorious association with criminal events have a diachronic connection to the creation of the current identity and how the dynamic relationship between the "mining" and "mafia" collective identity of Příbram works.

Furthermore, the most commonly occurring collective narratives, which form an integral part of the identity of the inhabitants of Příbram and its surroundings, are analyzed in detail, including their attitudes towards them. The method of data documentation includes semi-structured interviews, narrative interviews, and archival research supplemented by content analysis of internet sources and newspaper articles.

The result of the research is, first of all, the finding that the long-term mining focus of the region, especially its development after World War II, has a causal connection to the significant expansion of the black economy and organized crime in Příbram after 1989. This was associated with unresolved murders, abductions, corruption, and other illegal practices, which subsequently led to the labeling of Příbram as the "Czech Palermo". The city folklore obtained during interviews with informants further confirmed the fact that stories with "mafia" themes are associated with local society and thus belong among the significant elements of the inhabitants' identity.

OBSAH

ÚVOD	1
1 TEORETICKÁ ČÁST	1
1.1 FOLKLOR V SOUČASNÉ DOBĚ	1
1.2 ŽÁNRY SOUČASNÉHO FOLKLORU	4
1.2.1 <i>Současná pověst</i>	5
1.2.2 <i>Fáma</i>	8
1.3 SOCIÁLNÍ IDENTITA A KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ	9
1.3.1 <i>Kolektivní paměť ve vztahu k historii</i>	12
1.3.2 <i>Kolektivní paměť ve vztahu k prostoru</i>	12
2 METODOLOGICKÁ ČÁST	13
2.1 KVALITATIVNÍ VÝZKUM	13
2.2 FOLKLORISTICKÝ VÝZKUM	14
2.3 ORÁLNÍ HISTORIE	15
2.4 ROZHOVOR	16
2.4.1 <i>Realizace rozhovoru</i>	18
2.5 ARCHIVNÍ VÝZKUM	20
2.6 OBSAHOVÁ ANALÝZA NOVINOVÝCH A INTERNETOVÝCH ČLÁNKŮ	21
2.7 PRŮBĚH VÝZKUMU A CHARAKTERISTIKA INFORMÁTORŮ	22
2.7.1 <i>Přehled informátorů</i>	23
3 ANALYTICKÁ ČÁST	24
3.1 SPOLEČENSKÝ VÝVOJ A ZMĚNY PŘÍBRAMSKÉ SPOLEČNOSTI V MODERNÍ HISTORII ..	24
3.2 SOCIÁLNÍ IDENTITA OBYVATEL PŘÍBRAMI	26
3.3 HISTORIE MĚSTA PŘÍBRAM OD ZAHÁJENÍ HORNICKÉ TĚŽBY	27
3.3.1 <i>Počátky těžby na Příbramsku</i>	27
3.3.2 <i>1. světová válka</i>	30
3.3.3 <i>Meziválečné období</i>	31
3.3.4 <i>Těžba v meziválečném období</i>	32
3.3.5 <i>Protektorát Čechy a Morava</i>	33
3.3.6 <i>Protinacistický odboj</i>	33

3.3.7	<i>Květnové povstání</i>	34
3.3.8	<i>Vývoj města Příbram po roce 1945</i>	35
3.3.9	<i>Těžba po roce 1945</i>	36
3.3.10	<i>Od Pražského jara po Sametovou revoluci</i>	40
3.3.11	<i>Po roce 1989</i>	41
3.4	DEVADESÁTÁ LÉTA A POČÁTKY ZLOČINU V PŘÍBRAMI	42
3.5	OSOBNOSTI SPJATÉ S ORGANIZOVANÝM ZLOČINEM NA PŘÍBRAMSKU	43
3.5.1	<i>Jaroslav Starka</i>	43
3.5.2	<i>Bratři Erdelyiovi</i>	45
3.5.3	<i>Lubomír Kašák</i>	45
3.6	ČESKÉ PALERMO	48
3.7	FÁMY A SOUČASNÉ POVĚSTI ČESKÉHO PALERMA	49
3.7.1	<i>Napadení pedagoga a chybějící ucho</i>	49
3.7.2	<i>Amputované končetiny na skládce za městem</i>	51
3.7.3	<i>Smrt podnikatele</i>	52
3.7.4	<i>Nevyjasněné exploze</i>	54
3.7.5	<i>Atentát na příbramského bosse</i>	55
3.7.6	<i>Příbramské únosy</i>	56
3.7.7	<i>Fotbalové skandály</i>	58
3.8	GEOGRAFICKÝ KONTEXT	60
3.8.1	<i>Brdy</i>	60
3.8.2	<i>Orlická přehrada</i>	61
3.8.3	<i>Vystrkov</i>	62
3.8.4	<i>Motorest Halda</i>	63
3.8.5	<i>Hotel Belvedere</i>	64
	ZÁVĚR	65
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	67

Předmluva

K výběru tématu *České Palermo? Fámy a současné pověsti města Příbram jako součást kolektivní identity obyvatel příbramského regionu*, jako tématu pro mou diplomovou práci, jsem byla vedena více skutečnostmi. Předně, z příbramského regionu pocházím a prožila jsem zde v zásadě celý svůj dosavadní život. Místní prostředí, obyvatelé i jejich příběhy mi tak jsou velmi důvěrně známé. Příbramský novodobý folklor považuji za obzvlášť zajímavý a bohatý. O to více jsem byla překvapena, když jsem zjistila, že nebyl dosud komplexně dokumentován ani analyzován.

Rozhodla jsem se tak volně navázat na mou bakalářskou práci s názvem *Antonín Dvořák jako součást kolektivní paměti a sociální identity obyvatel příbramského regionu*, obhájenou v roce 2021 na Západočeské univerzitě v Plzni, která se taktéž věnovala prvkům kolektivní identity příbramských obyvatel, avšak s větším důrazem na kulturu a zpracovat tuto diplomovou práci věnující se fenoménu Českého Palerma.

Diplomová práce se skládá z teoretické, metodologické a analytické části. Výsledky výzkumu jsou poté shrnuty v závěru práce. V teoretické části je pozornost věnována především současnému narativnímu folkloru a jeho žánrům, které jsou relevantní pro tuto práci, a dále charakteristice kolektivní paměti a sociální identity.

Metodologická část je věnována metodám použitým při sběru a analýze získaných dat. Zpravidla se jednalo o metody kvalitativní, konkrétně o polostrukturovaný a narativní rozhovor, a dále o obsahovou analýzu novinových a internetových článků, která byla z části provedena v rámci výzkumu relevantních archiválií.

Při výzkumu a navazující analýze dat jsem zjistila, že region je i v současné době stále značně spjat se svou hornickou historií, která je silně zakořeněna v identitě jejích obyvatel. Navzdory stovkám let hornické tradice je však Příbram napříč Českou republikou přezdívána *České Palermo*, ačkoliv organizovaný zločin je s ní spojován až od počátku devadesátých let.

Značný důraz je v této práci kladen na kauzalitu mezi hornickou minulostí a pověstí Příbrami jako Českého Palerma. Jako další cíl jsem si určila zjistit, jak se tato nechvalná pověst města včetně událostí s ní spojených otiskly do identity obyvatel Příbrami a blízkého okolí.

Data potřebná k zodpovězení těchto otázek jsem získala sběrem folkloru týkajícího se „populárních“ i méně známých městských legend Příbramska. Vyprávění jsem zpravidla zaznamenávala na diktafon při polostrukturovaných a narativních rozhovorech

s vybranými informátory. Pro doplnění a kontextualizaci dat z rozhovorů byla provedena také analýza novinových a internetových článků, nalezených na internetu nebo v archiváliích města Příbram.

Literatura byla volena adekvátně tématu práce a byla použita především v teoretické části a v kapitolách věnujících se historii města Příbram, zbylémi zdroji byly již zmíněná tištěná i internetová periodika věnující se dění v Příbrami a také data získaná při rozhovorech s informátory. Jako citační styl byl zvolen standard ISO 690.

Úvod

Město Příbram je spojeno s organizovaným zločinem od počátku devadesátých let 20. století. Co však činí toto spojení unikátním, je jeho proslulost, kvůli které Příbram získala běžně všeobecně známé přívlastko *České Palermu*.

Místní moderní folklor je založen na skutečných postavách, konkrétních obecně známých místech a reálných příbězích známých z vyprávění místních obyvatel i stran celostátních novin. Současně je však opředen mnoha detaily, týkajícími se průběhu, motivů jednotlivých aktérů či rozuzlení, které nebyly nikdy oficiálně objasněny.

Hranice mezi pouhou fámou a skutečným průběhem události je zpravidla značně nejasná. Připisují to skutečnosti, že drtivá většina popsaných městských legend se váže k období devadesátých let, tedy doby, kterou velká část obyvatel pamatuje přímo či zprostředkovaně skrze vyprávění svých rodičů, kamarádů a dalších blízkých. Současně však v předmětné době ještě zdaleka nebyly tak pokročilé a rozšířené technologie umožňující prokázání či vyvrácení zkoumaných událostí, jako například městské kamerové systémy, mobilní telefony s integrovanými kamerami a další nejrůznější technická zařízení umožňující věrné zachycení momentů a sledování osob, včetně jejich odposlechu. Většina vyprávění je tak z velké části založena na údajných svědectvích.

Všechny uvedené skutečnosti ve svém souhrnu vytvořily ideální podmínky pro vznik rozsáhlého a poutavého lokálního novodobého městského folkloru.

1 Teoretická část

První část diplomové práce je věnována především definici hlavních užívaných termínů, které souvisejí s výzkumem realizovaným v rámci přípravy diplomové práce.

Mezi tyto pojmy se řadí zejména folklor a jednotlivé folklorní žánry, do kterých se řadí vyprávění sesbíraná při výzkumu. Dále byly definovány pojmy sociální identita a kolektivní paměť, neboť jejich analýza a identifikace na vzorku příbramského obyvatelstva je jedním z cílů této práce.

1.1 Folklor v současné době

Termín folklor lze obecně definovat jako: „*dlouhodobě přetrvávající otevřenou strukturu stereotypních forem v rámci určité kultury, manifestovaných v podobě souboru historicky vzniklých expresivních projevů, žánrů a komunikačních procesů, jejichž základními znaky jsou kolektivita (podmíněná existencí tradice a fungující na třech*

základních úrovních: autorské, interpretační a vnímatelské), improvizovanost projevu a z ní vyplývající variabilita, funkčnost (na estetické i mimoestetické rovině) a synkretičnost.“ (BENEŠ 1990, 7–10) Z toho lze vyvodit, že folklorem disponuje každá lidská společnost, v níž spolu členové navzájem interagují a pravidelně komunikují.

Ačkoliv je částí laické veřejnosti folklor považován za přežitek, který dříve sloužil jako doklad existence a prezentace podoby starých venkovských společností, není tomu tak. Folklor je nedílnou součástí také dnešního moderního, globalizovaného a industrializovaného světa. Nadto se také stále rozrůstá, šíří a vznikají jeho nové formy, které reagují na podobu a fungování společnosti. Současný folklor jde ruku v ruce s vývojem, je přítomen v každém společenství, a proto jej řadíme k základním konceptům etnologických a antropologických věd. (BAUMANN 1992)

Folklor někdy bývá badateli neprávem opomíjen. Folklorní žánry (tj. zejména písně, zvyky, říkadla, anekdoty nebo ty novodobější, ke kterým patří fámy a městské legendy) neslouží pouze pro pobavení, ale mají také významnou výpovědní hodnotu o tom, jak si lidé představují svět, co si pamatují, nebo jaké hodnoty preferují a považují za významné. (POHUNEK, JANEČEK, VOTRUBA 2014, 5)

Současná folkloristika se koncentruje také na psychologický aspekt folklorních žánrů. Velmi často se ve vyprávěních objevují témata související s pocitem strachu či tajemna, což lze vysvětlit tím, že vyprávěním se mohou tyto pocity stát snesitelnějšími. Stejně tak mohou být vyprávěním překonána i různá tabuizovaná témata, případně lze skrze vyprávění rozšiřovat pomluvy či posouvat hranice intimnosti. (ŠRÁMKOVÁ 2002)

Stále platí, že folklor plní svou původní funkci zaznamenat a pochopit fungování společností, a to prostřednictvím neliterárních zdrojů, jakými jsou písně, tance, vyprávění či hry; má však mnoho dalších rolí. Hojně je používán kupř. jako politický argument dokládající vyspělost dané etnické skupiny nebo při konstrukci sociální identity určité skupiny, ať už na úrovni národa, regionu, lokality či instituce. Dále také může plnit funkci zdroje inspirace pro populární kulturu, být marketingově využit pro účely zábavního a turistického průmyslu nebo představovat zálibu a způsob, jakým trávit volný čas. (BENDIX 1997; SCHNEIDER 2005)

Hlavní schopností folkloru však je, že slouží jako prostředek dynamické sebereprodukce kultury, jíž je součástí. Folklorní prvky: „*přenášejí symbolickou formou vyjádřené představy o základních sociálních normách a institucích, udržují nejrůznější*

kulturní stereotypy a lidové modely, a svoji přítomností tak de facto vytvářejí obraz světa danou kulturou vnímaný jako reálný a akceptovatelný“. (JANEČEK 2011, 7)

Pokud jde o význam folkloru, lze uzavřít, že není příliš podstatné, jaké jsou mu přisuzovány jeho sběrateli, neboť to se může lišit v závislosti na historickém období či diskurzu, nýbrž jaké významy folkloru přisuzuje samotná lidská kultura. (JANEČEK 2011, 8)

Folklorní žánry jsou převážně globální povahy a často pronikají i do populární kultury, proto jsou některými považovány za tzv. *současný* nebo také *moderní* folklor. (KULIGOWSKI 2010, 150; SMITH 1996, 108–111). Způsoby šíření současného folkloru jsou kromě klasického přenosu pomocí přímé komunikace „face to face“, kdy jsou folklorní texty předávány ústně a performativně, také aktuálně šířeny i písemnou formou prostřednictvím internetu, rozhlasu, tisku, ve formě fám, novinových pověstí, nápisů na zdech nebo prostřednictvím poplašných řetězových e-mailů. Moderní folklorní texty se díky moderním médiím šíří rychle, a mohou tak pohotově reagovat na aktuální politické, sociální a kulturní dění. Lze usuzovat, že folklor bude součástí lidských životů, dokud spolu budou lidé neformálně komunikovat, setkávat se, vyprávět, vtipkovat a podobně. (JANEČEK 2011)

V návaznosti na vývoj folkloristiky a její nové okruhy zájmu se rozšířilo i studium toho, jakou sociální formaci lze považovat za nositelku určitého souboru folkloru. Vycházejíc z faktu, že folklor je sociálně ustanovený prvek, může být jeho nositelem jakákoli skupina lidí. Někteří současní folkloristé definují uskupení, ve kterých dochází k předávání folklorních prvků, obecně jako skupiny, v rámci kterých dochází k interakci mezi jejich jednotlivými členy prostřednictvím neformální, přímé a osobní komunikace. (SIROVÁTKA 2002) Podle Alana Dundese „*vlastním folklorem disponuje každá sociální skupina vyznačující se minimálně jedním sdíleným faktorem, na jehož základě vytváří vlastní tradice“.* (DUNDES 1999, 1)

Skupina sdílející stejný folklor může být definována na základě své etnicity, regionu, věkové skupiny (kupř. školáci, důchodci), profese či prostřednictvím stejného zájmu nebo způsobu trávení volného času. Existuje však ještě jeden zvláštní typ skupiny, u které dochází k předávání folklorních prvků, aniž by disponovala nějakým dalším prvkem kolektivity, a to náhodně vzniklé skupiny. Může se jednat například o spolucestující v MHD nebo lidé v čekárně, kteří si mezi sebou vyměňují fámy či anekdoty.

Závěrem je vhodné zdůraznit, že moderní folkloristika se vyznačuje odklonem od historizující fixace na venkovskou společnost a tradiční lidovou kulturu. Velkou zásluhu na tom má skutečnost, že v druhé polovině 20. století započalo studium nových žánrů typických pro městské prostředí, a to především fám a současných pověstí (contemporary legends). (JANEČEK 2007, 306)

1.2 Žánry současného folkloru

Mezi „nové“ folklorní narativní žánry se řadí především fámy, současné pověsti a městské legendy. Ty se staly velmi podstatnou součástí výzkumu v moderní folkloristice, a to přibližně od 80. let 20. století. Americký folklorista Alan Dundes dokonce označil tyto žánry a jejich výzkum za „jednu z nejzajímavějších oblastí moderní folkloristiky“. (DUNDES 1993, 13)

Studium nových žánrů přispělo k interdisciplinaritě folkloristiky. Její spolupráce s dalšími obory jako například sociologie nebo psychologie přinesla folkloristice nové perspektivy i metody výzkumu. (JANEČEK 2007, 306) Moderní folkloristické výzkumy se snaží provádět analýzy, které budou kromě folkloristické komparace zohledňovat také sociální kontext a význam folklorního prvku pro kulturu jako celek. (JANEČEK 2007, 318)

Definice těchto tří žánrů, tj. současné pověsti, fámy a městské legendy, není zcela jednoznačná, neboť jednotliví autoři zastávají různé přístupy, jak je definovat a klasifikovat. Některé teorie kupř. považují současné pověsti za podskupinu fám nebo používají termín městské legendy a současné pověsti jako téměř synonymní. Je pravdou, že se jedná o blízké příbuzné typy vyprávění, přesto považují za důležité alespoň okrajově stanovit hlavní rozdíly mezi těmito pojmy.

„Současná pověst se liší od fámy především rozvinutějším syžetem a delší životností v ústním přenosu, fáma má pak naopak podobu stručné informace, nejčastěji v podobě varování, absentuje u ní výraznější aktér (někdy i lokalizace) a má především nepoměrně kratší životnost (v řádu dní až měsíců)“. (JANEČEK 2007, 309)

Rozlišovat městskou legendu a současnou pověst je podstatné zejména z důvodu, jelikož pokud bychom považovali současnou pověst jako čistě urbánní fenomén a označovali tento žánr za městské pověsti, jak to dělají někteří folkloristé (BRUNVAND 1981, CZUBALA 1993), pak by mohlo dojít k záměně s archaickými pověstmi, tedy těmi tradičními vyprávěcími se v historickém městském prostředí. (PULEC 1963, 82) Dalším důvodem je, že se v případě těchto „městských“ pověstí nejedná o jev výhradně urbánní,

nýbrž prostupující všemi prostředními společenskými vrstvami (CAMPION-VINCENT 1990).

1.2.1 Současná pověst

Současné pověsti lze řadit mezi nejrozšířenější typy ústní slovesnosti současnosti. Definujeme je jako „*realistická vyprávění, ze současného prostředí, která jsou aktivní součástí aktuálního ústního podání a vykazují variace*“ (BUCHAN 1981, 2) Často jsou přesně geograficky i časově vymezeny a vystupují v nich konkrétní aktéři, kteří jsou vypravěči nepříliš vzdálení, avšak není s nimi v přímém kontaktu; zpravidla se jedná o osobu známou přes jedno či více prostředníků.

Brunvand definuje současné pověsti jako „*pravdivé příběhy, které jsou až moc dobré na to, aby byly pravdivé*“ (BRUNVAND 1999, 19) Jsou to příběhy, které jsou vyprávěny jako skutečné, odehrávající se v nedaleké minulosti, avšak jejich témata jsou příliš kuriózní, plné náhod a s příliš dobrou pointou na to, aby se vždy jednalo o zcela pravdivé a objektivní vykreslení. Skutečnost, že se nejedná o pravdivý příběh, nýbrž o pověst, podporuje také to, že stejný nebo velmi obdobný příběh se vypráví na různých místech a je poupraven nebo přizpůsoben lokálnímu prostředí. V některých případech je přitom rozšířen do celého světa, k čemuž samozřejmě přispívá narůstající globalizace, kdy šíření probíhá nejen tradičním orálním přenosem, ale také prostřednictvím médií jako je televize a sociální sítě. (JANEČEK 2007, 307)

Od tradičního folkloru se současné pověsti odlišují především svou obsahovou stránkou, témata se týkají především fenoménů současné společnosti a jsou jimi kupř. moderní technologické vynálezy (automobily, mobily, mikrovlnné trouby, počítače) nebo současné instituce (restaurace s rychlým občerstvením, aquaparky, MHD).

Někteří autoři dokonce považují témata současných pověstí jako hlavní určující prvek a způsob jejich klasifikace. Jan Harold Brunvand rozdělil současné pověsti do deseti tematických skupin a jejich podskupin. (BRUNVAND 1993) Z těchto deseti jsem se rozhodla zmínit pouze ty, které přímo souvisí s tématem této práce. Jsou jimi dále uvedené:

(1) automobilové pověsti s následujícími podskupinami:

- (a) dopravní nehody,
- (b) automobilové zločiny a sabotáže,
- (c) erotické příběhy související s auty,
- (d) příběhy o amputacích

(2) pověsti o zločinech s následujícími podskupinami:

- (a) příběhy o krádežích,
  - (b) útoky a únosy,
  - (c) zločiny spojené s drogami,
  - (d) pověsti a klepy o slavných lidech,
- (3) pověsti o úřadech s následujícími podskupinami:
- (a) neefektivnost,
  - (b) konspirace,
  - (c) věda vs. náboženství,
  - (d) armádní a válečné pověsti,
- (4) obchodní, profesní a ostatní pověsti s podskupinami:
- (a) firmy a obchody,
  - (b) obchodní známky,
  - (c) telefony, další technologie,
  - (d) počítačový folklor a
  - (e) psaný folklor.

Pro současnou pověst se používá také synonymní označení městská legenda (urban legend). Hlavním rozdílem mezi těmito termíny je, že současná pověst je novodobější a přesnější označení toho, čemu se dříve říkalo městská legenda. Vyprávění jsou předávána orálně nebo prostřednictvím textů, internetu či médií. Dějová linie příběhu je vystavěna tak, aby posluchač uvěřil, že se skutečně stal, a stejně tak ho předával dále. (BRUNVAND 1981)

Současná pověst často plní funkci varovnou nebo moralizující. Obvyklým obsahem jsou humorné a hororové prvky. Vypravěč narací často započne tím, že je to příběh, který se stal jeho známému či známému známého; v angličtině pro tento typ osoby existuje ustálené označení FOAF (friend of a friend). Pověsti jsou často recyklovány a upravovány na míru konkrétní lokalitě, osobám či události. Známým příkladem je anglická legenda o lidech, kteří byli uneseni, omráčeni a poté se probudili s jizvou na boku a chybějící ledvinou. V českém prostředí je potom známá legenda o černé sanitce, která v noci unáší mladé lidi. (JANEČEK 2006)

Vyprávění z urbánního prostředí nebylo po dlouhou dobu pro folkloristy a jejich výzkumy významné. Teprve ve 30. letech 20. století se folkloristé (nejprve ti němečtí) začali zajímat o městská vyprávění, která byla vydávána v novinách v podobě

„senzačních“ zpráv. Ty pak začaly kolovat v ústním podání mezi lidmi, a tím se dále rozšiřovat. (MOSER 1985, SCHNEIDER 2001)

Termín městská legenda, respektive *urban legend*, se do diskurzu folkloristiky dostal ve větší míře v 60. letech 20. století. (EDGERTON 1968) V této době započal výzkum a sběr materiálu v různých zemích¹, který vedl také k řešení některých teoretických problémů s tím spojených, například ohledně přesného vymezení termínu *urban legend* a jejich klasifikací. (ŠRÁMKOVÁ 2002)

Mezi sběrateli folkloru nebyl městský folklor zprvu v centru jejich zájmu, neboť ti se primárně zaměřovali na tradiční žánry (například pohádka, pověst) z venkovského prostředí. Ve městě se rozvíjely jiné vyprávěcí žánry, které zprvu nebyly příliš atraktivní. Druhým důvodem je, že venkov byl tradiční a jednoduchý celek, zatímco ve městě představuje každá skupina obyvatel (společenská či etnická) zvláštní strukturu, což dělá z města velmi složitý sociální útvar, ve kterém je obtížné provádět výzkum. (ŠRÁMKOVÁ 2002)

Současné pověsti jsou prezentovány jako pravdivý příběh, který se stal skutečné osobě nebo se vztahuje ke konkrétnímu místu, což přispívá k její uvěřitelnosti a autentičnosti. Lidé příběhy často šíří ze strachu, aby ochránili své blízké před určitou hrozbou, kupř. brutálním zločincem. Je zaznamenáno několik případů, kdy legendě uvěřila i média, veřejné instituce či policie, která pak před konkrétní hrozbou varuje občany nebo přímo začne vyšetřovat smyšlený případ. (GROSS 2010)

Důležitou vlastností současné městské pověsti je, že její téma a obsah velmi často souvisí s konkrétní politickou, ekonomickou a sociální situací a událostmi v dané lokalitě. Například v bývalém socialistickém Československu byl charakter městského vyprávění ovlivněn politickým režimem, který po dlouhou dobu určoval podobu veřejného i soukromého života. Vyprávěné příběhy odrážely politickou situaci, přičemž některé z nich byly v souladu s režimem². Jiné byly tzv. neoficiální, kupř. vyprávění o životě vysokých stranických osobností nebo příhody s celníky při cestování za hranice. (ŠRÁMKOVÁ 2002)

---

¹ Zejména v Anglii, Francii, Německu a Finsku. (ŠRÁMKOVÁ 2002)

² Šířilo se kupř. tvrzení, že mandelinka bramborová byla importována z USA, aby poškodila tuzemské zemědělství. (ŠRÁMKOVÁ 2002)

Současné městské pověsti se tematicky různí také v závislosti na tom, v jaké sociální skupině se šíří. Takovou skupinou mohou být například dělníci v továrnách nebo studenti. Takové skupiny mají svůj specifický vypravěčský repertoár, který je často opakován při různých setkáních, a někdy i předáván dalším generacím. Repertoár a příležitosti, při kterých si lidé městské pověsti vypráví, se postupem času mění. V současné době například vymizelo vyprávění v rámci dělnických kolonií. Život v panelových domech zredukoval kontakt mezi lidmi na minimum, a k vzájemnému vyprávění tak příliš nedochází. Místy vyprávění zůstaly kavárny a hospody, a nově přibýly kupř. kadeřnické a kosmetické salony, fitness centra či kulturní a společenské akce. (ŠRÁMKOVÁ 2002)

1.2.2 Fáma

Nejobecněji lze fámou definovat jako informaci, (i) jejíž původ je nejistý, (ii) která se šíří v určité společnosti lidí a (iii) vztahuje se ke konkrétní události či osobě. Existuje však větší množství definic, nejčastěji od sociologů, psychologů a etnologů, přičemž každá z definic se zpravidla v určitých ohledech různí a jiných shoduje. Kupříkladu američtí psychologové Gordon Allport a Leo Postman definují fámou jako „*sdělení, které se týká aktuálních událostí, kterému se má věřit a které se šíří od osoby k osobě zpravidla ústně. Neobsahuje údaje, podle nichž by se dala posoudit jeho pravdivost.*“ (ALLPORT 1946)

Původ slova fáma vychází z řecké mytologie. Fáma byla dcera bohyně země Terry. Představovala ztělesněnou pověst, která mezi lidmi šířila pravdivé příběhy i lživé výmysly. Podobala se okřídlené příšeře s velkými křídly a schopností nafukovat se do obřích rozměrů. Podobnost mezi běžnou fámou a bohyní Fámou je mj. dána také tím, že svým šířením narůstá. (ŠRÁMKOVÁ 2002)

Robert Knapp tvrdí, že „*fáma je informace předkládaná k věření. Souvisí s aktuálním děním a je rozšiřována bez oficiálního ověření.*“ V roce 1944 vydal knihu s názvem *Psychologie fámy*, ve které dělí fámy šířící se v USA za druhé světové války na tři následující skupiny

- (1) Bogies, tedy *strašáci*, jsou fámy předpovídající útok Japonců na USA,
- (2) Pipe dreams, tedy *vzdušné zámky*, jsou fámy ohlašující blížící se konec války, a
- (3) Wedge drivers, volně přeloženo jako *pohaněče klínů*, jsou fámy rozdělující společnost, které kupříkladu obviňovaly evropské obyvatele z kolaborantství. (KNAPP 1944)

Systematicky se fámy začaly zkoumat právě v období druhé světové války v USA, a to především v souvislosti s nepřátelskou propagandou.

Jean-Noël Kapferer je toho názoru, že fámy mají svou jasnou logiku, a tudíž lze s přesností určit, jak fáma vznikla, proč se objevují v určité skupině, době a místě. Hlavním cílem jeho práce je odpovědět na otázku, jakou roli hrají fámy v určité společnosti. Jak vyplývá z názvu jeho nejznámějšího díla *Fáma, nejstarší médium světa*, Kapferer zastává názor, že fáma je nejstarším sdělovacím prostředkem, který se vyskytoval ještě před vznikem písma. Kapferer nechápe fámou pouze jako text či jazykový projev, který nám něco sděluje, ale také jako komunikační proces, který může probíhat jak orálně, tak prostřednictvím masových sdělovacích prostředků. Uvádí, že fáma je „vznik a šíření takových informací, které ještě nebyly veřejně potvrzeny nebo popřeny z oficiálních zdrojů“. V jeho pojetí se jedná o speciální reakci na situaci a atmosféru, která panuje ve společnosti, případně na úzkost či nedostatek informací, a má proto silnou mobilizační schopnost. Fáma v jeho pojetí je výsledkem sociálního naladění, kolektivních představ, předsudků, ohrožení, která jsou ve společnosti přítomna. Jedná se o dílo kolektivní, a to jak z hlediska přijímání, tak i interpretace. Na rozdíl od jiných autorů (Allport, Postman, Knapp, Peterson, Gist) netrvá na tom, že fáma musí být aktuální, ústně sdílená ani nevyklučuje její reálný základ. (KAPFERER 1992)

Kapferer odmítal třídit fámy podle jejich obsahu, považoval to za povrchní pokusy, které vedou pouze k pojmenování většího či menšího počtu tematických skupin. Zdůrazňoval, že fáma má kromě zjevného obsahu také skrytý symbolický obsah. Symbol je přitom důležité identifikovat, abychom pochopili sociální funkci konkrétní fámy. Kapferer roztřídil fámy do více skupin, a to na základě toho, jestli se fáma zakládá na reálné události či fikci a zda se fáma zrodila jako spontánní či záměrná. Tento přístup ke klasifikaci pak podle něj přinese lepší orientaci pro analytiku společenských funkcí fám ve shromážděných datech. (KAPFERER 1992) Pro účely této práce bude dále používán pojem fáma v Kapfererově pojetí.

1.3 Sociální identita a kolektivní paměť

Velký počet vědců je toho názoru, že vyprávění, které se uskutečňuje na bázi každodennosti, je z antropokulturního hlediska jeden z obecných znaků lidské společnosti. Tzv. potřebu narace tedy lze považovat za jeden z prvků sociální identity a kolektivní paměti lidstva. Bez vyprávění by byli lidé sociálně dezorientovaní, nevěděli by, kým jsou, čím by mohli být či kam patří. (NICOLAISEN 1990)

Kulturní antropologové mj. označují člověka za *homo narrans*. Toto označení přisuzuje člověku přirozenou touhu po kreativitě, která přináší radost z vyprávění. Je to

tím, že vyprávění vychází z prosté lidské potřeby sdělovat a sdílet, při ústním způsobu předávání vzniká vztah mezi vypravěči a posluchači. Z toho vyplývá, že vyprávění příběhů utváří určitou kolektivní tradici, typickým příkladem je již zmíněná existence folklorních znaků ve městech, kde je vyprávění neodmyslitelnou součástí jeho sociálních charakteristik a norem. (NICOLAISEN 1990)

Výzkum významu vyprávění probíhá napříč disciplínami, zabývá se jím kupříkladu folkloristika, psychologie, sociologie, lingvistika a historie. Zásadní role výzkumu vzpomínkových vyprávění je zdůrazňována v nejedné monografii či sborníku, na toto téma byly pořádány také konference, které se věnovaly především provázanosti vyprávění s každodenním životem lidí i jejich historií. Tyto skutečnosti vedly k etablování termínu *oral history*, který se poprvé začal používat v USA.

Oral history představuje zcela nový přístup k výzkumu historie, kdy výzkumník přihlíží k informacím, které jsou předávány orální komunikací. (MITTERAUER 1985) Tyto informace jsou cenným pramenem, který může doplňovat či revidovat historická fakta chybějící v historických knihách či učebnicích dějepisu. (BREDNICH 1990) Jako jeden příklad za všechny lze uvést studii Marty Šrámkové zabývající se vzpomínkami obyvatel na osvobození Brna v roce 1945, která význam oral history dokládá. (ŠRÁMKOVÁ 1988)

Pojem kolektivní paměť je poměrně novodobý. Jeho definováním se zabývalo více sociálních vědců, a lze tak nalézt hned několik různých definic tohoto pojmu, lišícími se pohledem na danou problematiku. (MLYNÁŘ 2016, 22) Většina sociálních vědců se však shodne na tom, že se jedná o zásadní prvek konstruující společnou identitu různých sociálních skupin. (BURKE 2006, 50—51) Jednotlivci uvnitř těchto skupin, přestože vzpomínají každý zvlášť, tak činí v rámci jednoho kolektivu. Toto vzpomínání je základem pro studium kolektivní paměti, které umožňuje badatelům analyzovat, jakým způsobem sociální skupiny interpretují svou minulost. (HALBWACHS 2009, 91)

Nejprve je vhodné pojmy kolektivita a paměť definovat, aby bylo možné s termínem kolektivní paměť dále řádně pracovat.

Z obecného hlediska kolektivita představuje prvek nebo více prvků, díky kterým má určitá skupina lidí něco společného. Způsob identifikace jedinců či skupin v rámci většího kolektivu je také jedním z hlavních výzkumných cílů sociokulturní antropologie, v jejímž diskurzu můžeme rozdělit kolektivní identifikaci na (i) vědomou identifikaci, kdy si členové kolektivu uvědomují, že jsou součástí kolektivu, vědí, kam patří, a sami sebe

identifikují jakou součást dané skupiny, a (b) nevědomou identifikaci spočívající v nevědomosti jejích členů o jejich příslušnosti ke skupině. (JENKINS 2014,104)

Jako příkladnou definici paměti lze uvést, že paměť představuje „(..) *schopnost (živého nebo umělého) systému reagovat na události ukládáním výsledných informací a modifikací jejich struktury takovým způsobem, že reakce na následující události je ovlivněna tím, co bylo získáno dříve. V užším smyslu je paměť chápána jako lidská dovednost udržovat určité stopy minulých prožitků a mít k nim přístup – alespoň zčásti – skrze rozpomínání*“ (JEDLOWSKI 2001, 29)

Analýza kolektivní paměti pak představuje složitý proces, při kterém výzkumník nalézá ve výpovědích jednotlivců analogie, které následně třídí tak, aby jako celek dávaly smysl, a poskytly tak ucelenou „*rekonstrukci minulosti*“ (BURKE, 2006, 51). Tento proces si lze představit jako určitou skupinovou reminiscenci, při které jednotliví členové skupiny přispívají svými vzpomínkami a badatelé poté dávají jednotlivým segmentům jednotnou formu, díky čemuž jsou schopni určit společné prvky kolektivní paměti. (HALBWACHS 2009, 50—51).

Většina lidí si není vědoma skutečnosti, že individuální vnímání minulosti není ovlivněno pouze vlastními vzpomínkami. Lidská paměť nevzniká pouze na základě vzpomínek a zkušeností daného jednotlivce, nýbrž je výsledkem spojení individuálních vzpomínek se vzpomínkami těch, se kterými jsme přišli do kontaktu (HALBWACHS 2009, 51) Tím, jak jiní lidé připomínají události a prezentují je ze svého vlastního pohledu, ovlivňují i to, jak si takové události vybavují ostatní. Místo, které ve skupině jedinec zaujímá, a vztahy, které má s ostatními členy, se promítají do jeho vnímání světa, a posléze tak do utváření individuálních vzpomínek (HALBWACHS 2009, 91-92).

Za účelem pochopení fungování lidské identity a jejích základních pilířů je důležité umět definovat a být si vědom rozdílů mezi individuální a kolektivní pamětí. (JENKINS 2014, 16—27) Součástí prvků formujících sociální identitu jsou paměť a vyprávění (BURKE 2006, 473), vyprávěním dochází k sociální rekonstrukci identity, a to na individuální i kolektivní úrovni. Recipročním působením paměti s vyprávěním je konstruován obraz sociální reality, který se projevuje na úrovni jazykového projevu. (MLYNÁŘ, 2016, 11)

Toto vzájemné pouto mezi vyprávěním, pamětí a sociální identitou, lze ilustrovat pomocí Aristotelovy teorie o látce a formě, podle níž má vše na světě určitou látku (paměť)

a formu (vyprávění). Ty pak v závislosti na specifických sociálních souvislostech společně vytváří konkrétní podobu sociální identity. (MLYNÁŘ 2016, 11)

V rámci své sociální identity lidé vyjadřují, jak sami sebe identifikují, a jak jsou si vědomi vzájemných rozdílů a podobností. (JENKINS 2014, 16—27) Je také důležité poznamenat, že badatel může na určitou skupinu nahlížet jako na jedince mající něco společného, tvořící jeden kolektiv. Není však pravidlem, že to stejně tak vnímají i ostatní členové kolektivu. (JENKINS 2014, 104) Pokud jde o rozdělení vrstev kolektivních pamětí, ty pak lze podle Maslowského (2015, 20) rozlišovat na úrovni globální společnosti, sociálních tříd a náboženských společenství.

1.3.1 Kolektivní paměť ve vztahu k historii

Podle Le Goffa (2007, 108) je kolektivní paměť *to, co dělají skupiny s minulostí*. Na vztah mezi historií a kolektivní pamětí však existuje několik pohledů. Podle některých je historie protikladem kolektivní paměti, jiné přístupy zastávají názor, že by kolektivní paměť neměla být součástí historie, neboť kolektivní paměť je subjektivní a sdílí ji pouze omezená skupina lidí, zatímco historie by měla být objektivní, univerzální, tedy stejná pro všechny.

Podle Halbwachse (2009, 156) je však i obecná historie: „(..) *snůškou dílčích dějin, které zachycují pouze životy určitých skupin*“. Svě tvrzení opírá o skutečnost, že v jednotlivých historických etapách vývoje lidstva zaznamenávaly dějiny určité sociální skupiny a tato skutečnost se pak do interpretace dějin silně promítala. Jako příklad lze uvést, že v kontextu společností, v jejichž čele byli představitelé církve, historické prameny vypovídají především o událostech církevních, zatímco pokud byli v popředí političtí představitelé, historie se zaměřuje zejména na politické dějiny. (HALBWACHS 2009, 156)

1.3.2 Kolektivní paměť ve vztahu k prostoru

Halbwachs (2009, 199-200) uvádí, že „(..) *neexistuje kolektivní paměť, která by nebyla ukotvena v prostorovém rámci*“. Společné představy o prostoru jsou součástí kolektivní identity dané společností a hrají velkou roli v jejím utváření a podobě. (BASSO 1996, 5) Každá skupina lidí obývá určité území, některé skupiny (kupř. obyvatelé města) svou kolektivní paměť dokonce opírají především o to, že obývají společný prostor a v rámci tohoto prostoru utvářejí vzájemné vztahy, přestože jejich prostorová blízkost

nemusí být jedinou podmínkou existence skupiny. Jedná se tak o velmi důležitý prvek. (HALBWACHS 2009, 194)

Území je poněkud neměnné a stálé, není ovlivňováno aktuálními událostmi, a tím dodává onu stálost i kolektivní paměti, která je v něm ukotvena. (HALBWACHS 2009, 226) Pokud je hovořeno o městě, jeho podoba se mění pomaleji oproti mezilidským vztahům (např. příbuzenským či právním), čímž zpomaluje proměnu společnosti, jelikož odolává většině sociálních vlivů. Nadto lze uvést, že lidé žijící společně na jednom místě, si začínají vytvářet také společné zvyklosti, které brzdí sociální proměnlivost obdobně jako prostor. (HALBWACHS 2009, 191—192)

2 Metodologická část

2.1 Kvalitativní výzkum

Kvalitativní výzkum lze označit za velmi široký pojem, a proto je obtížné jej definovat jednou jasnou a zcela vystihující definicí. (GLASER 1965, CORBIN 1998) Jako kvalitativní výzkum lze obecně označit jakýkoliv výzkum nevyužívající statistické metody k dosažení svých cílů. (HENDL 2005, 48)

Hendl poskytl také obsáhlejší definici, kterou podpořili i další autoři, (CRESWELL 2000), když kvalitativní výzkum popsal jako „*Proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách*“. (HENDL 2005, 48)

Namísto hledání exaktní definice kvalitativního výzkumu se jeví jako vhodné koncentrovat se na jeho jednotlivé charakteristické atributy. Jedná se o výzkum, který pro své účely využívá především nestandardizované metody. Badatelé uzpůsobují metody sběru dat konkrétnímu výzkumu, používají variabilní metody, které jim pomáhají získat odpovědi potřebné k dosažení daných výzkumných cílů. Data tedy mohou mít velmi různorodou podobu, například podobu fotografií, videonahrávek, deníků, osobních spisů nebo archivních záznamů. (HENDL 2005, 60)

Hlavním atributem kvalitativního výzkumu je práce s relativně omezeným počtem osob majícím určité společné zájmy nebo obývajících společný prostor. (HENDL 2005, 55) Díky menšímu počtu informátorů lze proniknout do jádra problému namísto zkoumání jej pouze po povrchu, a popsat tak i zpočátku nezjevné skutečnosti. Podrobným náhledem do

dané problematiky lze sledovat, jak se dané jevy mění v čase, co na změnu působí a jakým způsobem k ní dochází. Podrobnou analýzou daného problému či skupiny jedinců lze dále získat možnost zohlednit i různé vedlejší faktory, provést detailní srovnání a zasadit poznatky do konkrétního času a situace. (HENDL 2005, 50-51)

Výsledky kvalitativního výzkumu nelze (až na výjimky) zobecnit na větší okruh, než je zkoumané téma. U tohoto typu výzkumu je složitější predikovat výsledky a testovat hypotézy výzkumu, nadto je náchylnější k subjektivnímu ovlivnění výsledků osobním vnímáním ze strany výzkumníka více než výzkumy kvantitativního typu. (HENDL 2005, 50)

Kvalitativní výzkum představoval na začátku osmdesátých let nový výzkumný impuls v humanitních vědách. Rostoucí skepse vůči kvantitativním metodám otevřela dveře novému způsobu bádání. (NOSKOVÁ 2014, 22) Sociolog Miroslav Disman (1993, 283) od sebe trefně odlišil metody kvalitativní a kvantitativní výrokem „Dokázat nebo porozumět?“ Kritika kvantitativního přístupu pramenila především z velké redukce informací a vlivu na odpovědi respondentů, které jsou omezeny dotazníkovými možnostmi vedoucí k ovlivnění validity výzkumu. Další nevýhodou kvantitativního výzkumu je jeho koncentrace pouze na vnější záležitosti a omezení se pouze na segmenty zkoumaného problému. Oproti tomu se kvalitativní výzkum snaží o co nejširší pojetí daného tématu. (NOSKOVÁ 2014, 27)

Nelze stanovit, který z těchto dvou typů výzkumu je vědecky užitečnější, neboť každý z nich má svá pozitiva i negativa. Mohou však dobře fungovat v symbióze ve chvíli, kdy dochází k efektivnímu kombinování obou těchto přístupů, a kvalitativní data tak lze dát do souvislosti s faktory na vyšší úrovni a spojit tak výsledky z výzkumu na mikroúrovni s těmi na makroúrovni. (HENDL 2005, 54—56)

2.2 Folkloristický výzkum

Folkloristiku lze označit za podobor etnologie, z části ji pak lze řadit i k literárním vědám. Věnuje se studiu lidské kultury, odlišností mezi těmito kulturami, a to za použití pramenů získaných z *jejích živých projevů* (na rozdíl od historie či archeologie). Hlavní metodou sběru dat je tudíž práce s informátory a terénní výzkum. (POHUNEK, JANEČEK, VOTRUBA 2014, 5—6)

K tradičním okruhům zájmu folkloristiky patří písně, hudba, tance, zvyky a další. Tyto žánry byly studovány především u venkovského obyvatelstva, kde se shromažďovaly³ a následně kategorizovaly a katalogizovaly (kupř. Katalog motivů lidových vyprávění od Antti Aarneho a Stitha Thompsona 1928 nebo Soupis českých pohádek od Václava Tilleho 1934).

Na začátku 20. století se badatelé zaměřovali spíše na současný folklor včetně jeho vnitřní struktury a významu, a folkloristika spolupracovala i s jinými obory, například lingvistikou a sociologií. Vlivem společenských změn, vznikem moderních městských společností a nárůstem masových médií, byla tradiční lidová kultura tlačena do ústraní a do popředí zájmu se dostaly nové žánry, které byly vlastní moderní společnosti. (POHUNEK, JANEČEK, VOTRUBA 2014, 7)

Prostřednictvím folkloristického výzkumu se můžeme dozvědět mnohé o minulosti i přítomnosti. Přístupy a metody současné folkloristiky jsou velmi různorodé, na téma je pohlíženo z různých úhlů, se zřetelem na aktuální dění ve společnosti, strachy obyvatel a hodnoty, které uznávají. Jeho praktické využití spočívá například v tom, že přispívá a doplňuje informace k výzkumům historickým či sociologickým. Folkloristický výzkum můžeme považovat za inspirativní zdroj mediální výchovy a kritické práce s informacemi. Analýza současných folkloristických žánrů přispívá k rozpoznání pravdivých zpráv od fám, hoaxů či vtípů, a tím napomáhá orientaci v současném světě plném zdrojů a informací. Folklorem disponuje mnoho informací prezentovaných ve veřejném prostoru, identifikace folklorních prvků v těchto zprávách přispívá k rozvoji kritického myšlení ve společnosti. (POHUNEK, JANEČEK, VOTRUBA 2014, 7—8)

2.3 Orální historie

Orální historie je jednou z metod využívaných ve společenských vědách⁴ přibližně od konce sedmdesátých let 20. století. V historických vědách se využívala v souvislosti s hledáním nových směrů a témat historického bádání, a to především na výzkumy hospodářských a sociálních dějin a tzv. výzkumy každodennosti. Orální historie byla původně spojena se zkoumáním společností, které měly minimální písemnou kulturu a jejich historie byla předávána v zásadě pouze ústní formou. Výzkumné pole se však velmi

³ Mezi významné „klasické“ sběratele folkloru řadíme kupř. Václava Krolmuse, Karla Jaromíra Erbena nebo bratry Grimmy. (POHUNEK, JANEČEK, VOTRUBA 2014, 7)

⁴ Především v historii, sociologii a etnologii. (BREDNICH 1994, 87—88)

rychle rozšířilo i na další dokumenty, a to nejen ty mluvené, a proto může název této metody působit mírně klamavým dojmem. (BREDNICH 1994, 87—88)

V etnologii a folkloristice je metoda orální historie využívána především v případech, kdy se badatel chce dostat k subjektivním potřebám, zkušenostem, obavám či touhám lidí, a na základě toho interpretovat jejich kulturu. Podle Milana Leščáka (1996) lze za prvek orální historie považovat „*každý etnologický jev, který obsahuje prvky charakterizující minulý vývoj a které jsou vázané na kolektivní paměť společnosti a převážně na ústní podání*“.

Vlivem multidisciplinárního využívání této metody došlo k odlišnému chápání tohoto pojmu v závislosti na oboru a směru výzkumu, což se může projevit na rozličných způsobech sběru pramenů nebo způsobech jejich analýzy. (NOSKOVÁ 2000, 27) Hana Hlášková kupř. rozlišuje dva způsoby chápání orální historie. V případě narativního výkladu historie je třeba vnímat orální historii jako žánr, pokud se však jedná o výzkum etnologický, představuje metodu sběru dat. (HLÁŠKOVÁ 1996, 330) Miroslav Vaněk (2015, 8) definuje orální historii stručně jako „*(..) obraz lidské minulosti popsany vlastními slovy*“. Poslední ze zmíněných autorů zdůrazňuje významný přínos orální historie ve chvíli, kdy jiné prameny neexistují kupř. z důvodu jejich zničení. (VANĚK 2015, 12—13)

Orální historie je spojena s koncentrací na konkrétního jedince, čímž došlo k humanizaci, demokratizaci a subjektivizaci výzkumu. Informace, ať získané ústní či písemnou formou, nabyly subjektivního charakteru; tato skutečnost může být vnímána jako pozitivum i negativum. Negativa však lze mitigovat prostřednictvím spolupráce s jinými metodami, které mohou dopomoci ověřit či doplnit relevantnost získaných pramenů. (NOSKOVÁ 2000, 27) Velmi důležitým způsobem sběru dat je pro orální historii rozhovor. (NOSKOVÁ 2000, 28)

2.4 Rozhovor

Rozhovor je jedním z nejpoužívanějších metod kvalitativního i etnografického výzkumu. Existuje několik typů rozhovorů, které dělíme podle míry strukturovanosti na (i) pevně strukturované rozhovory, při kterých jsou pokládány předem připravené otázky, a (ii) rozhovory s volnější osnovou, v jejichž rámci je informátor ponechán vyprávět nebo mu jsou pokládány velmi otevřené a doplňkové dotazy. (POHUNEK, JANEČEK, VOTRUBA 2014, 8—9) Dále lze případně rozhovory rozlišit podle počtu zúčastněných či míry důrazu na roli informátora a dotazovatele.

Kvalitativní formy výzkumu užívají zpravidla otevřenější a méně strukturované formy rozhovoru, díky kterým dosáhne badatel hlubšího náhledu do zkoumané problematiky. (HENDL 1997, 13) Mezi hlavní přínosy kvalitativního rozhovoru patří jeho flexibilita a blízký vztah k neformálním formám komunikace. (NOSKOVÁ 2000, 28) Přestože může mít takový rozhovor blízko ke všedním formám komunikace, je nutné držet v paměti, že rozhovor je vždy uměle vytvořenou, aranžovanou situací, a to i ve chvíli, kdy je prováděn v přirozeném prostředí informátora nebo je informátor s badatelem v blízkém vztahu. Také dělba rolí při interview má určitý vliv. Výzkumníkova pozice je zde výhodnější, neboť disponuje mocí pokládat otázky. Zmíněné asymetričnosti si musí být výzkumník vědom a zohlednit ji při analýze výsledků výzkumu. (GEIGER 1982, 162)

Na průběh rozhovoru také působí jisté faktory, které je nutno brát v úvahu při jeho analýze. Mezi tři hlavní faktory ovlivňující data získaná rozhovorem patří následující:

- (1) *kontext výzkumu* – jedná se o faktory vnitřní i vnější, které působí na komunikaci mezi informátorem a dotazovatelem,
- (2) *pokus o vyprávění „dobrého příběhu“* – jedinec vypráví příběh v rámci určité tradice vyprávění, ve které je vychován (PLATO 2000, 9), řídí se určitými pravidly (v závislosti na žánru vyprávění), aby posluchač příběhu co nejlépe porozuměl, a
- (3) *funkce lidské paměti* – sem můžeme zařadit faktory související s funkcí lidského mozku, například zapomínání, problematika ovlivňování toho, co si pamatujeme (ať už na úrovni kolektivní či individuální paměti) nebo politika paměti. (NOSKOVÁ 2014, 23)

Rozhovory lze obecně rozdělit na standardizované (strukturované), nestandardizované (nestrukturované) a polostandardizované (polostrukturované). V případě standardizovaných rozhovorů jsou dotazy i jejich posloupnost pevně formulována, u nestandardizovaných je předem určen pouze výzkumný záměr, nikoli samotné otázky. Pokud jde o polostandardizované rozhovory, rozhovor je kompromisem pohybujícím se mezi kladením otázek s jasně určenou strukturou a volným dotazováním. (HENDL 2005, 130 —131)

Při narativním rozhovoru má informátor tzv. volnou ruku v určení délky, struktury i formulaci svého vyprávění. Tazatel poskytne pouze obecné údaje o svém výzkumném záměru. Může představit téma rozhovoru a dodat několik poznámek, ty však musí být nezavádějící a nesmí narušovat směr vyprávění. (NOSKOVÁ 2000, 29) Při narativním rozhovoru často vyvstanou na povrch informace, které by při cíleném dotazování

nezazněly. Podle Hendla (2005, 176) by mělo narativní interview obsáhnout celý život informátora, jelikož významy, které lidé svým zkušenostem dávají je možné interpretovat jen na pozadí celkové biografie člověka.

Rozhovory uskutečněné pro účely této práce se pohybovaly v intencích polostrukturovaného a narativního rozhovoru. V závislosti na více faktorech (množství informací k danému tématu, ochota informátora aj.) byla osnova užívána velmi flexibilně a reagovala na podobu a směřování konkrétní komunikační situace. V některých případech bylo třeba pokládat více otázek za účelem vedení rozhovoru či doplnění podstatných informací, v jiných případech rozhovory volně přecházely v naraci.

2.4.1 Realizace rozhovoru

Realizace rozhovoru se skládá z více fází. Nejprve přichází na řadu příprava na rozhovor, po které může následovat samotný rozhovor, který je zpravidla nahráván. Po absolvování rozhovoru je nutné jej zpracovat, tedy přepsat, interpretovat a analyzovat získaná data. Finálním krokem je publikace. (NOSKOVÁ 2014, 40)

Prvním krokem v rámci přípravy rozhovoru je volba výzkumného tématu následovaného jeho podrobným studiem a také studiem metod, které se chystáme použít. Zpravidla je využívána odborná literatura, případně jiné relevantní prameny. Poté jsou určeny výzkumné otázky, vybráni informátoři a také je nutné si osvojit nahrávací prostředek. (NOSKOVÁ 2014, 41)

Podle Ronalda A. Ritchieho (2003, 84) bychom se při vedení kvalitativního rozhovoru měli řídit osmi základními pravidly, podle nichž mají být otázky otevřené a zároveň smysluplné, výpovědi informátorů by se neměly přerušovat a nahrávky by měly být zpracovány co nejdříve po provedení rozhovoru. Vedení rozhovoru je nutno činit v mezích etických norem, k nimž patří přinejmenším projevy základní slušnosti, jako například přijít na rozhovor včas, za rozhovor poděkovat a obecně chovat k informátorům úctu. Je běžné, že informátor a tazatel jsou rozdílného věku, vzdělání, etnicity, náboženského vyznání, politického názoru, a může se tak stát, že si zcela v některém ohledu nesejdou; i v takovém případě je však důležité zachovat svou i informátorovu důstojnost.

Lokace zvolená pro nahrávání rozhovoru by měla být především klidná, ideálním prostředím je informátorův domov. Pokud není z různých důvodů možné provádět rozhovor v domácím prostředí, je vhodné volit jiné klidné místo. Pokud jde o veřejná místa (kupř. kavárny, restaurace), může nastat problém s hlučností, kterou nelze zcela ovlivnit, a

kteřá může snižovat kvalitu nahrávky. Neméně problematické také může být, pokud je dané téma pro informátora citlivé, neboť pak může výběr nevhodného prostředí vést ke snížené vůli informátora vést o daném tématu rozhovor. (NOSKOVÁ 2014, 49)

Při rozhovoru si lze pomoci i materiály. Nejčastěji se jedná o fotografie, tato metoda se nazývá foto-interview nebo foto-elicítace a jsou při ní informátorům předkládány fotografie související s tématem, které by mohly asociovat s určitými vzpomínkami, a tím podnítit jeho vyprávění.

Otázky je obecně vhodné klást od otevřených ke konkrétnějším. Zjišťovací otázky typu ano/ne nejsou při nestandardizovaných rozhovorech příliš žádoucí. Eliminovat bychom měli také poučování či sugestivní otázky, které podsouvají informátorovi určitou skutečnost. Takovou otázkou by byla například otázka „*Jak na Vás působily oslavy Dne horníků jako akce, která byla organizována komunistickým režimem?*“ Vhodný způsob položení uvedené otázky zní „*Jak vzpomínáte na oslavy Dne horníků v Příbrami?*“ (NOSKOVÁ 2014, 51—52)

Při vedení rozhovoru se lze dostat do situace, kdy informátor neodpoví na položenou otázku, případně na ni odpoví jen z části. V takovém případě je vhodné přizpůsobit pokládání dalších otázek. Dokud je tázáno například „*Vybavíte si nějaký příběh, který se vztahuje v devadesátém létům 20. století v Příbrami?*“, odpověď bude v některých případech patrně záporná. Pokud však položíme otázku „*Nevíte, proč je v Příbrami tolik zavřených nočních podniků?*“, pak se může rozhovor začít ubírat mnohem zajímavějším směrem. Pokud je třeba, lze informátora rozmluvit nahozením ukázek žánru, o který se zajímáme, kupř. „*Slyšela jsem něco o tom, že dřív bylo na sídlišti běžné slýchat zvyku výstřelů, a že už na to byli místní tak zvyklí, že to ani nevnímali...*“ V takových případech je však nutno dávat pozor na to, „*aby se rozhovor neotočil a nestal se demonstrací širokého rozhledu extrovertního folkloristy*“ (POHUNEK, JANEČEK, VOTRUBA 2014, 11—12)

Informátory je potřeba informovat také o tom, jakým způsobem bude naloženo se získanými informacemi. Při zveřejňování výsledků výzkumu je nutno dbát na přání informátorů, obzvlášť pokud jde o jejich prosbu či podmínku anonymizovat jejich identitu v případě publikace. Pokud informátor svolí, je však příhodné uvést alespoň obecnou informaci k osobě informátora, která slouží ke kontextualizaci výzkumu.⁵ Dále je nutno respektovat přání informátora nebyť nahráván, a spokojit se tak s vlastními psanými

---

⁵ Viz přehled informátorů uvedený v kapitole 2.7.1 této diplomové práce.

poznámkami. Při nahrávání rozhovoru a následné analýze je patřičně brát v úvahu, že informátorův projev může být ovlivněn různými faktory, kupř. trémou či obavou mluvit o určitých tématech. Nadto je třeba soustavně všimnout kontextu vyřčených informací, tj. kdo a za jakých okolností vypráví, což je ostatně výhodou orálního pramenu oproti psaným zdrojům.

2.5 Archivní výzkum

Archivní výzkum je široce využívanou metodou napříč mnoha obory. Jako hlavní zástupce takových oborů lze uvést například historiky, sociology, antropology, demografy, geografy, kteří využívají archivy v rámci jejich výzkumu a přípravy odborných prací.

Užívání archivních pramenů⁶ jako studijních zdrojů je upraveno zákonem č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „archivní zákon“). Archivní zákon stanovuje, do jakých archiválií je možné nahlédnout a za jakých podmínek. Obecným pravidlem podle archivního zákona je, že v archivech je možno nahlížet pouze do (i) zveřejněných archiválií nebo (ii) takových dokumentů, které jsou více než třicet let staré, pokud není stanoveno jinak.

Pokud se archiválie týkají žijící osoby a obsahují osobní údaje, musí archiv nejprve kontaktovat dotyčnou osobu a vyrozumět ji o možnosti vyjádřit k nahlížení námitky. Teprve pokud osoba nevznese námitky (či na výzvu archivu vůbec nezareaguje v určené lhůtě), je možno nahlédnutí do takového archivu připustit. Ještě přísnější režim mají archiválie obsahující citlivé osobní údaje žijících osob. K nahlížení do takového dokumentu neumožní archiv nahlédnout, pokud dotčená žijící osoba výslovně s nahlížením nevyjádří souhlas.⁷

Uvedená pravidla se setkala s kritikou, jelikož znesnadňují vyšetřování trestných činů (kupř. z období komunismu) a také mohou komplikovat bádání zabývající se výzkumem kvantitativním, například sčítání lidu. Další častá kritika se vztahuje k zákonu, který zakazuje nahlížet do dokumentů, jejichž *stav zpracování archiválií nahlížení neumožňuje*,⁸ jelikož velké množství nových i starších dokumentů je stále nezpracováno.

Nahlížet do archiválií je oprávněn každý člověk, který se prokáže průkazem totožnosti. Poté je povinen vyplnit badatelský list, ve kterém uvede své osobní údaje, účel

---

⁶ Tzv. archiválií.

⁷ Ustanovení § 37 zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě, ve znění pozdějších předpisů.

⁸ Ustanovení § 38 zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě, ve znění pozdějších předpisů.

využití archivních dokumentů a téma své práce. Před návštěvou archivu je vhodné mít předem rozmyšlen konkrétní cíl bádání, v databázi *Archivní fondy a sbírky v České republice* je možné si ověřit, kde se které dokumenty nacházejí.

V archivu pracují zaměstnanci, kteří se starají o příjem a výdej archiválií, zajišťují vyplňování badatelských listů a dohlížejí na to, aby se s materiály v badatelně zacházelo řádně. Tito zaměstnanci většinou nemají archivářství vystudováno, v archivu by však měl být přítomen i studovaný archivář schopný poskytnout odbornou radu. Pokud se jedná o složitější dotaz, je možné kontaktovat správce daného fondu. (ŠIMEK 2008)

Zpravidla je nutné předem podat žádost o archiválie, které mají být předmětem studia, neboť většina archivů, nevydává materiály na počkání. Většinou tak lze provést přes internet nebo vyplněním objednávkového listu. Obvyklá lhůta na vyhledání jsou tři dny.

Archivní materiály lze studovat pouze v badatelně, jejich zapůjčení není možné. Lze však požádat o jejich přesun do jiného archivu a v případě souhlasu ředitele daného archivu studovat archiválie v tomto místě. (ŠIMEK 2008)

Archivní materiály jsou poskytovány bezplatně a je možné vyhotovit si vlastní fotografické kopie, i to má však svá pravidla. Předcházet by mělo vyplnění žádosti o pořízení vlastních fotografií, uvést počet fotografií a identifikační číslo zdokumentované archiválie.

2.6 Obsahová analýza novinových a internetových článků

Obsahová analýza je další z metod využívaných při analýze dat. Robert Weber (1990) stručně definuje obsahovou analýzu jako postup, při kterém je „*mnoho slov textu tříděno do podstatně méně obsahových kategorií*“.

Obsahová analýza se dělí na kvantitativní a kvalitativní. Kvantitativní má atributy systematickosti, objektivnosti a probíhá při ní analýza charakteristik sdělení (NEUENDORF 2002). Naproti tomu kvalitativní obsahová analýza je charakteristická subjektivní interpretací dat, pomocí procesu systematického třídění, kódování a identifikace konkrétních témat. (HSIEH, SHANNON 2005)

Obsahová analýza slouží ke členění většího objemu dat za účelem jejich další analýzy. Jako prameny mohou sloužit například novinové a internetové články či přepisy rozhovorů. Systematickou manipulací s daty a následnou identifikací vzorců (témat) lze dosáhnout větší reliability, a to především u kvalitativních prací, které jsou v tomto ohledu často problematické, především pro své subjektivní zaměření. Obsahová analýza může

sloužit také při zkoumání, jak se určitý trend vyvíjel v čase. Pro účely této práce bude sloužit spíše jako doplnění zbylých již zmíněných kvalitativních metod.

Při vytváření kategorií v kvalitativní obsahové analýze lze postupovat induktivně, kdy jsou kategorie vytvořeny z textu jeho redukcí, nebo deduktivně, kdy kategorie uplatňujeme podle dané teorie (MAYRING 2000). Podle Hsieho a Shannona (2005) lze tyto dva postupy také kombinovat. Jednotkou kódování může být slovo, věta, článek, určitý argument i celá kniha.

V rámci této práce byla provedena analýza novinových a internetových článků, které byly voleny (i) na základě kategorie časové (mezi roky 1990-2000) a (ii) na základě témat, která korespondovala s tématem výzkumu. Obsahová analýza byla použita na kvalitativní úrovni, aby doplňovala další použité výzkumné metody⁹. Tento proces, ve kterém jsou kombinovány různé metody sběru dat v jednom výzkumu, se nazývá *triangulace dat* a slouží především ke zvýšení validity výzkumu. (DENZIN 1989)

Volba obsahové analýzy vychází z předpokladu, že veškeré psané texty jsou pramenem umožňujícím podrobení vědecké analýze, jež lze zaměřit na autora, obsah, formu či adresáta. (DISMAN 2002, 168) Cílem analýzy není určení míry pravdivosti sdělení, nýbrž spíše zachycení toho, jakým způsobem daný pramen zachycuje realitu. Pro účely této práce jsou články pojímány jako sociální fakta, pomocí kterých analyzujeme, jakým způsobem jsou využívána, jaký mají vliv na určitou společnost a co pro ni představují. (SILVERMANN 2005, 140)

Výhody obsahové analýzy jsou v její aplikovatelnosti na různé druhy textů, komparovatelnost a možnost dosáhnout určité úrovně zobecnění. Lze také vyzdvihnout její vnímavost vůči latentním obsahům. (GEORGE 1959) Základním principem je totiž zachování benefitů kvantitativní analýzy související s analýzou obsahu, jejich využití a následné rozvíjení při kvalitativních interpretačních postupech analýzy. (MAYRING 2000)

2.7 Průběh výzkumu a charakteristika informátorů

Výzkum probíhal od září roku 2022 do února následujícího roku a celkem bylo provedeno dvacet dva rozhovorů, jejichž průměrná délka byla cca čtyřicet pět minut.

Jména informátorů byla v souladu s jejich přáním anonymizována, ostatní kategorie jako věk a vzdělání zůstaly autentické. Vzhledem k povaze práce si někteří z informátorů nepřáli, aby bylo uvedeno jejich zaměstnání, a proto je u části z nich uvedeno konkrétní

---

⁹ Polostrukturovaný a narativní rozhovor, archivní výzkum.

povolání, zatímco u jiných pouze obecné zaměření. Se souhlasem informátorů a slibem zachování jejich anonymity byly rozhovory nahrávány na diktafon mobilního telefonu. Výjimkou je rozhovor s investigativním žurnalistou Josefem Klímou, který je v této práci citován a parafrázován bez anonymizace, stejně je tomu u ředitelky příbramského archivu Věry Smolové.

Šestnáct informátorů pochází přímo z města Příbram, tři z okolních obcí a tři nepochází z regionu Příbram, avšak ke zkoumanému tématu mají specifický vztah. Věkové rozmezí informátorů se pohybuje od dvaceti tří do osmdesáti čtyř let, přičemž nejvíce rozhovorů bylo provedeno s jedinci ve věkové kategorii padesát až sedmdesát let. Mezi informátory je osm žen a čtrnáct mužů.

Informátoři byli z části voleni náhodným výběrem a z části metodou *sněhové koule* spočívající v tom, že informátor doporučí další osoby vhodné pro interview. (DISMAN 2002, 114) Primárním hlediskem výběru informátorů bylo jejich místo bydliště, dále věk a specifická spojitost či zájem o výzkumné téma. Záměrně byli oslovováni informátoři různých věkových kategorií, aby bylo možné použít věk jako jedno z kritérií pro analýzu.

2.7.1 Přehled informátorů

Jméno	Věk	Bydliště	Dosažené vzdělání	Zaměstnání
Aleš	52	Příbram	Střední vzdělání s maturitní zkouškou	Technický pracovník
Milan	56	Příbram	Střední vzdělání s maturitní zkouškou	Administrativní pracovník
Vilém	34	Příbram	Střední vzdělání s výučním listem	Kuchař
Michal	25	Příbram	Vysokoškolské vzdělání	Student
Karel	65	Příbram	Střední vzdělání s maturitní zkouškou	Pracovník ve stavební firmě
Samuel	21	Příbram	Střední vzdělání s výučním listem	Automechanik
Damián	23	Bohutín	Střední vzdělání s maturitní zkouškou	Finanční poradce
Matyáš	24	Rožmitál pod Třemšínem	Vysokoškolské vzdělání	Student
Martin	25	Milín	Střední vzdělání s maturitní zkouškou	Pracovník v továrně na stroje
Ladislav	73	Příbram	Vysokoškolské vzdělání	Podnikatel
Jaromír	68	Příbram	Střední vzdělání s výučním listem	Vrátný v nemocnici
František	59	Dobříš	Vysokoškolské vzdělání	Zaměstnanec stavební firmy
Mojmír	78	Příbram	Střední vzdělání s výučním listem	Důchodce
Kristýna	23	Příbram	Střední vzdělání s maturitou	Bankovní poradkyně

Miroslava	45	Příbram	Střední vzdělání s výučním listem	Prodavačka v květinářství
Květoslava	74	Příbram	Střední vzdělání s výučním listem	Důchodkyně
Jarmila	56	Příbram	Vysokoškolské vzdělání	Zaměstnankyně chemické laboratoře
Jana	25	Příbram	Vysokoškolské vzdělání	Studentka
Eliška	35	Narysov	Střední vzdělání s maturitní zkouškou	Servírka
Radmila	51	Praha	Vysokoškolské vzdělání	Podnikatelka
Stanislava	61	Příbram	Vysokoškolské vzdělání	Zaměstnankyně městského úřadu
Josef	72 let	Praha	Vysokoškolské vzdělání	Novinář
Věra	56 let	Příbram	Vysokoškolské vzdělání	Ředitelka archivu

3 Analytická část

3.1 Společenský vývoj a změny příbramské společnosti v moderní historii

Příbram je z historického hlediska hornické město. Do konce druhé světové války zde žily rodiny, které byly v daném místě dlouho usedlé. Dalo by se říci, že příbramská společnost byla kompaktní, velkou část obyvatelstva tvořily důstojníci nebo jiní příslušníci československé armády (nacházely se zde kasárny), úředníci, elita rozsáhlého rudního závodu nebo samotní havíři, kteří pracovali v dolech. (SMOLOVÁ 2016)

Zaměstnankyně příbramského archivu vysvětluje, že to byli až na výjimky velmi pracovití a spořádaní lidé, kteří měli z velké části své polnosti, a doplňuje „*To, jak se dává ten obraz těch opilých havířů, samozřejmě byli taky takoví, ale tihle byli z velké většiny opravdu spořádaní lidé.*” (Jarmila, 56) Přítomnost Vysoké školy báňské do města lákala studenty a vzdělance, kteří se velmi často angažovali v rozšíření kulturního života v Příbrami.

Ve druhé polovině dvacátého století se pak společnost začala proměňovat. Po skončení druhé světové války, respektive po roce 1948 do města proudili lidé směřující za prací do uranových dolů, a to včetně svých rodin. (SMOLOVÁ 2016, 416) Podle některých pamětníků měla tato skupina obyvatel svá privilegia a byl zde znatelný rozdíl mezi rodinami starousedlíků a nově příchozích, tzv. „*rudňáků*”, kteří prací v rudných dolech získávali větší finanční odměnu oproti lidem pracujícím v jiných odvětvích. Informátorka navštěvující v šedesátých letech dvacátého století základní školu však jako dítě zásadní rozdíl nezaznamenala, „*Tenkrát to nebylo, že by chodili v nějakém značkovém oblečení, to*

tenkrát nikdo neměl, takže ten rozdíl viditelný nebyl, podle mě, nebo že by u nich bylo nějaký velký zlobení nebo vytahování jsme nepociťovali.“ (Květoslava 74 let)

Vztah k této lokalitě nově příchozích obyvatel logicky nebyl tak silný, jako u starousedlických rodin. Do Příbrami byli také záměrně vysíláni cizí úředníci, kteří pouto k příbramskému regionu také postrádali, a to s jasným cílem tehdejšího režimu oslabit kulturní a náboženskou pospolitost místní společnosti (SMOLOVÁ 2016, 414). Tato pospolitost byla v Příbrami významně spjata zejména se Svatou Horou. (Svatá Hora 2020) Přesídlení Vysoké školy báňské z Příbrami do Ostravy v roce 1945 navíc znamenalo odliv velké části vzdělanců. (SMOLOVÁ 2016, 411)

Většina rodin pracujících ve stříbrorudných dolech nešla posléze pracovat do dolů uranových, a proto bylo potřeba najít horníky, kteří by nebezpečné a kruté podmínky spojené s prací v uranových dolech byli ochotní podstoupit. Motivací byla především značná finanční odměna. Z velké části se jednalo o lidi z nízkých sociálních vrstev, kteří do Příbrami směřovali z různých regionů Československa. Přestože existovaly rodiny, které se zde usadily a vedly spořádané životy, z obecného hlediska byla mezi obyvateli Příbrami tato nová skupina vnímána jako problematická.

„Byla to velká skupina lidí, která tady k tomu regionu neměla žádný vztah a záleželo jim v podstatě jen na penězích. Z toho vznikla tahle v uvozovkách uraňácká honorace“. (Radmila 51 let) Společnost se tedy vlivem nového ekonomického zaměření města silně rozrůznila, obrázek pospolitého maloměsta se postupně rozplynul a byl nahrazen průmyslovým městem socialistického stylu.

Informátorka Jarmila (51 let) popsala rozdělení místní společnosti následovně *„Ta společnost je stoprocentně poznamenaná tou minulostí. Já to město vnímám jako takové dvě slupky. Lidi z uranových dolů a ta původní generace.“* Sociální skupiny často rozděloval také politický aspekt, jelikož zaměstnanci uranových dolů a jejich rodiny z většiny patřili k podporovatelům komunistického režimu, ať již z ekonomických či jiných důvodů, zatímco většina odbojových tendencí směřovala ze strany starousedlických rodin. Toto tvrzení podporují i někteří informátoři: *„Proč oni by si stěžovali na režim, který je podporoval ze všech stran.“* (František 59 let) nebo také *„To byli lidi, kterým bylo jedno že mají politickou nesvobodu.“* (Ladislav 72 let)

Tyto rozdílné postoje příbramské společnosti se projeví také kolem roku 1989. Podle vedoucí zaměstnankyně příbramského archivu, v době, kdy velká část

československé společnosti demonstrovala za politickou svobodu, zaměstnanci uranových dolů protestovali za sociální jistoty.

3.2 Sociální identita obyvatel Příbrami

Tato kapitola se zabývá základními prvky kolektivní paměti a sociální identity zkoumané společnosti. Vycházejíc z provedeného výzkumu lze jako hlavní prvek příbramské společnosti určit hornictví. Hornictví bylo v různé míře zmíněno ve všech z provedených rozhovorů. Archivní analýza regionálních tiskovin (Nové Příbramsko, Příbramský Atom, Hornický Kahan) potvrdila, že hornictví hrálo důležitou roli ve starší i moderní historii a v paměti obyvatel zůstává stále důležitým prvkem. Těžební průmysl silně ovlivnil podobu města, dodnes se lze nalézt památky upozorňující na tuto hornickou historii. Také podoba krajiny je tímto průmyslem ovlivněna. Vlivem těžby uranu zde vznikly tzv. *haldy*, tedy hromady nevytěženého materiálu, z nichž největší váží 13 milionů tun včetně 700 tun uranu.¹⁰ Postupem let haldy zarostly vegetací a staly se oblíbeným cílem místních a také prvkem, který charakterizuje podobu zdejší krajiny.

Dalším významným monumentem je Svatá Hora. Jedná se o barokní areál a významné poutní místo, které se tyčí nad Příbramí a je považována za její devizu.¹¹ Vzhledem k tématu práce bylo zajímavé věnovat pozornost kontrastu, kdy je město proslulé existencí takto významné sakrální památky zároveň vnímáno jako jedno z největších center organizovaného zločinu v České republice. Jak řekl jeden z informátorů, „*Tam je ten element Svatá Hora, v podstatě malej Vatikán Čech a pod nim to nejstrašnější peklo.*“ (Karel 65 let) Josef Klíma k této skutečnosti řekl následující „*Já tu Svatou Horu mam vychozenou, vyšlapanou a kdykoli na ní jdu a koukam se na tu Příbram, tak si říkám, jak je to možný, že zrovna tady v takovém nádherném místě jsou ty největší šmejdi*“

Dalším signifikantním znakem je pro informátory brdská příroda obklopující Příbram. Vycházíme-li z vysoké frekvence zmínek o okolní přírodě, můžeme Brdy považovat za důležitý prvek kolektivní paměti informátorů, který je i častou součástí městských legend Příbrami. Brdům je proto níže věnována jedna samostatná podkapitola.

---

¹⁰ Více informací lze nalézt například v internetovém článku dostupném na adrese <https://www.pribram.cz/clanek/na-pribramsku-jsou-uranove-haldy-ktere-vyzaduji-sanaci/15420/>

¹¹ Pro více informací viz <https://svata-hora.cz/o-svate-hore/historie/>

3.3 Historie města Příbram od zahájení hornické těžby

Téma této práce bylo zvoleno především na základě hypotézy, zda má historické formování regionu Příbram jako průmyslového a hornického města vliv na události po revoluci roku 1989. Tyto události se dále otiskly do narativního folkloru lokální společnosti, jehož sběr je hlavním tématem výzkumu. Za účelem pochopení této paralely mezi hornickou historií a proslulostí města jako Českého Palerma je nutno podívat na historii tohoto regionu v detailu a pochopit tak jeho kontext.

Historii města Příbram od počátku horní těžby až po konec uranové těžby roku 1991 je proto věnována tato kapitola, kde jsou historická fakta kombinována se vzpomínkami informátorů, kteří sdíleli své nebo zprostředkované vzpomínky z tohoto období.

3.3.1 Počátky těžby na Příbramsku

Počátky těžby v Příbrami jsou spojeny s těžbou železných rud, což souvisí s obecným vzestupem železářství v Čechách na přelomu 16. a 17. století. Toto období se vyznačuje nástupem vysokých pecí (používaných na výrobu litiny) a zkujňovacích hamrů. Rozvoj tohoto artiklu souvisel také se zvýšenou poptávkou po železe pro potřeby zbrojního průmyslu, především na dělostřeleckou munici, ale i se stále se zvyšující poptávkou po zboží ze železa.

Vzestupu těžby železných rud se rozhodlo město Příbram využít. S tím souviselo zamítnutí několika žádostí soukromníků o provoz jejich vlastních těžebních dolů v Příbrami a okolí, například rodině Dubských. Těžební doly, které následně v Příbrami a okolí vznikly, náležely městu jako takovému. (SMOLOVÁ 2016, 246)

Příbram konce 17. století nebyla v příliš příznivé ekonomické situaci. Stříbrorudné hornictví bylo v naprostém úpadku a hospodaření s obecními penězi bylo na velmi špatné úrovni. Z počátku město prodávalo železnou rudu do jiných měst, například Bechyně, kde byla dále zpracovávána, na přelomu 17. a 18. století však město začalo uvažovat o vystavění vlastní železářny, aby se mohlo stát nezávislým vývozcem železné rudy do okolních měst, a později tak i učinilo. Na začátku 18. století už zde stály dokonce tři hamry na zpracovávání železné rudy pojmenované podle polohy na řece Litavce, konkrétně *horní*, *prostřední* a *dolejší*.

Železným závodům se dařilo, vyprodukované železo bylo kvalitní a cena za kilo rok od roku stoupala. Práce v jednotlivých hamrech vyžadovala značnou odbornost. Tato

skutečnost vedla k tomu, že se na Příbramsku usazovali lidé s touto odborností pocházející často i z dalekých krajů, a to včetně svých rodin. (SMOLOVÁ 2016, 247)

Výstavba železáren s sebou však nesla narušení podoby okolní krajiny a do té doby ustáleného řádu. Existují například záznamy o neshodách s dobříšskou vrchností, které se nelíbilo, že výstavba hamrů narušila jejich rybolov pstruhů na řece Litavce. Tyto neshody dokonce vedly ke spáchání kriminálního činu, když dobříšský hejtman spolu s dalšími osobami vtrhli na pozemky města a zničili vodní nádrže hamrů, čímž způsobili městu Příbram značné škody.

V 18. století byla zrušena nebo zakázána těžební činnost všem okolním obcím a Příbram si nárokovala veškerá práva na těžbu železné rudy v okolí. Městská rada velmi podporovala odbyt svých výrobků, mimo jiné také tím, že všichni obchodníci z příbramské obce museli odebírat pouze místně vyprodukované železo. V případě porušení této povinnosti hrozilo zabavení dovezeného železa a také přísná pokuta. (SMOLOVÁ 2016, 248)

Těžba železné rudy se plynule rozšiřovala, v roce 1743 se dokonce začala dobývat i na jižním svahu Svaté Hory, nedaleko studny na pitnou vodu. Když šachta dosáhla určité hloubky začala se do ní stahovat voda, což vedlo k vyschnutí studny. Jezuité obývající Svatou Horu si stěžovali, ale podle rozhodnutí důlního inspektora vyschnutí studny nesouviselo s důlní činností, a i v případě, že ano, pak by stejně město nebylo povinno škodu jakkoliv nahrazovat. Jezuitům tedy nezbývalo nic jiného než si pořídit oslici, která nosila na Svatou Horu vědra s vodou z města. Až postupem času byla na Svatou Horu svedena voda z nedalekého rybníku, čímž se vzniklý problém alespoň částečně vyřešil. (SMOLOVÁ 2016, 250) Nebylo to však naposledy, co byla tato studna postižena v důsledku dolování železné rudy, až nakonec roku 1799 zcela vyschla. (SMOLOVÁ 2016, 252-254) Uvedený případ je jedním z historicky nejstarších, ale zdaleka ne posledním příkladem, kdy byla těžba na Příbramsku upřednostněna před jinými zájmy.

Navzdory tomu, že příbramské železo patřilo k jednomu z nejkvalitnějších a výrobky z něj se těšily slušné výnosné produkci, již v druhé polovině 18. století se začaly objevovat první překážky a problémy. Město k ekonomickým důvodů přistoupilo k pronajímání hamrů a železné hutě soukromníkům. Jednalo se o určitý výměnný obchod, kdy nájemci výměnou za zajišťování těžby nakupovali od města výhodně dřevo z městských lesů. Tato dohoda však narazila na zákaz nejvyššího mincmistra, který se lesy snažil zachovat pro potřeby horního závodu a nájemcům tedy nezbývalo nic jiného než

nakoupit dřevo za běžnou tržní cenu. Tato skutečnost v kombinaci s válečnými konflikty tohoto období, v tomto případě sedmiletou válkou, byla však pro soukromníky často ekonomicky likvidační. (SMOLOVÁ 2016, 250)

V roce 1784 bylo zpracovávání železných rud správou města Příbram ukončeno. Těžba železných rud sice stále probíhala, ale samotná ruda byla prodávána do okolních železářských závodů, např. těch v Březnici, Rožmitálu pod Třemšínem? nebo obci Stará Huť u Dobříše. (SMOLOVÁ 2016, 252-253)

Postupem času se problémy, se kterými se těžební průmysl nedokázal vypořádat, začaly kumulovat. Neschopnost konkurovat modernějším závodům, dopady krize z roku 1873, ale i vyčerpání ložisek železné rudy, to vše vedlo k tomu, že roku 1877 byla v Příbrami ukončena i těžba železných rud. (SMOLOVÁ 2016, 254)

V návaznosti na ukončení těžby železa však došlo ke vzkříšení stříbrorudného hornictví, které bylo v úpadku od druhé poloviny 16. století, a to především kvůli vyčerpání svrchních ložisek a nedostatku technického vybavení, ale i praktických dovedností k dobývání větších hloubek. To se však změnilo především díky osobě Jana Antonína Alise, který navrhl postupy a mechanismy k hlubinnému dolování, stál u založení nových dolů a zavedl moderní mechanismy těžby, čímž umožnil tomuto regionu návrat k dlouhodobé prosperitě. (SMOLOVÁ 2016, 368)

V druhé polovině 19. století byla příbramská těžba stříbrné rudy důležitou součástí ekonomiky habsburského státu. Značnou mírou se na úspěchu příbramského těžebního průmyslu podílelo kvalitní vzdělání, které se tamním pracovníkům dostávalo. Roku 1904 v Příbrami dokonce vznikla Vysoká škola báňská, kde se vyučovaly nejnovější technologické hornické postupy. Jednalo se přitom o jedinou vzdělávací instituci takového druhu v celé západní části Rakouska-Uherska. Škola dokázala vychovat prvotřídní odborníky a poskytla jim nejen teoretické, ale i praktické znalosti a dovednosti, navíc s jistotou uplatnění bezprostředně po dokončení studia. (SMOLOVÁ 2016, 369)

Těžařský průmysl opět prosperoval, což vedlo k další potřebě zvýšit počet pracovníků. Pro představu, v roce 1749 pracovalo v místním horním závodě pouhých 62 lidí, zatímco v roce 1885 toto číslo na rostlo na 6103 pracovníků. (SMOLOVÁ 2016, 372) Růst těžby měl vliv i na celkový rozkvět města a potažmo i celého kraje, jako důkaz může sloužit například výstavba sídla báňského ředitelství, která dosud představuje městskou chloubu. (SMOLOVÁ 2016, 374)

V roce 1875 se příbramským horníkům připadlo jedinečné světové prvenství, kdy jako první dosáhli tisícimetrové hloubky v dole Vojtěch. Na počest pokoření této hranice byly uspořádány velkolepé oslavy. (SMOLOVÁ 2016, 375)

Po několika následujících letech bohužel rozvoj města i hornické činnosti opět tvrdě narazil vlivem krize spojené s poklesem ceny stříbra a jiných kovů, ale také v důsledku nálezů bohatých ložisek drahých kovů v zámoří. V této době také většina evropských států přecházela na zlatou měnu, což přímo uškodilo příbramskému stříbrorudnému hornictví.

Pomyslnou třešničkou na dortu byla tzv. Březohorská důlní katastrofa v roce 1892, která představovala do té doby největší důlní neštěstí v oblasti těžby rud na světě. V dole Marie propukl požár, jehož zplodiny se zanedlouho rozšířily i do ostatních šachet, a způsobily tak obrovské lidské i materiální ztráty. Celkem při této havárii přišlo o život 319 lidí. (SMOLOVÁ 2016 376) Následné napětí související s blížící se první světovou válkou také situaci příliš nepomohlo a v nadcházejících letech tak docházelo k redukci stříbrorudné těžební činnosti. (SMOLOVÁ 2016, 377)

Celkovou kvalitu života v průběhu věků shrnul informátor Jaromír (68 let) následovně: „*V Příbrami se žilo odjakživa těžce. Je tam prostě hrozně neúrodná půda, je to šílený úhor, kamenitý, radioaktivní, rozvrtaný imrvére. Tam si prostě buď někde fýral v dolech, což byla šílená lopota, to si nedokážu ani představit jo, v tisíci metrech tam někde fýrali stříbro. Nebo si byl sedlák na neúrodný půdě, takže zase hrozná dřina.*“ Zprostředkovaně se k životu na Příbramsku vyjádřil také Damián (23 let) „*Hele jako prababička mi říkala, že v Příbrami od té doby, co se narodila, je ročník 1929, se vždycky žilo na nic.*“

3.3.2 1. světová válka

Přestože před válkou byl provoz stříbrorudných dolů ztrátový, během válečných let vykazoval přechodný zisk. Především z důvodu, že hornické odvětví bylo pro válku důležité a ceny stříbra a olova jako strategických kovů se ve světě rapidně zvýšily. Důvod k radosti to však nebyl, jelikož velká část kvalifikovaných pracovníků byla povolána na frontu, a v dolech tak museli pracovat nezkušení dělníci, ženy, a dokonce i děti. Došlo také k výraznému zhoršení pracovních podmínek, lidé pracovali i více než 12 hodin denně a trpěli nedostatkem základních potravin, který vedl k podvýživě většiny dělníků. V dolech se navíc snadno roznášely všemožné epidemie.

Veškerá produkce rudných dolů byla v této době orientována na válečné účely, civilní objednávky byly kompletně pozastaveny. Těžba byla soustředována především na kvantitu, nikoli na kvalitu vytěženého stříbra a olova. Ve vysokých pecích se vedle vytěžené rudy tavila také stará mosaz, měď, akumulátorové desky, zkrátka vše, co bylo možné roztavit a následně z toho vyrobit vojenský materiál.

Nedostatek základních potravin a rapidní nárůst jejich cen nejvíce dopadl na nejnižší sociální vrstvy, které tvořili především řadoví horníci žijící v městských zástavbách, jelikož neměli možnost uživit se dočasně zemědělstvím na rozdíl od jejich kolegů z okolních vesnic. Kromě hladu sužovaly Příbram také nemoci, například v roce 1918 zasáhla město epidemie španělské chřipky. Po skončení první světové války se místní závod přejmenoval na Státní doly na stříbro a olovo v Příbrami. Trvalo několik let, než se příbramský hornický průmysl opět vrátil ke své předválečné podobě. (SMOLOVÁ 2016, 381-387)

3.3.3 Meziválečné období

Po první světové válce se Příbram, ostatně jako i další města České republiky, potýkala s nedostatkem věcí denní potřeby. Poválečnou radost tak velmi rychle vystřídala krutá realita poválečného období. Kvůli rozvrácenému trhu byl v Příbrami nedostatek potravin, léků, oděvů a uhlí. Nadto bylo město zmítáno španělskou chřipkou, na kterou umíralo až deset lidí denně. Období krize navíc podporovalo kriminální tendence, v Příbrami se silně rozšířila lichva a šedá ekonomika.

V této napjaté atmosféře sílily antisemitské nálady. Proběhlo dokonce několik útoků na židovské obyvatelstvo, neboť lidé hledali příčinu své špatné finanční situace ve vysokých cenách zboží v obchodech židovských majitelů.

Dne 6. prosince 1918 proběhlo obrovské plenění a rabování s tragickými následky. Přibližně dvacetičlenná skupina složená z bývalých kriminálních a demobilizovaných vojáků, kteří byli po návratu z války nespokojeni se stavem svých civilních životů v nuzných podmínkách, se vydali na pouť po místních hospodách a nutili personál, aby jim zadarmo naléval. Pokud jim odmítl vyhovět, nebáli se použít násilí. Snahy četníků a dobrovolnických milic rozpustit výtržníky byl marný navzdory skutečnosti, že jeden z výtržníků dokonce při potyčce s milicionáři přišel o život.

K davu se přidávalo čím dál více lidí včetně dětí, až nakonec skupina činila přes 2000 lidí. Seskupení rabovalo a drancovalo výčepy, restaurace i obchody s lihovinami a tabákem, a to především židovských občanů. Patřil k nim například obchod s lihovinami

Maxe Kohna a Huga Edelsteina nebo obchod a sklad tabáku bratří Otty a Adolfa Hermanna. Nakonec v noci ještě téhož dne byl velký počet hlavních viníků zatčen.

Následoval zdlouhavý spor o náhradu škody, která byla později vyčíslena na zhruba 900.000 československých korun. Tento incident ukázal na mezery v prozatím neúplně vybudovaném bezpečnostním aparátu země, a také na rizika hrozící v situaci, kdy se město potýká s tak tragickou sociální a hospodářskou situací.

3.3.4 Těžba v meziválečném období

Doly a hutě zůstávaly i v meziválečném období nejdůležitějším hospodářským odvětvím na Příbramsku. Jeho zisky však negativně ovlivňoval pokles ceny stříbra a olova na světovém trhu. Oproti 19. století zisky báňského podniku výrazně klesly. Státní báňské ředitelství se proti tomu snažilo bojovat, a to jednak omezením neproduktivních činností, ale také modernizací těžebních technologií a postupů. To se částečně podařilo, hutě se díky státním dotacím zmodernizovaly, což napomohlo efektivnější těžbě rud. (SMOLOVÁ 2016, 390—394)

Krise však přetrvávala, a ani tyto procesy modernizace a inovace nevedly k jejímu zastavení. V Příbrami probíhal odliv pracovních sil, na základě kterého se Příbram vylidňovala. Pro představu, v roce 1934 zaměstnával báňský podnik 1290 horníků, zatímco na konci 19. století jich bylo kolem šesti tisíc. Hlavní problém byl v tom, že pro horníky zde nebyly žádné další pracovní příležitosti, a tak jim často nezbývalo nic jiného než Příbram opustit.

Dalším problémem byla vedle nedostatku kapitálových investic také špatná infrastruktura, neboť v Příbrami neexistoval železniční uzel. Jediným průmyslem na Příbramsku byly tehdy Státní doly na stříbro a olovo, které však zdaleka neprosperovaly tak dobře jako v minulosti, což bylo pro město s tehdejšími počtem obyvatel příliš málo. (SMOLOVÁ 2016, 395)

Ředitelka archivu Příbram (Věra 56 let) doplňuje, že „*Samotní havíři, kteří pracovali v těch stříbrorudných dolech, to byli až na výjimky velmi pracovití a spořádaní lidé. To, jak se dává obraz těch opilých havířů, samozřejmě byli taky takoví, což souvisí s těmi nuznými podmínkami. Velmi často se tihle, kteří pili, zadlužovali u židovských, z čehož vznikala značná sociální nenávisť k židovskému obyvatelstvu a nepokoje.*“ Tato nesnášenlivost se projevila, a ještě prohloubila začátkem 2. světové války a vznikem Protektorátu Čechy a Morava.

3.3.5 Protektorát Čechy a Morava

Když se v roce 1939 republika stala protektorátem, začalo okamžité zatýkání „nepohodlných“ osob a Příbram zažila do té doby nejrozsáhlejší zásah nacistických orgánů zvaný *Zvláštní akce 17. listopad*. Cílem této akce bylo zlikvidovat českou inteligenci, která byla významným nositelem státní vzdělanosti a kultury prostřednictvím uzavření českých vysokých škol. Toto nařízení se dotklo i Vysoké školy báňské v Příbrami, tehdy zde studovalo 153 studentů. Následně bylo zatčeno patnáct báňských studentů a dvanáct z nich transportováno do koncentračního tábora Sachsenhausen. Prostory Vysoké školy báňské byly zabrány okupačními úřady, profesori byli předčasně posláni do penze. Několik z nich přistoupilo až k sebevraždě, neboť nechtěli spolupracovat s nacisty, jiní zemřeli rukou samotných nacistů, ať už pro svůj židovský původ¹² nebo kvůli svým odbojovým aktivitám.¹³

Jedno z nejtemnějších období okupace byla pro Příbramsko, jako i pro ostatní regiony Čech a Moravy, tzv. heydrichiáda. Ta se vyznačovala terorem, který nastal po nástupu říšského protektora Reinharda Heydricha do funkce. Tento teror zesílil zejména po atentátu na Heydricha, který se uskutečnil 27. května 1942. Cílem nacistů bylo prostřednictvím likvidace české kultury a vzdělanosti a zbavením se tzv. „špatně smýšlejících“ a „rasově nečistých“ obyvatel, poněmčít české země. Mezi „rasově nečisté“ patřili především Židé, kterých bylo z Příbrami transportováno do koncentračních táborů ke třem stům.

3.3.6 Protinacistický odboj

Příbramsko se řadí k jedné z nejvýznamnějších oblastí protinacistického odboje. Důvodem byla strategická geografická poloha regionu a také sociální skladba obyvatelstva zapojeného do odboje.

„Brdy byly za války plný partyzánů jo a tím pádem i plný esesáků, který je tam furt honili, a tam právě bylo centrum toho odboje. Na druhou stranu to bylo nepřístupný i těm Američanům, který sem postupovali a nedokázali tuhle bariéru přejít. Zase se tam pak schovávali třeba esesáci, který utíkali z Prahy a to potom vygradovalo na tý Slivici. Tím sem chtěl říct, že v Příbrami se žilo strašně i za války tady z toho důvodu.“ (Mojmír, 78 let)

---

¹² kupř. Ing. Karel Müller

¹³ kupř. Václav Krofta

Již v roce 1939 zde fungovala vojenská odbojová organizace Obrana národa (ON). Dále zde operovala řada ilegálních odbojových skupin, například učitelско-hornická skupina, která byla napojena na petiční výbor Věrní zůstaneme, sokolské hnutí odporu, Politické ústředí, ilegální komunistické buňky a další. Tyto skupiny se podílely na velkém množství odbojových akcí spočívajících ve zpravodajské činnosti, ukrývání osob v ilegalitě, tisku a šíření ilegálních tiskovin. Kvůli účasti na těchto nelegálních aktivitách bylo 39 příbramských odbojářů popraveno, 9 umučeno v Terezíně a 25 zemřelo ve věznicích nebo jiných koncentračních táborech. (SMOLOVÁ 2016, 398—403) Navzdory tvrdým zásahům nacistů příbramské domácí hnutí odporu neustalo a jeho členové byli přední protagonisté tzv. Květnového povstání.

3.3.7 Květnové povstání

I přes tvrdé zásahy nacistů domácí odboj neustával. Květnové povstání českých obyvatel ještě urychlil pád okupačního režimu a den vítězství se blížil. Zprávy o vyhlášení vítězství se z Prahy rychle rozšířily i do Příbrami a okolních obcí. Moci se ujaly tzv. Národní revoluční výbory (NRV), které byly složeny ze členů ilegálních hnutí odporu a zástupců předválečných politických stran.

V Příbrami docházelo k odstraňování německých nápisů a věšení československých vlajek. Také se zde však stále nacházelo přibližně 1500 vojáků wehrmachtu, jejichž generál hrozil vyhlášením stanného práva. Proto byl na pomoc povolán partyzánský oddíl Smrt fašismu, který sídlil v Brdech. Velký počet hitlerovců se z Příbrami vydal naproti americké armádě, aby se dostali do jejich zajetí dříve, než je zajmou nebo zabijí blížící se sovětská vojska.

Příbram se nacházela v bezprostřední blízkosti tzv. demarkační linie, tedy hranice, kde se měly setkat spojenecké armády. Sovětská vojska dorazila do Příbrami až 11. května 1945, do té doby docházelo k teroru ze strany ustupující německé branné moci, a to i po 8. květnu, kdy již měly být dodržovány podmínky kapitulace. Partyzánské oddíly neměly proti početnějším německým oddílům příliš velkou šanci. Americká armáda sice dorazila k demarkační linii již 6. května 1945, nesměli však podle dohody se SSSR za domluvenou stop-liní vojensky zasahovat. Poté, co příbramské vedení města požádalo o pomoc, americká spojenecká vojska provedla alespoň manifestační průjezd městem ve svých obrněných vozech.

Po 8. květnu 1945 se situace zkomplikovala, když do prostoru Slivice-Milín-Čimelice postoupila německá vojska, která odmítala složit zbraně a za každou cenu se

chtěla dostat do prostoru kontrolovaného Američany. Ani po kapitulaci se oddíly SS nechtěly vzdát, hitlerovští vojáci bezohledně stříleli partyzánské protivníky, ale i civilisty. Mezi ně patřila kupříkladu i devětadvacetiletá Marie Švankmajerová v osmém měsíci těhotenství. Teprve 12. května 1945 se hitlerovci vzdali Sovětům a na Slivici utichly poslední výstřely druhé světové války na území dnešní České republiky. (SMOLOVÁ 2016, 404-408)

3.3.8 Vývoj města Příbram po roce 1945

Euforie z osvobození a znovuvytvoření Československé republiky přehlušila skutečnost, že již během druhé světové války si dvě největší mocnosti rozdělily sféry svého vlivu, přičemž československá území připadla Sovětskému svazu.

Již 20. května roku 1945 byl zástupci KSČ sesazen předseda Národního revolučního výboru v Příbrami František Pavlíček, zřejmě také z důvodu, neboť byl spolumajitelem jedné z místních průmyslových firem, což bylo v rozporu s jeho funkcí. Velmi rychle se zapomnělo na to, že byl také součástí protinacistického odboje v nelegální organizaci Obrana národa, ve své firmě zachránil spoustu mladíků před totálním nasazením, a jak dobře zvládl úlohu představitele města při vyjednávání s nacisty. (SMOLOVÁ 410-411) Po únoru roku 1948 byla na jeho firmu uvalena tzv. národní správa a on byl nucen, navzdory pokročilému věku, nastoupit jako dělník do dolů. (SMOLOVÁ 2016, 413)

V roce 1945 byla Vysoká škola báňská přesunuta z Příbrami do Ostravy. Již 23. listopadu 1945 byla uzavřena dohoda mezi Československou republikou a Sovětským svazem o *rozšíření těžby rud obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky a o jejich dodávkách výhradně do SSSR*. Tato dohoda měla pro Příbramsko později velký dopad při těžbě zdejších uranových ložisek.

V únoru roku 1948 proběhl v Československu komunistický převrat, jehož následky začaly okamžitě dopadat i na vedení a obyvatele Příbrami. Spoustu lidí zastávajících významné pozice bylo odvoláno, někteří z nich, například Josef Tomek, se stali obětí vykonstruovaných procesů. Jiní byli nuceni město opustit, aby nepřipomínali situaci před únorovým převratem, jako tomu bylo v případě ředitele gymnázia PhDr. Vojtěcha Faměra.

Následkem komunistických útoků proti církvi silně utrpěl i náboženský život v Příbrami. Cílem byla likvidace klášterů a internace řeholníků, tato akce měla název „K“ a příbramskou Svatou Horu zasáhla velmi silně. Nejprve byl areál Svaté Hory obsazen a

všichni řeholníci byli transportováni do internačního kláštera v obci Želiv. Několik měsíců na to byly také sestry z církevní mateřské školky a exerčního domu na Svaté Hoře odvezeny do internačního tábora. (SMOLOVÁ 2016, 411-413)

3.3.9 Těžba po roce 1945

Pokud jde hornictví v Příbrami, i po roce 1945 stále pokračovala těžba rud. V návaznosti na kroky komunistické vlády se doly staly součástí většího národního subjektu. Těžba rud, v Příbrami především stříbra a olova, probíhala v dolech na Březových Horách. Důležitou událostí v dějinách města a rudného podniku bylo vystavění domů pro horníky. Tato zástavba později spojila Příbram a Březové Hory, které se následně staly jedním městským celkem.

Rudné hornictví v Příbrami se však dostávalo do postupného útlumu. Jedním z důvodů bylo nepřizpůsobení tuzemských cen, především stříbra, cenám na světovém trhu, a také celková ztrátovost výroby stříbra a olova. Těžba byla ukončena v roce 1978. Těžba rud byla po roce 1989 opět obnovena, nikdy však již nedosáhla tak významného ekonomického významu jako v minulosti. (SMOLOVÁ 2016, 415—417) Na významu naopak nabírala těžba uranu.

V Příbrami se nacházelo velmi bohaté uranové ložisko. Konec čtyřicátých let 20. století byl ve znamení nálezů a počátku dobývání tohoto nebyvale bohatého zdroje uranu. „*Můj děda říkal, že ty první uranové žíly byly už třeba metr pod zemí, což je úplně neuvěřitelný jako. To si prostě kopl lopatou a dostal ses k tomu*“ vyjádřil se k bohatství uranového ložiska Martin (25 let).

Příbram byla svědkem těžebních prací specifického charakteru, jelikož k dobývání uranu jsou zapotřebí velmi složité a náročné procesy. Počátky těžby uranu nám přiblížil informátor Mojmir (78 let) „*Potom, když to dostali pod ruku výzkumníci sovětský, který měli informace o tom uranovém štěpení, tak tam okamžitě bylo milion Rusáků v celé Příbrami, protože tu těžbu chtěli mít pod kontrolou.*“

Rozmach uranového hornictví s sebou přinesl také velké množství pracovních příležitostí. K tomu se vyjádřil Matyáš (24 let): „*Bylo to šíleně bohatý ložisko, úplně enormně. A mělo to za následek to, že ty chlapi místo té hrozný práce, začli dělat ještě horší práci v uranovejch dolech, což je ještě o řád horší si myslím, než ta předešlá rudná těžba.*“

Většina rodin, jejichž členové pracovali ve stříbrorudných dolech, ovšem do uranových dolů pracovat nešla. Bylo tedy potřeba zajistit zaměstnance, kteří by vydrželi

kruté podmínky a velké nebezpečí, které bylo řádově větší než u dolů stříbrorudných, říká ředitelka příbramského archivu Věra Smolová.

O zaměstnancích uranových dolů se jedna z informátorek vyjádřila takto: *„Uraňáci, to museli bejt prostě hrozně hrubý, drsný otrlí chlapi, takže se sem sjížděli takový lidi různýho charakteru. Často to dělali politický vězňové nebo nějaký třeba internovaný Němci z války.“ (Stanislava 61 let)* Trestanci se účastnili i výstavby nových míst k bydlení, protože počet obyvatel vzrostl následkem uranového průmyslu v průběhu let až čtyřnásobně. *Na to vzpomíná Květoslava (74 let): „Tenkrát byly na sídlišti ohrady a tam pracovali ty muklové, my jsme to tak říkali, prostě vězňové všichni možný. Na tom sídlišti se vždycky kus ohradil, kde se měly stavět ty obytný domy a tam pracovali ty mukly. To vypadalo jak v koncentračním táboře, byly tam normálně ty hlídací věže, kde byli vojáci, základáci se zbraněma...“*

Stavba nových městských čtvrtí radikálně proměnila celkovou podobu města Příbram, změny z druhé poloviny 20. století jsou patrné dodnes. Stavěly se především nové panelové domy a ubytovny, jež jedna z informátorek je nazvala *„semeniště zločinu“* a potvrdili to i další informátoři. Po uzavření uranového průmyslu v Příbrami ubytovny svou pověst příliš nepozvedly, jelikož se sem začali stahovat lidé bez domova. Vedoucí jedné z ubytoven řekl v roce 1993 pro Příbramský deník toto: *„Problémy máme s bezdomovci, jsou to lidé, kteří zdá se pracovat příliš nechtějí. Aby měli na tekutou stravu, rozprodávají zařízení ubytoven...A co víc, za nimi se sem stahují další, v noci spí na chodbách (...“* (Příbramský deník 1993)

V roce 1945 vznikla dohoda mezi ČSR a SSSR o těžbě a dodávkách radioaktivního materiálu do SSSR. Existují doklady o tom, že o uranovém zrudnění Příbrami a okolí se uvažovalo již mnohem dříve, ke speciální výzkumné a badatelské činnosti se však přistoupilo až po roce 1945. (SMOLOVÁ 2016, 418) *„Oni už X let předtím, než objevili ten uran nebo tady ty izotopy, tak věděli, že tady v tý zemi jsou butry, který jsou divný prostě, ale nevěděli čím a nevěděli jaký by mohly mít využití.“ (Mojmír 78 let)*

Uran byl významnou vojenskou a strategickou surovinou. Dalo by se říci, že i díky němu přinutilo USA Japonsko ke kapitulaci v druhé světové válce. Sovětský svaz si byl velmi dobře vědom jeho důležitosti, a ve chvíli, kdy se nálady schylovaly k další válce, tentokrát proti USA, bylo rozhodnuto, že je třeba americký jaderný průmysl nejen dostihnout, ale i předstihnout. K tomu bylo zapotřebí velké množství štěpných radioaktivních materiálů. SSSR tedy obrátil pozornost na země patřící do sovětské sféry

vlivu. Z příbramských dolů proudilo neznámé množství uranu výhradně do SSSR. (SMOLOVÁ 2016, 419) Zda byla dohoda o dodávání uranu pouze do SSSR pro Československo výhodná či ne, prozatím nebylo dostatečně zhodnoceno, jelikož obsah této mezivládní dohody byl dlouhá léta utajen a dodnes zůstává poněkud choulostivým politickým tématem. (SMOLOVÁ 2016, 418)

Hlavním cílem uranových dolů bylo dosažení co možná nejvyšších výkonů. K tomu bylo zapotřebí modernizovat technické postupy a pracovní zázemí v dolech. Z počátku těžby byly důlní podmínky velmi zastaralé, a k jejich zlepšování docházelo tzv. „za pochodu“. Špatné pracovní podmínky měly negativní vliv na zdraví zaměstnanců. (SMOLOVÁ 2016, 423) Informátor Vilém (34 let) říká, že: *„Všichni ti kluci, co chtěli vydělat nějaký prachy, tak museli jít ve dvaceti kopat uran. Tenkrát to bylo nevětraný...šilný, ale byl svým způsobem ideologicky důležitý úkol, a oni měli strašně peněz na tu dobu. Ten poměr byl několikanásobnej oproti běžný mzdě, ale zase tenkrát tam teda chlapi umírali ve 40, protože to nemělo odvětrávání a bylo to opravdu radioaktivní.“*

V těžebním průmyslu bylo vždy nejdůležitějším odvětvím hloubení jam, které prošlo v Příbrami velkým vývojem a příbramské uranové doly se mohly pyšnit hned několika rekordy. (SMOLOVÁ 2016, 424) Zvětšování hloubky dolů se však negativně podepisovalo na pracovních podmínkách a bylo nutné, aby modernizací prošlo i pracovní prostředí horníků. V letech 1955 až 1958 se poprvé přešlo k umělému odvětrávání, postupně se zlepšovaly hygienické podmínky, zdravotnická péče i kulturní a sociální zázemí zaměstnanců. (SMOLOVÁ 2016, 425)

Velké množství pracovních příležitostí a vysoké finanční ohodnocení zaměstnanců uranových dolů přilákalo značný počet lidí. K tomuto tématu se oslovení informátoři vyjadřovali velmi hojně, následuje výběr několika citací vystihujících postavení tzv. „uraňáků“ a jejich blízkých v příbramské společnosti.

„Ta realita byla většinou taková, že si v sedmnácti vystudoval nějaký učňák, pak si šel na vojnu a pak si šel rubat uran, ale bral si na tu dobu, nevím přesně ty cifry, ale normální plat tou dobou mohl bejt třeba dvanáct stovek a oni měli čtyři, pět tisíc, při odměnách i víc, bylo to prostě hrozně peněz. Teď otázka, jak s tím ti mladý kluci nakládali, většinou chlastali a jezdili za prostitutkama.“ (Karel 65 let)

„Tam brali největší prachy horníci a dělali takovýty sobě intelektuálně přiměřený činy, jakože třeba v době, kdy tady lidi neměli co do huby, tak ten jeden si objednal dva

taxíky, do jednoho si sedl on a do druhýho si dal klobouk, a jel do Prahy do baru se pobavit.“řiká Josef Klíma.

„Sjížděli se tam takový pochybný individua z celý republiky a jediná jejich zbraň nebo výsada byla to, že měli pařáty jako lopaty, byli vygumovaný a nevadilo jim to.“
(Milan 56 let)

„Ale je pravda, že jsme k nim měli trochu respekt a tak trošku jsme se jich báli. Protože oni prostě byli trochu jiný, byli takový veselejší, měli peníze, rozjařený, roztočili všechny hospody a když se bralo, tak to jsme věděli, že šachťáci se brali, protože to bylo slyšet tak, že jsme ani nespali. Vždycky třeba ve dvě hodiny ráno je odněkud vyhodili, tak hulákali po ulicích.“ Vzpomíná Květoslava (74 let) na svá školní léta.

Výjimečné postavení uranového průmyslu ovlivnilo podobu města zcela zásadním způsobem. Růst obyvatel znamenal nutnost rozšíření městské zástavby. Mezi Příbramí a Březovou Horu vyrostla čtvrť s názvem Stalingrad, která byla speciálně určena pro sovětské experty z uranových dolů. Nové stavby velmi rychle přibývaly, během padesátých let 20. století byla postavena kupř. budova gymnázia a také započala stavba příbramského Kulturního domu, kde vzniklo divadlo, kino, hotel a restaurace. V roce 1967 vznikl územní plán, který počítal se stavbou domů pro 50 000 obyvatel, k jeho naplnění však nedošlo. Nově vystavěná sídliště by se sice dala pokládat za cenné architektonické památky z tohoto období, toto budovatelské období je však spíše nechvalně známé svou likvidací historických zástaveb v Příbrami s cílem vybudovat moderní socialistické město.

Není překvapením, že estetika ani navázání na historické budovy nebylo primárním záměrem, Příbram se však v tomto období změnila téměř k nepoznání a její typická tvář byla zahalena jednolitou panelovou zástavbou. (SMOLOVÁ 2016, 425-428)

Stanislava (61 let) vysvětluje, že *„Do čela městského výboru se tenkrát se dostali lidé, kteří tady k tomu neměli absolutně žádný vztah, protože člověk, který to tady má rád, tak nenechá jen tak vybourat půlku města.“* Likvidace historických budov a památek a vznik nových zástaveb měl však určité nepopíratelné výhody. Jednak to vyřešilo bytovou otázku, ale také vzniklo zázemí pro budování školství, zdravotnictví a sociálních zařízení. Stále však scházela důležitá infrastruktura, zejména důležitý dopravní obchvat. (SMOLOVÁ 2016, 428)

Čeho v Příbrami hojně přibývalo byly zábavní podniky všeho druhu a další možnosti vyžití určené především pro pracovníky uranových dolů. *„Do Příbrami se vztahovala zábava, bylo tam spoustu podniků, který produkovaly živou hudbu i přes týden.*

Byly tam uplně bomba krámy, nebo jako z tehdejšího pohledu bomba krámy.“ (Miroslava 45 let)

„Příbram jak okresní město měla jako první obchodáky, třeba Uran – takový příznačný jméno, to byl krám, kam třeba Pražáci, když byli na výletě na Orlíku, tak chodili nakupovat do Uranu, protože to bylo široko daleko vyhlášený a měli tam věci, který se jinde nedaly sehnat.“ (Jaromír 68 let)

K největšímu nárůstu počtu obyvatel došlo mezi lety 1950 až 1960. Způsobil jej právě rozvoj uranového průmyslu. Do dnešní doby měla Příbram nejvíce obyvatel v roce 1985, jejich počet tehdy činil 39 376 osob.¹⁴

Provoz uranových dolů vytvářel velké množství pracovních příležitostí. (SMOLOVÁ 2016, 427-428) V roce 1995 vyšla závěrečná zpráva ložiska Příbram, podle které prošlo uranovým podnikem od počátku jeho existence 100 000 lidí, z toho 65 000 zaměstnanců civilních a 35 000 trestanců. Příbramský těžební revír se stal jedním z největších ložisek žilného typu na světě a Česká republika je kvůli tomu čtrnáctá co do počtu vytěženého uranu na světě. (OECD-NEA & IAEA 2018) Nutno říci, že tyto přední příčky jsou vykoupeny 277 lidskými životy a minimálně 2 210 lidem přinesla tato tvrdá práce zdravotní komplikace, nejčastěji v podobě rakoviny plic, avšak skutečný počet osob zdravotně postižených v důsledku tamní těžby je s určitostí mnohem vyšší.

3.3.10 Od Pražského jara po Sametovou revoluci

„Když studenou válku vystřídalo hospodářské soupeření západního a východního bloku, zákonitě se to projevilo též v ekonomické sféře uranového hornictví“ (SMOLOVÁ 2016, 429) a v 60. letech začal zájem Sovětského svazu o Příbramský uran postupně upadat.

Pražské jaro roku 1968 přineslo nové naděje. Nádech demokracie přinesl úvahy o tom, že by se uran mohl začít prodávat také na západních trzích, to s sebou však neslo hned několik překážek, kupříkladu náročnost těžby, náklady na zpracovatelský proces, stav zásob uranu, a hlavně konečný postoj Sovětského svazu. Když došlo v srpnu roku 1968 k invazi vojsk pěti států Varšavské smlouvy, Příbram byla jako strategicky velmi důležité území mezi prvními městy, kam se okupanti vydali. Nadto byla Příbram strategickou nejen

---

¹⁴ K roku 2022 čítá počet obyvatel Příbrami na 31 651 osob. Zdroj: Český statistický úřad. online dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/165603907/1300722203.pdf/de05fcca-74d5-40b6-bfa0-6a9825cfe369?version=1.1>

pro svou těžbu uranu, ale také, neboť v nedalekých brdských lesích se nacházel výcvikový prostor a sklady s předsunutými jadernými hlavicemi. (SMOLOVÁ 2016, 429)

Květoslava (74 let) vzpomíná na rok 1968 takto: „*To víte, mladej člověk je hrozně emotivní, mě bylo přes 20 let a hrozně jsme to prožívali. My jsme se chodili kouknout na tanky támhle u Baníka.*“

Volný obchod s uranem byl příbramským dolům povolen teprve na konci osmdesátých let 20. století, ale to už byly doly před likvidací a uranový průmysl v hluboké krizi. (SMOLOVÁ 2016, 430)

Období normalizace mělo v Příbrami podobný průběh jako ve zbytku Československa. Reformátoři byli potrestáni, docházelo k propouštění ze zaměstnání, zákazům studia, zpřísnění cenzury a společnost byla opět pod tlakem komunistické ideologie. Život v Příbrami sedmdesátých a osmdesátých let se nesl v duchu pokračujících přeměn města. Mizelo historické jádro, stavěly se nové ulice, čtvrti a sídliště především na Březových Horách, Zdaboři a Drkolnově. (SMOLOVÁ 2016, 435–436)

3.3.11 Po roce 1989

Když v roce 1989 došlo k pádu železné opony, na změnu politického režimu navazovala nejen v Příbrami celá řada změn v různých oblastech života.

Mojmír (78 let) popsal změnu režimu takto: „*Ten rok osmdesátdevět, to nebylo takový horký jako v tom šedesátýmosmým, protože všichni věděli, že ti komunisti odejdou, a každé chtěl moc. Všichni chtěli z těch příbramskejch podniků to, co bylo nejlepší, všichni chtěli privatizovat a chtěli svůj majetek, podniky se zavíraly. To člověk nevěděl dne, kdy přijde do práce a najednou už to nebude.*“

V souvislosti s uranovými doly se v prosinci 1989 uskutečnila demonstrace zaměstnanců dolů, kteří požadovali dodatečné sociální zabezpečení. Požadavky však nebyly vyslyšeny a propuštění horníci si museli poradit bez státní pomoci. (SMOLOVÁ 2016, 577) Těžba uranu stále více zatěžovala státní rozpočet, a proto bylo nutné ji z hospodářských důvodů nejprve omezit. Od konce sedmdesátých let existoval tzv. útlumový program, v jehož rámci byly doly postupně uzavírány, až roku 1991 došlo k definitivnímu ukončení činnosti Uranových dolů Příbram. (SMOLOVÁ 2016, 581). Pro město se jednalo o těžké časy, neboť to znamenalo propouštění velkého množství pracovníků, pro které nebyly jiné pracovní příležitosti.

Mezi pozitivní změny patřilo kupříkladu rozšíření příbramské Okresní knihovny¹⁵ o tzv. prohibity, tedy knihy zakázané předchozím politickým režimem, či navrácení Svaté Hory zpět do rukou představitelů, kteří z ní byli v roce 1950 vyhnáni v rámci akce „K“.¹⁶ Došlo rovněž k přejmenování některých ulic a náměstí, například z Gottwaldova náměstí se stalo náměstí Jana Antonína Alise nebo z ulice Rudé armády ulice Mariánská. (SMOLOVÁ 2016, 580)

V roce 1990 nastoupil do vedení města středoškolský učitel Jaroslav Hodrment jako představitel Občanského fóra, které v příbramském okrese zvítězilo ve volbách do Federálního shromáždění a České národní rady.

Občanské fórum nemělo lehkou pozici, neboť uvnitř uskupení existovaly různé názorové proudy. Mezi jednotlivými členy¹⁷ docházelo často k osobním sporům, navíc často postrádali zkušenosti z veřejného politického života. Neuměli se vypořádat s ekonomickou transformací, což spolu s nedostačujícím rozpočtem, který byl městu přidělen, vedlo k rychlému vzrůstu nezaměstnanosti, zvyšování cen potravin a energií a také nedostatku prostředků na rozvoj kultury a školství. Kromě toho bylo v Příbrami katastrofální životní prostředí způsobené dlouhodobým provozem těžebního průmyslu spolu s dalšími faktory. (SMOLOVÁ 2016, 580)

S uzavřením uranových dolů hornická činnost v Příbrami zcela neutichla. Díky vlídným geologickým podmínkám a dobrému těžebnímu zázemí a již existujícím šachtám byl v Příbrami v roce 1998 vybudován podzemní zásobník na zemní plyn, který patří k světově velmi uznávaným projektům. (SMOLOVÁ 2016, 578—581)

3.4 Devadesátá léta a počátky zločinu v Příbrami

Vycházejíc z rozhovorů s informátory pamatujícími revoluci roku 1989 patrně většina obyvatel Příbrami žádné dramatické změny spojené s nárůstem kriminality bezprostředně po revoluci nepocítila. „*V tom osmdesátýmdevátým se o tom zločinu ještě nemluvílo, ale já si myslím, že to už muselo být hned ze začátku, protože oni si vyřizovali účty hlavně kvůli majetku. Ono se jim říkalo mafiáni tenkrát už, ale my jsme to nepoužívali, já tohle nějak přecházela, protože sem si říkala, když se chtěli pozabíjet, tak se ať se pozabíjej.*“ uvedla například Miroslava (45 let).

¹⁵ Dnes Knihovna Jana Drdy. (SMOLOVÁ 2016, 578)

¹⁶ Utajená akce StB, kdy „K“ znamená „kláštery“. (SMOLOVÁ 2016, 578)

¹⁷ Roku 1991 mezi ně patřil Mgr. Jaroslavem Hodrment, Ing. Vlastimil Beran, Ing. Arch. Pavel Vandas a další (SMOLOVÁ 2016, 580)

Podobný názor měla také Jarmila (56 let), která dále dodala, že „*Hned po osmdesátémdevátém, když to zaokrouhlím, tak tady byly dvě části společnosti. Část lidí, kteří chodí do práce, do továren, do škol a žijou si svým spořádaným životem a vedle nich je skupina těch kšeftářů nebo podnikatelů, která byla za socialismu navázaná na ty různé hospody a jiné podniky a z těch se pak podle mě rekrutovala ta novodobá mafie.*”

Zvýšení kriminality ve městě se zřejmě začalo promítat až ve chvíli, kdy došlo k rozdělení moci a majetku mezi místní podnikatele. Mezi běžné obyvatele se však informace nejvíce rozšířily, až když o kriminalitě začala informovat média. Podle analyzovaných mediálních zdrojů, včetně těch archivních, kdy byly analyzovány výtisky Příbramského deníku¹⁸ od roku 1993 do roku 2022 (v tištěné i elektronické podobě), se články z období devadesátých let dvacátého století o aktualitách na Příbramsku, které by naznačovaly špatnou situaci ve městě, téměř neobjevovaly. Výjimkou byly kupř. krádeže nebo kritika městského vedení za špatné řešení bytové situace.¹⁹

Informace o organizovaném zločinu v Příbrami se dostávaly do médií především díky novináři Josefu Klímovi a jeho kolegům, kteří se jako první začali věnovat zločinu v Příbrami, a umožnili tak náhled do Českého Palerma široké veřejnosti. Poté, co došlo k napadení středoškolského pedagoga členy ochranky Jaroslava Starky (více o tom v kapitole Famy a městské legendy), se vložil do boje s organizovaným zločinem v Příbrami také státní aparát a kriminální pověst už se dala Příbrami jen těžko odepřít.

3.5 Osobnosti spjaté s organizovaným zločinem na Příbramsku

3.5.1 Jaroslav Starka

Jaroslav Starka se narodil v roce 1955, svou kariéru zahájil v Příbrami jako číšník. V období komunismu bylo toto povolání vnímáno rozdílně, než je tomu v dnešní době, číšníci si dokázali různými způsoby vydělat velké množství peněz. Jak vysvětluje František (59 let), „*On byl pingl a to byla tenkrát součást té šedý zóny, veksláci, zelináři, taxikáři, pinglové, to byli lidi, který jeli v těch černejch penězích a čili měli nějaký oficiální plat, kterej byl směšnej a všechno ostatní si nakradli nějakým způsobem. Nakoupili rum v samoobsluze, ale prodali ho za ty hospodský ceny třeba.*“

¹⁸ Příbramský deník lze považovat za jedno z hlavních médií věnující se dění na Příbramsku.

¹⁹ Srov. Příbramský deník 1997, 1998 zdroj: DRÁBEK, Ondřej. 1997. Příbramská bytová situace se zlepšuje. Příbramský deník. roč. 6, 16.ledna. Příbram: Vltava, a také DRÁBEK, Ondřej. 1998. Jen nářky nikomu bydlení nepřinesou. Příbramský deník. roč. 7, 18. ledna. Příbram: Vltava

Jaroslav Starka pracoval v hospodě v Kulturním domě a mezi jeho nejčastější zákazníky patřili převážně horníci z uranových dolů. „*Tam chodili havíři, některý až ze Slovenska a z Ostravska, takový ty nejtvrďší bijci*“ říká Jaromír (68 let). Bylo to velmi drsné prostředí, lidé, kteří se v něm pohybovali, si museli osvojit způsoby, jakými si sjednat pořádek. Josef Klíma na toto téma říká: „*Vždycky musel dát ránu první na tom parketě, když mu začli dělat v tý hospodě bordel.*“ a dále dodává, že: „*Takhle, Starka byl prostě produkt toho mlyje, toho příbramskýho mlyje, který vzniklo tím, že tam byly prachy z uranu.*“

Po revoluci v roce 1989 působil Jaroslav Starka jako vedoucí příbramského fotbalového klubu, který později koupil, a vlastnil také několik příbramských nočních podniků. „*Já jsem člověk nočního života, tak samozřejmě, že se pohybuju v polosvětě*“, popsal svůj způsob života Josefu Klímovi.

Dalo by se říct, že Jaroslav Starka v devadesátých letech v podstatě ovládl celé město, obyvatelé města i policie byli zastrašeni a veškerý „*pořádek*“ sjednávali tzv. Starkovi hoši svými vlastními způsoby, jaké popsal například jeden z informátorů následovně: „*Když jim někdo nezapltil [pozn. autora tzv. „výpalné“], tak klidně vymlátili celej podnik, třeba restaurace Asia, tam lidi přišli večer na večeri a oni jí vymlátili i s hostama, sklo se tříštilo...*“ (Milan 56 let)

Zda za jeho postavením a způsoby jednání opravdu stojí místní hrubé prostředí, na které se lidé adaptovali, je otázkou, na kterou těžko hledat jednoznačnou odpověď. Faktem však je, že Starka kategoricky odmítá označení mafiánský boss či gangster, a že za žádný ze zločinů, které mu byly připisovány, nebyl nikdy pravomocně odsouzen. Dle jeho slov je cílem těchto tvrzení očernit Příbram a uškodit jeho obchodním zájmům. (Idnes, 2005)

Na jeho osobu však mezi informátory padly i pozitivní komentáře typu: „*Vím, co se o něm povídá, ale já o něm osobně nemůžu říct nic špatnýho. Když jsme byli jednou v hospodě slavit narožky jednoho spoluhráče, tak on tam za náma normálně přišel a popřál nám hodně štěstí a byl hrozně v pohodě.*“ (Michal 25 let)

Byla zmíněna také jeho víra v Boha, která byla u člověka s jeho pověstí vnímána jako velmi kontrastní a překvapivá. „*Starka chodil na Svatou Horu, tam měl nějakýho kněze a s tím knězem komunikoval o víře, on není jako úplně bezcitnej člověk.*“ (Radmila 51 let) Prošel si v životě i velmi těžkými chvílemi, například když se jeho syn předávkoval drogami. „*Proto on vždycky říkal, že nemá rád drogy. On měl rád prachy to jo...to putovaly kamiony s cigaretama, co někde přehmátli. Přijel kamion do nějakýho statku za*

Příbram, tam ho přeložili, rozdistribuovali to na černo mezi lidi, a to bylo jeho, ale drogy, to on bytostně nesnášel“ říká informátor Ladislav (72 let).

Jaroslav Starka se stal majitelem fotbalového klubu Příbram, který později předal svému synovi, zatímco dále působí jako jeho předseda.

V posledních letech se potýkal s několika zdravotními potížemi. V minulosti prodělal transplantaci ledviny, která je hlavním předmětem jedné z vyslechnutých historek. Když potřeboval dárce ledviny, údajně řekl jednomu ze svých podřízených: *„Bud' ti za ní dám tři sta tisíc, nebo si jí vezmu sám“*, a u hlavy mu při tom držel pistoli, sdílel informátor Damián (23 let), přičemž dodává, že tento příběh slyšel od několika svých vrstevníků. Zdraví je možná také důvodem, proč se kontroverzní podnikatel v současné době uchýlil do ústraní.

3.5.2 Bratři Erdelyiovi

Tomáš a Ladislav Erdelyi patřili mezi Starkovi bodyguardy, kteří se svými brutálními praktikami a způsoby jednání zapsali do povědomí místní společnosti jako Starkovi „nejostřejší hoši“. Ladislav Erdelyi se v současné době věnuje bojovým sportům na profesionální úrovni a je to právě on, kdo stojí za napadením středoškolského učitele, kterého zbil a poté mu údajně ukousl část ucha. Ladislav byl za tento čin odsouzen na pět let do vězení. Právě tato událost patrně odstartovala policejní vyšetřování organizovaného zločinu v Příbrami. (iDNES 2002)

Podle informátorů byli za napadení odsouzeni oba bratři, v médiích se ovšem hovoří pouze o trestu Ladislava Erdelyiho. Tomáš Erdelyi se do povědomí místní společnosti i médií zapsal nejvíce svými incidenty, které způsobil pod vlivem omamných látek. Informátoři o něm řekli kupříkladu, že: *„Tomáš byl problematickej, protože to byl feťák.“* (Aleš 52 let) nebo *„Jezdil prej po Příbrami ožralej a zfetovanej.“* (Vilém 34 let) Více informátorů zmínilo následující incident: *„Jednou střílel na sídlišti ze samopalu ve dne, protože byl zfetovanej. Jel, naboural, rozstřílel lampu, protože do ní naboural, a pak střílel na tom sídlišti, kde si hrály děti. Tam bylo dětský hřiště a tam díry po kulkách a nikdo to neřešil.“* Přivolaná policie se jej snažila zpacifikovat, přičemž Erdelyi dle slov Josefa Klímy vykřikoval: *„Zavolejte tátovi Starkovi, zavolejte tátovi Starkovi.“*

3.5.3 Lubomír Kašák

Lubomír Kašák byl podnikatel, který se na přelomu tisíciletí stal jednou z nejvlivnějších postav v Příbrami. Jeho život je názornou ukázkou toho, jak lze na příběhu

jednoho člověka demonstrovat charakter doby. Kašák začínal jako zaměstnanec příbramských uranových šachet. Před revolucí byl členem závodního výboru KSČ příbramských uranových dolů. Bezprostředně po revoluci v roce 1989 začal svou podnikatelskou kariéru, kdy nejprve založil firmu na zpracovávání zlata z počítačů a poté stavební firmu IDOS. (PrahaIN 2023)

Koncem osmdesátých a začátkem devadesátých let docházelo k uzavírání uranových dolů a region procházel strachem o to, co bude následovat po ztrátě tak významného zaměstnavatele. Firma IDOS znamenala stovky pracovních míst pro lidi, kteří přišli o zaměstnání, a Lubomír Kašák byl tedy vnímán jako jejich zachránce, jak řekl informátor Karel (65 let): „*On byl branej jako spasitel těch lidí, kteří přišli o práci, když se šachty zavřely*“ Jeho další aktivity však titul spasitele velmi brzy přetavily v nálepku mafiána. „*V těch 90. letech byl ten státní aparát zaostalej a ty podnikatelé prostě byli několik let napřed, že jo.*“ popisuje tuto etapu dějin informátor Aleš (52 let).

Firma IDOS získávala většinu městských stavebních zakázek, František (59 let) se na toto téma vyjádřil následovně: „*Už jenom to, že on jako méně zkušeněj člověk a začínající firma, získá zakázku na takhle důležitou rekonstrukci, tak už to zavání, ne přímo korupcí, ale k určitýmu propojení toho podnikatelskýho a politickýho světa. A v tomhle případě i toho rodinnýho světa.*“ Lubomír Kašák byl totiž mj. švagrem Miroslava Kalouska, v té době šéfa rozpočtového výboru sněmovny.

Pozornost policie na sebe Kašák paradoxně upoutal kvůli jiné kauze, než bylo množství podezřele získaných stavebních zakázek. Firma IDOS postupem času rozšířila své služby o likvidaci nemocničního odpadu z příbramské nemocnice, přičemž se přišlo na to, že odpad nebyl likvidován v souladu s dohodou, nýbrž byl pouze skladován (více o tom v kapitole Fámy a městské legendy). Pro tento skutek byl Lubomír Kašák obviněn policií, spolu pro podezření z úplatkářství při zadávání veřejných zakázek.

Co se týče osobnosti Lubomíra Kašáka, měl pověst výbušného muže, který si jde tvrdě za svým. Jeho bývalá zaměstnankyně o něm mluví takto: „*Já si myslím, že Kašák chtěl bejt asi někdo, bejvalej šachťák, nějak naddůlní a pak se vypracoval v šéfa celý firmy. Ale neřekla bych, že by to byl nějak špatněj člověk jako my jsme se tam neměli špatně.*“ (Květoslava 74 let) Jiní informátoři už o něm hovořili v negativnějším duchu, například Mojmír (78 let) „*Ten Kašák měl příšernou pověst už z doby komunismu, že kde koho okrad, byl brutální, nelítostnej (...)*“

Právě tyto jeho povahové rysy vedly podle velkého počtu vyslechnutých vyprávění k jeho tragickému konci. V roce 2002 byl totiž v Solenicích na Příbramsku zastřelen, údajně svým spolupracovníkem Zdeňkem Němcem, který následně spáchal sebevraždu (více o tom v kapitole Fámy a městské legendy). Slovy informátorů byl Lubomír Kašák popisován takto: „*Jak já jsem ho znal, tak bych se vůbec nedivil tomu, že se ho někdo bude chtít zbavit, podle způsobu jeho jednání.*“ (Mojmír 78 let)

„*On byl hrozně průbojný a v některým ohledu i bezohledný a šel si tvrdě za svým a to bylo pro některý lidi až nepřijatelný a stal se pro ně postrachem.*“ (František 59 let)

„*On byl jak tank, na všechny lidi dokázal vyvíjet obrovský nátlak, a to byl vlastně začátek jeho konce.*“ (Karel 65 let)

„*On si říkal prezident, to je vidět, jaký ta doba rodí lidi...bez skrupulí, který když pod sebou cítí politickou a ekonomickou moc, tak se začínou chovat jak císař Nero. Myslí si, že na ně nikdo nemůže a na to pak nakonec doplatil.*“ (Jarmila 56 let)

Lubomír Kašák je spojován také s kauzami souvisejícími s jeho švagrem Miroslavem Kalouskem. Nejčastěji ve spojitosti s akvizicemi a financováním nemovitostí za nevyjasněných okolností. Informátor Samuel (21 let) například řekl: „*Můj táta mi vyprávěl, že jezdili stavět Kalouskovi chatu támhle někam za Prahu z materiálu, který byl koupený z městského rozpočtu na něco úplně jiného.*“

Miroslav Kalousek se k příbuzenskému vztahu s podnikatelem příliš nehlásil. Podle Josefa Klímy, který se svým štábem natáčel na Kašákově pohřbu, dostali po smutečním obřadu pokyn vymazat Kalouska ze všech záběrů. Paradoxní situace nastala o rok později, když byl Miroslav Kalousek novináři zpovídan ohledně svého luxusního bytu na pražských Petřínách. Při otázce, kde na takovou nemovitost vzal peníze, odpověděl, že mu je půjčil jeho švagr, který již tuto informaci nemohl potvrdit či vyvrátit.

Další kuriozitou spojenou s Lubomírem Kašákem byla smrt jeho syna, který podle oficiálních informací zemřel následkem autonehody. Opět je zde však několik nesrovnalostí, o nichž policie nepodala další informace, například, že jeho tělo bylo nalezeno až kilometr od místa havárie. (Příbramský deník 2009)

V internetových komentářích pod články Příbramského deníku věnujících se smrti Adama Kašáka lze nalézt mnoho spekulací o tom, jak a proč ke smrti došlo. „*Policie mlčí, aby neposkodili Kalouska ve vládě a nebo je to zase příbramské palermo neboli mafie příbram*“ okomentoval jeden z uživatelů článek Příbramského deníku o smrti Kašákova syna. Další reakce byla kupříkladu: „*Kdyby Adam jenom boural, tak by se to*

netajilo...Další věc kdyby boural tak mel u sebe mobil a zavolal by pomoc.Verze od pana z pohřebního ústavu je,že při cestě domů ho dohonili dvě nová BMW policie má i jejich SPZ a adama zkouseli zastavit a ohrožovali jej zbraní.Adam volal nejprve svému kamarádovi,že ho chce někdo zabít,kamarád mu rekl ať volá policii,což prý udělal a ujížděl směrem rožmitál,voltuš.Policie,ale přijela pozdě na hlavní silnici bylo už než jeho auto a pár kilometrů našli v lese svázané mrtvé tělo Adama.Prý na něm nebyli stopy násilí,že mu udajně puklo srdce strachy.Moc tomuto tvrzení nevěřím,myslím že to byla určitě vražda.“ (Příbramský deník 2009)

Spekulace o spojitosti Adamovy smrti a smrti jeho otce dlouho rezonovaly místní společností. Přispělo k tomu i místo, kde bylo tělo nalezeno, tedy památník Jakuba Jana Ryby v lesích u Rožmitálu pod Třemšínem, který disponuje tajemnou, až děsivou atmosférou. Ke smrti navíc došlo v předvečer Štědrého dne.

3.6 České Palermo

Přezdívku *České Palermo* si město Příbram vysloužilo především kvůli událostem devadesátých let 20. století, které souvisely s aktivitami organizovaného zločinu, černé a šedé ekonomiky, korupcí a jinou často dosud neobjasněnou trestnou činností.

Mezi tázanými příbramskými obyvateli vykrytalizovaly především tři reakce na toto označení. První část obyvatel jej bere jako urážku pošpiňující pověst jejich města, Druhá skupina bere přezdívku s humorem a určitým nadhledem. Největší počet informátorů vnímá uvedené označení jako zcela oprávněné a komentují to například následovně: „*To bylo Palermo, dyť tady každou chvíli vymlátili nějakou hospodu, střílelo se tu... pomalu každéj tejden něco...*“ (Ladislav 72 let)

Jedna skupina informátorů tvrdí, že tato pověst vznikla kvůli novinářům hledajícím atraktivní mediální obsah, který byl zveličen. To ostatně říká i Jaroslav Starka, když pronesl na adresu Josefa Klímy „*To jste nám nasadili psí hlavu vy novináři, tady se nic neděje*“. Pravdou však zůstává, že kriminalita v Příbrami byla na přelomu tisíciletí opravdu vysoká.

Je však třeba zmínit, že označení *České Palermo* by se dalo použít i pro jiná česká města. Mnohdy byla tato města spojená s těžbou a hornictvím stejně jako Příbram a stejně jako zde, i v nich od devadesátých let dvacátého století docházelo k častým kriminálním činům. Jaromír (68 let) říká: „*Každý město tam mělo ty svý kmotry, který tam bojovali mezi sebou o moc nebo o teritorium.*“ Josef Klíma zmínil například město Most: „*V Mostě, tam to byl třeba Macháček a ty jejich gorily, to jsou chlapi, co maj ruku jako já stehno, a furt*

řikaj: *musíš mít respekt, hlavně musíš mít respekt*“. Mezi další taková města patřilo kupř. Ústí nad Labem či Kladno.

Při dotazu, proč si právě Příbram vysloužila označení České Palermo, jeden z informátorů označení vysvětluje následující historkou: *„Řeknu vám to takhle, tenkrát nějaký chudák Němec jel na kole kolem světa a první etapu přespal v Příbrami a hned mu to drahý kolo ukradli. A já jsem tenkrát říkal, no, když přespává v Příbrami, tak se nemůže divit. Takže to označení Příbrami právem patří, si myslím.*“ (Mojmír, 78 let)

3.7 Fámy a současné pověsti Českého Palerma

3.7.1 Napadení pedagoga a chybějící ucho

Tato městská legenda je založena na události, při které došlo k napadení pedagoga příbramského gymnázia bodyguardy jednoho z příbramských bossů. Tento pedagog při potyčce utrpěl rozsáhlé zranění ucha.

Tato událost představuje podle provedených rozhovorů vůbec nejznámější incident tohoto druhu, jelikož ji zmínil největší počet informátorů. Současně se jedná také o událost, jejíž obsah nejvíce varioval v jednotlivých vyprávěních informátorů, a to hned v několika ohledech, například ohledně místa, kde k incidentu došlo, okolnostech předcházejících napadení či rozsahu zranění poškozeného.

Podle několika informátorů se incident udál před hotelem Belvedere. Hotel je majetkem Jaroslava Starky, a právě na jeho příkaz byl podle mnohých pedagog napaden. Mezi další zmiňovaná místa incidentu byla hotelová restaurace přímo v hotelu, hospoda na sídlišti nedaleko hotelu nebo podobně vzdálená prodejna potravin, jejíž výlohou měl být poškozený posléze prohozen členy Starkovy ochranky. Jakým způsobem popsali informátoři událost demonstrují například tyto citace: *„To byl učitel z gymplu, mám pocit. On nějak parkoval u Kulturáku před Belvederem a odřel auto Starkovo dcery a vyběhly z baru Starkovy gorily, zmlátily ho a utrhli mu ucho.*“ (Michal 25 let) *„...on se s nima nějak dostal do křížku, a protože to byli bijci, tak toho profesora ten Erdelyi prohodil výkladní skříni a zároveň ten profesor přišel o ucho.*“ (Samuel 21 let)

Okolnosti, které předcházely napadení, se v rozhovorech objevily v několika verzích. Podle jedné z nich k incidentu došlo kvůli nešťastné náhodě, při které měl pedagog poškodit cizí vozidlo. Podle některých se jednalo o auto Starkovy dcery, jiní jmenovali Starkovu manželku a pár informátorů se shodlo na tom, že auto patřilo jednomu ze Starkových kolegů či Starkovi osobně. Také existují verze hovořící o tom, že

k incidentu došlo, protože pedagog pod vlivem alkoholu obtěžoval Starku s jeho kolegy v hotelu Belvedere.

Poslední z uvedených verzí uvedl například informátor Martin (25 let) takto: „...přišel nějaký chlapík za těma největšíma bossama, seděl tam Starka a Erdelyi u stolu. A přišel tam nějaký napůl opilej chlapík, začal je pošťuchovat, a ty Starkovy gorily ho chtěli zmlátit, ale on řekl, že tady vevnitř se nic dít nebude. Takže ten chlapík zaplatil a šel pryč, a oni vyběhli z toho hotelu, úplně ho tam zkopali a jedna z těch Starkových goril mu ukousla ucho.“ Informátor Jaromír (68 let) příběh vyprávěl takto: „...středoškolskej profesor šel s dětma z maturitního večírku, zastavili se před kulturákem, byli trošku připitý, byli hlučný a z toho kulturáku na ně vyrukovali Stárkovy bodygaurdi, nějaký Erdelyi, Ladislav Erdelyi, ten měl ještě bráchu Tomáše, a dostali se s nima do křížku...“

Zranění pedagoga se taktéž v jednotlivých vyprávěních ukázalo jako variující prvek. Podle některých rozhovorů došlo pouze k natržení ušního boltce, podle jiných ke kompletnímu oddělení části ucha od zbytku hlavy. Toto zranění mělo vzniknout následkem řezných zranění po prohození skleněnou výkladní skříní, převažuje však verze, že mu bylo ucho ukousnuto.

Novinář Josef Klíma byl jeden z prvních, kdo se svým štábem reportoval o tomto incidentu. Napadený pedagog mu při interview na otázku: „A co se stalo s tím uchem?“ odpověděl: „No to prase ho snad sežralo“

Život poškozeného po incidentu byl v rámci rozhovorů na úrovni spekulací. Informátoři se shodli, že odešel z Příbrami a nikdo z nich už o něm neslyšel. K tomu uvádí Vilém (34 let), že „...pak už jsem o něm nikdy neslyšel, ale říká se, že potom co se to stalo, šel na policii...a pak se ztratil, takže se ho asi nějak zbavili...asi ho hodili do přehrady nebo zakopali někde v Brdech, no.“ Jiný zdroj informací měl k dispozici Michal (25 let), podle kterého dopadl pedagog takto: „On prostě asi věřil ve spravedlnost a začal se s nima soudit a dopadlo to tím stylem, že prej žije na druhým konci republiky pod změněnou identitou.“

Nedůvěra v tehdejší místní policii se v rozhovorech objevila vícekrát, například ve vyjádření Aleše (52 let): „...on na ně zavolał policajty a říkal jim, že to byli Starkovy chlapi a policajti to vůbec nechtěli řešit a do spisu nakonec napsali, že byl opilej, že spadnul a prostě si to nějak udělal sám.“

Podle Josefa Klímy byla tato událost pro obyvatele Příbrami tzv. poslední kapkou, díky které se mu Příbram novinářsky otevřela a lidé byli ochotní vypovídat. Do této doby

se lidé báli o kriminálních událostech ve městě z pochopitelných důvodů mluvit. Nadto to zřejmě bylo signálem i pro nejvyšší státní orgány, že v Příbrami je nutno proti zločinu zakročit.

Josef Klíma na tuto dobu vzpomíná takto: „(...) u těch mých reportáží z Příbrami, byly asi tři nebo čtyři, se mi stalo to, co se mi nestalo pak už nikdy za celý můj novinářský život a už ani nikdy nestane. Zavolal si mě ministr spravedlnosti a říkal, že viděl ty moje reportáže a pochopil, že s tou Příbramí se musí něco dělat, jestli je to tam tak strašný. A já jsem říkal, že je, ale že pokud to budete soudit a vyšetřovat v Příbrami, tak se nikam nepohnete, protože ty lidi se bojejí. A tak oni udělali opravdu takovej ten filmovej proces...tomuhle učíteli dali falešnou identitu a odstěhovali ho někam do ciziny, aby vypovídal. Pak tam byli svědci, který vyloženě vjížděli v těch autech do sklepa Justičního paláce nebo soudu a vypovíдали taky se skrytou identitou, a mělo to za následek, že ty oba Erdelyiové dostali velký tresty.“

Podle jednoho z internetových článků věnujících se této kauze byl učitel svědkem toho, jak Ladislav Erdelyi brutálně zbil hosta restaurace za to, že si zapálil cigaretu poblíž auta Starkovy dcery. Když přijeli policisté, údajně jen s Erdelyim hovořili a poté odjeli. Poté násilníci zbili i pedagoga stojícího opodál, který skončil bez části ucha a s otřesem mozku. Následně bylo podáno trestní oznámení na pedagoga. (TÝDEN.cz, 2006)

Analyzované internetové články převážně uvádí, že ucho bylo ukousnuto, z části zřejmě pro kuriozitu a čtenářskou atraktivitu. Jinak se v detailech výkladu rozchází podobně jako oslovení informátoři.

3.7.2 Amputované končetiny na skládce za městem

Tento příběh je spojen s osobností Lubomíra Kašáka, jehož firma IDOS získala za nevyjasněných okolností zakázku na likvidaci nemocničního odpadu. Tato firma používala na likvidaci odpadu moderní technologii zvanou Steridos. Metoda byla považována za levnější a ekologičtější, než je spalování odpadu, jelikož mění nebezpečný odpad na běžný komunální odpad, který je poté možné vyvážet na skládku. Problém měl nastat ve chvíli, kdy začalo docházet ke zkracování technologického postupu a také k likvidování odpadu uvedeným způsobem, ačkoliv nebyl pro takovou likvidaci určen.²⁰

---

²⁰ Docházelo i k likvidaci jehel, skleněných lékovek a jiných ostrých předmětů, na což není Steridos podle SZÚ sestrojen. (Envi Web 2022)

Následně se přišlo na to, že docházelo k vyvážení kontaminovaného a infekčního odpadu na místní skládky (Envi Web 2002) nebo byl pouze ukládán v okolí Příbrami. „Příbram je přitom zásobárnou pitné vody pro Prahu a už dnes se v tomto regionu skladuje téměř padesát procent veškerého zdravotnického odpadu v zemi.“ (iDNES 2002)

Jedna ze zaměstnankyň Kašákovy firmy na to vzpomíná následovně: „Byl tady inženýr Kramář, a to byl člověk, kterej furt musel něco vymejšlet. Takže vymyslel, že bude zpracovávat odpad, a vymyslel stroj, kterej se jmenoval Steridos. To byl stroj, mně to připomínalo perpetuum mobile z Verneovek. My jsme se tomu všichni hrozně smáli, ale fungovalo to, zpracovávalo to odpad, různý plasty a tak. No teda, smrdělo to tam hrozně, ale nějakou dobu mu [Kašákovi] to taky vydělávalo, když už neměl tolik těch stavebních zakázek.“ (Květoslava 74 let)

Internetové a novinové články uvádí, že na skládce se nacházel nesprávně zpracovaný nemocniční odpad, kvůli kterému bylo ohroženo životní prostředí místních obyvatel. Podle údajů Státního zdravotního ústavu se na skládce například vyskytovala salmonela. (Envi Web 2002)

Vycházejíc z vyprávění informátorů se na skládce objevovalo nejen to, v rozhovorech několikrát zazněl obdobný zprostředkovaný příběh: „Můj známěj mi vyprávěl, že šel jednou se psem na procházku a oni tam maj takovou jako skládku...tam se dřív vyvázel nemocniční odpad, takže tam byly různý obvazy a vedle toho tam prej viděl i amputovanou nohu.“ (František 59 let) Informátor Aleš (52 let) k této věci uvedl: „...a čemu se divíte, to je prostě Příbram, tady se vám válej uříznutý nohy a ruce na skládce a nikdo se nad tím nepozastaví...“ Další informátoři zmiňovali zakrvácené obvazy a injekční stříkačky nacházející se na místních skládkách.

V kauze s likvidací nemocničního odpadu figuruje také hornická historie. Dva z informátorů zmínili, že ke zbavování se odpadu docházelo vyvážením do těžebních šachet, které byly v tu dobu již mimo provoz: „Tam jely tenkrát podvody, který do teď nebyly dokázány. Firma, která dostala zakázku na likvidaci biologicky rizikovejch odpadů z nemocnic, těch fáčů a tak dál. Měli to nějakým způsobem likvidovat a zjistilo se, že to házej do těch šachet, místo toho, aby to zlikvidovali protokolárně, na což dostali ty prachy. Za to je tenkrát stíhali, ale nikdy to nikam nedošlo, a tam byly miliony.“ (Ladislav 72 let)

3.7.3 Smrt podnikatele

V září roku 2002 byl podnikatel Lubomír Kašák zastřelen na parkovišti hotelu Kaskáda v Solenicích u Příbrami jeho firemním společníkem Zdeňkem Němcem, který

následně spáchal sebevraždu. (Neovlivni 2020) Blíže je tato událost popsána v kapitole 3.5.3 věnované osobě Lubomíra Kašáka. V rámci této podkapitoly bude blíže rozebráno, jak se událost zapsala do vyprávění ve městě Příbram.

Vzhledem k tomu, že ani policie si není dodnes jistá tím, co se v osudný večer před hotelem událo, není divu, že mezi lidmi kolují různé verze, které mohou být založeny na pravdivých faktech, ale stejně tak na domněnkách a představivosti místních obyvatel.

Část informátorů například zmínila, že podle toho, co slyšeli či četli, musel být u vraždy ještě někdo třetí. Pro demonstraci uvedu dvě citace: „...já si myslím, že tam byl ještě někdo třetí, kdo střílel. Švagr má kamarády u policie, co byli na místě činu, a prej to prostě nesedí, jakoby ta dráha střely a tak.“ (Vilém 34 let) „Babička je ze Solenic a ta říkala, že je určitě zastřelil někdo jinej a šikovně to narařičil. Říkala, že nějaký lidi, co slyšeli střelbu, pak viděli odjíždět nějaký auto černý.“ (Kristýna 23 let)

V datech z rozhovorů varioval také motiv vraždy. Někteří informátoři to přisuzovali obchodním záležitostem, jako například Ladislav (72 let): „Kašák měl příšernou pověst už z doby komunismu, že kde koho okrad, byl brutální, nelítostnej a údajně tomuhle svýmu podřízenýmu, tomu Němcovi, dal nějaký pokyny na nějaký finanční operace, který vedly ke ztrátám toho podniku. Kašák ho z toho vinil a řekl mu, že to všechno zaplatí a ten ze zoufalství ho zastřelil a pak zastřelil sebe.“ nebo František (59 let) „To bylo tak, že on [Kašák] na něj [Němce] tu firmu převedl, protože neměl prachy, a pak jí po něm chtěl zpátky, jenže on mu jí dát nechtěl...Kašák ho pak nějak vydíral a on ho kvůli tomu zastřelil.“

Jiní informátoři za vraždou viděli spíše osobní důvody. Miroslava říká, že: „...Spekulovalo se, že to byli i jiný osobní důvody, jako že mu tamten [Němec] chodí za ženou, ale taky to asi bylo kvůli firmě.“ Jaromír (68 let) uvedl, že: „Podle mě tam měli nějaký nevyřízený účty kvůli jeho manželce...jestli s ní ten Němec něco měl, to nevím, to jsem jen slyšel, že to bylo kvůli ženský...on se k ní jako Kašák prej choval hrozně. On třeba vyhodil tu manželku polonahou v únoru z baráku, jenom protože ho naštvála, tak ta musela jít k nějakým přátelům se nechat ubytovat.“

O Kašákových negativních povahových rysech a vztahu k ženám toho obecně padlo při rozhovorech více, jako například: „Kašák byl nepřijemnej člověk, dokázal být dost sprostej, ale potom, když jste mu dala najevo, že není nic víc, než já, tak byl normální. Nesměl před sebou ale vidět nějakýho slabocha.“ prozradila jeho dlouholetá zaměstnankyně (Květoslava 74 let).

„Jako ta největší historka, co se o něm traduje, že tenkrát ještě za komunistů jel s nějakou ženskou, byl vožralej a havaroval. Ona měla zlámaný nohy a ruce a než přijela pomoc, protože neměli mobilní telefony, tak on jí v tom autě ještě znásilnil. To jsem fakt slyšel ze dvou na sobě nezávislých zdrojů.“ (Ladislav, 72 let)

3.7.4 Nevyjasněné exploze

V Příbrami došlo k několika explozím způsobeným úmyslně nastraženými výbušninami. Jako nejznámější se ukázala událost, při které došlo k nastražení výbušniny do auta policejního důstojníka. Do automobilu tehdy sedla důstojníková žena, se kterou auto po ujetí několika kilometrů vzplanulo a poranilo její končetiny. Dosud nebyla přesně objasněna příčina, rozsah způsobeného zranění ani pachatel, což opět vedlo ke vzniku různých fám a legend, které se v souvislosti s tímto incidentem tradují.

Hovoříce o rozsahu zranění poškozené ženy, analyzované internetové články uvádí, že došlo k jinému zranění, v důsledku kterého žena následkem incidentu ochrnula na spodní končetiny. Většina článků každopádně poukazuje na to, že policie se k incidentu příliš nevyjádřila, ať už pro nedostatek důkazů či z jiných důvodů, které lze demonstrovat prostřednictvím dále uvedených citací z rozhovorů: *„...chápete to jo, tady prostě vybuchne auto s policajtovou ženou, která přitom přijde o nohy, a nikdo to neřeší. Protože se bojí to vyšetřovat, aby jim pak tady ty různý Starkové a Erdelyiové taky něco nevodpálili.“ (Karel 65 let)*

„Tenkrát se to rozjelo takovým způsobem, že oni [Starka a další] spolupracovali s policií, nevím jestli se to prokázalo nebo neprokázalo, ale oni ho pak asi chtěli prásknout, tak Starka a spol nastražili do auta bombu policejnímu šéfovi, někde na Březákách. A do toho auta vlezla manželka toho šéfa policejního a bouchlo to pod ní a ona přežila, ale přišla o nohy. Ona pak přišla k nějakým domům, což zlý jazykové tvrdí, že to bylo odškodný, ale nepátral sem, jestli je to pravda nebo není...nevím kde k těm domům přišla, ale beznohá na ně asi nevydělala...možná měla dobrou pojistku.“ (Damián 23 let)

Další výbuch se stal ve Vystrkově u Orlické přehrady (viz podkapitola 3.8.3 této diplomové práce o Vystrkově), kde taktéž došlo k explozím automobilů. Jednou byla výbušнина vložena pod auto správce areálu, v jiném případě zase pod auto jistého podnikatele. (Novinky 2004) *„Ve Vystrkově pak explodovaly dvě auta nějakým podnikatelům, ale nikomu se nic nestalo, protože to bylo v noci, to byla jenom nějaká výstraha“* uvedl Damián (23 let).

Vycházejíc z dat z rozhovorů a z novinových a internetových článků, nastražená výbušnina byla nalezena také v letadle na letišti poblíž Příbrami. K několika výbuchům došlo před příbramskými nočními podniky, které vlastnil Jaroslav Starka a zřejmě měl následkem výbuchu vyhořet i jeden z domů v centru města, což v rozhovoru zmínil Michal (25 let): „*Najednou v Příbrami shoří dům na náměstí u kostela naproti soudu a ten tam je dodnes neopravenej, tenkrát shořel taky v důsledku nějakých transakcí, nevyřízených účtů...*“

Nahlédneme-li do současnosti, poslední veřejně propíranou událostí tohoto typu byl výbuch kamen v bytě jedné příbramské političky, který jí způsobil závažné poranění obličeje. Tento incident se také stal virálním tématem současných fám. Pro ilustraci se hodí následující citace: „*Upřímně, oni se tam doted' dějou takový divný věci, a myslim si, že to souvisí s tou povahou nebo kulturou v tom městě. Třeba ta aféra s tou političkou, docela bizár...to bylo po volbách, kdy ona končila, ale poslibovali si tam nějaký kšefty a druhý den jí bouchnou v bytě kamna a úplně jí zohyžděj. Nevim jak dopadla vůbec, od tý doby jsem o ní neslyšel. Ale taky je to prostě zvláštní, to se moc neděje, že ti bouchnou v bytě na sídlišti kamna, kde tam jako nemáš mít kde kamna, dyt tam nejsou ani komíny, takže jako nevim no...*“ (Damián 23 let)

3.7.5 Atentát na příbramského bosse

Jaroslava Starka se stal cílem atentátu, při kterém na něj neznámý pachatel opakovaně vystřelil z pistole. Díky rychlé reakci vyvázl pouze se zraněními slučitelnými se životem. Pro internetový deník popsal Jaroslav Starka pokus o vraždu takto: „*Stalo se to přibližně v deset hodin večer. Něco jsem dělal před garáží. Náhle vyšel zpoza auta nějaký člověk, který po mně začal střílet (...)*“ (iDNES 2005)

Jaroslav Starka tvrdí, že netuší, proč a kdo by ho chtěl zabít. Policie k těmto otázkám také dosud neuviedla odpověď. Ve veřejném prostoru však koluje mnoho různých teorií spekulujících o motivu a pachateli stojícím za pokusem o vraždu vlivného podnikatele. V některých rozhovorech padala podezření na trestně stíhaného podnikatele Radovana Krejčíře, který měl atentát spáchat jako pomstu za únos svého otce Lamberta Krejčíře. Samuel (21) na tuto adresu uvedl, že: „*(...) to byl určitě Krejčíř nebo spíš nějaký jeho kumpáni, aby se mu pomstil*“ Mezi informátory zazněla i podezření, že pokus o vraždu měl na svědomí někdo z jeho blízkého okolí. „*(...) a pak po něm někdo z těch jeho [Starkových] kumpánů střílel, protože tam byly nějaký nevyřízený účty, že on jim snad nechtěl dát peníze za nějaký kšefty, co pro něj udělali*“ (Vilém 34 let) nebo také „*(...) už je*

začal štvát, tak se ho chtěli zbavit, některý ty papalášové, co se s nima scházel v tom Vystrkově“ (Karel 65 let).

Některé vyslechnuté příběhy se od sebe výrazně liší, například vyprávění Martina (25 let): „Nevim, jestli se to stalo přímo v Příbrami, nebo říká se, že to bylo na nějaký příbramský benzínce. Starka jak byl boss v Příbrami, tak cpal hodně peněz do fotbalu a měli s tím Krejčířem obchody, kdy Krejčíř mu dával nějaký peníze do toho jeho klubu a pak přišlo nějaký období, kdy on [Radovan Krejčíř] ty peníze neměl a měli to mezi sebou špatný, a Starka, aby od toho Krejčíře vytáhl peníze, tak mu unesl syna a někde ho schovával. A Radovan Krejčíř na něj pak poslal nějaký svoje kumpány. Někdy večer byl Starka někde na benzínce a přijela dodávka, z který vyběhli čtyry nebo pět chlapů a Starku postříleli, ale tím způsobem, že to bylo asi dvacet kulek a jeho myslím zasáhly tři nebo čtyři. Pak ho odvezli do příbramský nemocnice, kde ho zachránili, ale byl na tom nějak bídne.“

Josef Klíma popisuje, že Jaroslav Starka se k této noci vyjádřil tak, že: „Někdo mu prej vypnul jistič venku, tak se šel ven s klukem, kterému bylo asi čtrnáct v té době, podívat, nahodit to. A už tam viděl nějakýho člověka a řval na toho svého kluka, aby mu přinesl pistoli, ale to už ten člověk po něm vypálil. On měl šílenou kliku, že se natočil tak, že ty kulky ho jen tak lízly.“ Když se ho o několik let později již v přátelském duchu zeptal, jak je možné, že člověk s jeho konexemi a množstvím informací neví, kdo se ho tenkrát pokusil zabít, měl Jaroslav Starka odpovědět: „No, jsou čtyři možnosti, to se mám třikrát splést?“

3.7.6 Příbramské únosy

Tato velmi mediálně známá událost se týká Jaroslava Starky a dalšího známého českého podnikatele, Radovana Krejčíře, kterého média často označují také za nejznámějšího českého zločince. V roce 2005 utekl podnikatel a miliardář za hranice a Česká republika stále usiluje o jeho vydání; to je však jiný příběh. Jaroslav Starka se v této legendě stal podstatným ve chvíli, kdy byl pokládán za jednoho z podezřelých v případu únosu Lamberta Krejčíře, Radovanova otce. Unesený muž se poté již nikdy nenašel. (Novinky.cz, 2006) Jaroslav Starka byl policií dokonce z činu obviněn a následně vzat do vazby, kde strávil skoro rok, a ze které byl posléze propuštěn pro nedostatek důkazů. (ČT24, 2011)

Proč k činu došlo a co se s Lambertem Krejčířem stalo, je velkou neznámou, a také prostorem pro teorie a spekulace různého druhu. Dva z informátorů tvrdili, že došlo

k únosu jeho syna, nikoliv otce, což je zřejmě důsledkem chybné záměny informátorů s aférou z roku 2017, týkající se únosu syna politika a podnikatele Andreje Babiše na Krym, jež byla v čase provádění rozhovorů stále velmi živou kauzou.

Větší část informátorů s jistotou tvrdila, že za únos Lamberta Krejčíře je odpovědný Jaroslav Starka, například Radmila (51 let) uvedla, že: „*Starka je zodpovědný za unesení Krejčíře, teda jako otce toho Radovana Krejčíře, kterej potom následkem toho zemřel. Protože už byl starej. A myslim, že dostal snad infarkt nebo prostě nějakou srdeční příhodu.*“ Matyáš (24 let) si k této věci vybavil, že: „*Tenkrát jak Starku postřelili, tak to byl údajně nájemnej vrah, kterýho na něj poslal Krejčíř. Protože on byl tenkrát na útěku někde v Africe myslim.*“

Našli se však i tací, kteří obvinění Jaroslava Starky zpochybňovali. „*Když došlo k únosu starýho Krejčíře, tak to zase klasicky všichni házeli na Starku, ale já si nemyslím, že by měl i v tomhle prsty. To už jako byla taková klasika...vždycky když se něco takovýhleho stane, tak to na něj automaticky hodí*“, řekla Eliška (35 let).

Jak již bylo uvedeno, smrt Lamberta Krejčíře nebyla nikdy objasněna a v rozhovorech nejednou zaznělo, že mohl být zavražděn způsobem typickým pro tzv. orlické vrahy. Damián (23 let) ohledně domnělé vraždy Lamberta Krejčíře tvrdí, že: „*(...) oni na něj při tom únosu vyvíjeli takovej nátlak, že on jim přitom umřel a pak se ho potřebovali zbavit, takže ho nějakým způsobem schovali, rozpustili v kyselině (...)*“. Tento způsob odpovídá verzi, se kterou Radovan Krejčíř vypovídal o smrti svého otce u jihoafrického soudu, podle níž byl jeho otec střelen do hlavy, uvařen a následně rozpuštěn v kyselině. (Lidovky 2010)

Informátor František (59 let) řekl k tématu, že: „*Starka chtěl z Krejčíře vymáčkout přístupy k bankovním kontům, protože tam mezi nima šlo o desítky milionů, mezi Krejčířem a Starkou, a on mu pak unesl otce, kterej pak zmizel, takže ho asi hodili do přehrady nebo ho možná zakopal někde v Brdech, prostě se po něm slehla zem a nikdo doted' neví, jak umřel.*“

Jaroslav Straka tvrdí, že si s Radovanem Krejčířem vysvětlili, že s únosem nemá nic společného, řekl v rozhovoru Josef Klíma. Toto tvrzení však není zcela v souladu s jinými vyprávěními, která o kauze slyšel. „*Povídá se, že Krejčíř si nechal zavolat ty Starkovy kluky a řekl jim, že když se přiznaj k tomu únosu, tak že jim dá nějaký peníze a nechá je bejt. Oni se teda přiznali a vopravdu prej dostali teda nějaký peníze. A Krejčíř od té doby Starku bytostně nenáviděl, poslal na něj dokonce vraha někde z jižní Afriky...*“

Únos Lamberta Krejčíře není jediným, který byl Jaroslavu Starkovi připisován, neboť byl také podezřelý z únosu a věznění italského bankéře Roselliho. Roselli byl šéfem banky a údajně byl Starkovými muži odvezen na Starkovu chatu ve Vystrkově u Orlické přehradě. Důvodem únosu měla být snaha zabránit valné hromadě, která by rozhodla o dalším fungování banky. Kvůli jeho zmizení musela být valná hromada zrušena. Někteří tvrdí, že si bankéř svůj únos objednal, aby nemusel na valné hromadě hlasovat pro rozhodnutí, která by nebyla v jeho prospěch. (Novinky 2003, Lidovky 2009, Blesk 2003)

Stručně celou kauzu shrnula Stanislava (61 let) následovně: „(...) *únos italského bankéře, kterej sem přijel podepsat nějaký smlouvy kvůli jedný bance, která padala a někdo ho unes, takže to nemohli podepsat. Ta banka skončila jinde, než měla skončit. Pak se ukázalo, že ho teda pustili zase. Nevědělo se, jestli je mrtvej, pak se spekulovalo, že se nechal unést schválně. A kde byl uneseněj? No zase na Orlíku ve Vystrkově.*“

3.7.7 Fotbalové skandály

Jaroslav Starka také patří mezi nejviditelnější postavy tuzemské fotbalové ligy. Pod jeho vedením dostala fotbalová Příbram přívlastek „*nesestupitelná*“, nikoliv však pro její fotbalové výkony, ale kvůli pověsti jejího majitele. „*V klubu se mu říkalo bandita...někdy i hůř, ale to by stejně nešlo použít.... A to vím, že mu takhle říkali i třeba fanoušci nebo protihráči z jinejch týmů...prostě bandita Starka a všichni hned věděli.*“ (Damián 23 let)

Samotný Starka tvrdí, že se vždy choval čestně a k žádným nekalým praktikám se ve svém fotbalové éře nikdy neuchýlil: „*Určitě jsem ublížil ve fotbale spoustě hráčům, který jsem třeba vyhodil a třeba to bylo nezasloužený, tak to se musím omluvit, ale to vždycky v tom fotbalu někomu ublížíte, ale jestli myslíte, že jsem někomu ublížil v civilním životě, tak si myslím, že jsem lidem spíš pomohl, a to dost.*“ (záznam rozhovoru Jaroslava Starky s Josefem Klímou z podcastu České podsvětí ze dne 3. srpna 2020)

Podle rozhovorů, které Starka médiím poskytl, vždy jednal férově a podle pravidel. Jak řekl Josef Klíma: „*Pan Starka se vždycky chlubil tím, že má rád rovinku, že třeba nikdy neuplácel žádnýho fotbalovýho rozhodčího, jenomže proč? Protože ani nemusel...protože všichni rozhodčí se báli pískat proti němu.*“ Nemusí se však jednat o úplnou pravdu. Mezi příbramskými obyvateli se proslýchá, že jeden z rozhodčích na tuto neférovou hru odmítl přistoupit, a následně na to doplatil. „*Toho rozhodčího našli mrtvýho v nějaký tý studni uprostřed Brd.*“ (Jana 25 let)

Traduje se například historka o tom, jak se opavští fotbalisté ve snaze zachránit místní ligu pokusili podplatit příbramské hráče. „*Opava v nějakým roce potřebovala*

vyhrát, aby se zachránila v lize, a hrála s Příbramí. A Opaváci kontaktovali dva příbramský hráče a každému nabídli milion, když to položej. Ty se samozřejmě báli, že by byli hned po smrti, kdyby to nepráskli, tak to práskli Starkovi.“ (Karel 56 let) Josef Klíma příběh doplňuje: „Starka řekl, ať ten milion vezmou a Příbram pak vyhrála a Opava chtěla ty dva miliony vrátit a Starka těm hráčům řekl, ať si s nima dají spicha v motorestu Halda, a že jim to jako vrátěj. A pak říká: „A poslal jsem tam svoje kluky a Opaváci utíkali do polí“ Na otázku, co poté dělal s těmi dvěma miliony, odpověděl Starka s humorem: „No ty šly na charitu.“

Další kauza týkající se machinací s fotbalovými výsledky zmiňovaná v rozhovorech se týká zápasu mezi Příbramí a Jabloncem. „To je tak čtyři až pět let zpátky, když Příbram hrála v Jablonci. Jablonec je pod vedením pana Pely, taky takovej známej tým, že si v devadesátkách něco nakrad. A na hřišti před zápasem se spolu se Starkou bavili. Příbramí na to, aby se udržela v první lize, stačil bod, a bylo to nula jedna pro Jablonec, takže Příbramí stačila remíza...no a v nějaký devadesátý minutě Jablonec dostává gól a Příbram se díky tomu udržela v první lize. A po zápase byly zveřejněny fotky, jak se oba dva smějou na hřišti, a jak si podávají ruce...“ (Michal 25 let) Podle novinových článků se proti tomuto obvinění Starka silně ohrazoval: „Když si někdo myslí, že remíza v Jablonci je domluvená, tak je idiot...Ať mi, prosím, někdo poradí, jak se domluvit s dvaadvaceti hráči na hřišti, že nedá nikdo gól.“ (iSport, 2016)

V současnosti převzal vedení fotbalového klubu Starkův syn. Sláva a úspěchy fotbalového klubu jsou však již věci minulosti, tým spadl do druhé ligy, čímž přišel fotbalový klub nejen o prestiž, ale také o potřebné finance. K tomu se vyjádřil Ladislav (72 let) „(...) odliv peněz znamená i odliv vlivu v tomhle světě. Protože u těchto lidí, když máte peníze, tak máte respekt a respekt je to s čím pracujete. Oni chtěj, aby se jich ty lidi báli, nechtěj vystupovat jako lidumilové.“

Získat další peníze pro fungování klubu nebylo jednoduché, především kvůli pověsti, kterou si za ty roky Příbram vybuodovala, jak vysvětluje Damián (23 let): „Jelikož se vědělo, že Starka je nečestnej, je to mafián, tak od něj hodně dávali ruce pryč sponzoři. Když vidíte ostatní kluby jako třeba Sparta, tak maj na dresech loga těch sponzorů jako T-mobile, Nike, ČEZ (...) ale takový firmy nechtěly mít s Příbramí nic společnýho. Takže ta jeho minulost ho posupem času doběhla. A možná ho doběhlo i to, že to musel předat synovi, kterej už nemá tolik kontaktů...“

3.8 Geografický kontext

Předchozí kapitoly byly věnovány pravděpodobnému vlivu historického vývoje Příbrami na kriminální pověst města, dalším podstatným vlivem je její geografická poloha. Příbram je obklopena Brdy, které znesnadňují přístup do města hned z několika stran, a které dělají z Příbrami strategicky významné území. V Brdech se také nachází nehlídaný vojenský prostor, který, přestože se jedná o příbramskými obyvateli milovaný kus přírody, vytváří z této oblasti geopatogenní zónu vhodnou pro šíření zločinu.

V této kapitole budou představeny vybrané lokality různými způsoby spojenými s kriminálními událostmi města Příbram.

3.8.1 Brdy

Příbramský region je typický svou členitou a zalesněnou brdskou krajinou, lesy jsou přírodní západní a severozápadní hranicí regionu. Nachází se zde nejvyšší vrchol středních Čech Tok a protéká zde také řeka Vltava, na níž se nachází Orlická a Kamýcká přehrada. Brdy jsou pro příbramské obyvatele velmi podstatné a dají se tak považovat za prvek charakterizující toto území a také součást kolektivní identity zdejších obyvatel. Pozitivní vztah k brdské přírodě v Příbrami převažuje.

Toto silné vnímání okolní přírody není však ryze v pozitivním světle, když tato krajina, alespoň podle tradovaných příběhů, není ani zdaleka bez poskvrny, jak se může zdát. Jedná se o relativně rozlehlé území, způsobilé ukrýt leccos i leckoho. Uprostřed brdských kopců se navíc nachází vojenský prostor, který je už několik let nehlídaný. Nelze se tak divit, že spousta historek týkajících se zmizelých lidí, zbraní, peněz či jiných usvědčujících důkazů, končí právě v srdci brdských lesů. Miroslava (45 let) například v rozhovoru sdílela tento příběh: *„Byl pohřešovanéj člověk, nevím, co komu udělal, ale prej se těch koster v Brdech našlo několik. Tam jsou takový nepřístupný cesty a když tam někoho zakopeš, málo kdo ho najde. Takže ho tam našla nějaká lesní správa po letech, když to už byla kostra holá, ožraná od zvěře.“*

V Brdech bylo údajně nalezeno i tělo zmíněného rozhodčího a podle informátorů zdejší lesy sloužily i jako spolehlivý úkryt pro špinavé peníze či vražedné nástroje. *„Jednou mi někdo říkal, že nějaký jeho známej byl v Brdech se psem se projít a ten pes tam vykopal nějaký obrovskéj balík peněz. A to bylo někdy v devadesátkách a tenkrát se v Příbrami všichni báli, takže je radši odevzdal, nevím teda komu, protože se bál, že kdyby si je nechal, tak by ho za to mohli oddělat...fakt takhle jsem to slyšel.“* (Vilém 34 let)

Informátorka Eliška (35 let) uvedla, že: „*to jako doted' občas v Brdech se najde nějaká zbraň zakopaná...*“ a Jarmila (56 let) se k tématu vyjádřila takto: „*Víte, jak to tenkrát bylo, ti největší pacholci si vždy ve správnou dobu obstarali, že všechny soudnický spisy zmizely někde támhle v Brdech na ohništi.*“

K doplnění těchto tvrzení nebyl nalezen žádný doplňující materiál v podobě novinových či internetových článků, což si lze vysvětlit například tak, že Brdy si nechvalnou pověst zasloužily svou odlehlou a tajemnou atmosférou, a sloužily spíše jako dramatické dokreslení vyprávěných událostí než reálné místo činu. To však neplatí o další uvedené lokalitě spojené s organizovaným zločinem, tedy Orlické přehradě, neboť o tzv. orlických vrazích vyšlo v médiích článků nespočet.

3.8.2 Orlická přehrada

Orlická přehrada je jedno z nejznámějších míst spojovaných s organizovaným zločinem, respektive s nevyjasněnými vraždami devadesátých let, v České republice. Vodní dílo vzniklo, aby přehradilo řeku Vltavu u Solenic na Příbramsku. (Fryš 2022, 83) Do novodobé české historie se však zapsala ze zcela jiného důvodu, a to pro velký počet vražd spojených s tímto místem a také způsoby jejich provedení. Těla obětí byla podle nalezených důkazů zavařena do nepropustných sudů s žiravinou a následně vhozena z Orlické přehrady do řeky Vltavy. (iDNES 2015)

Orlická přehrada je pro její blízkost spojována také s některými příbramskými událostmi. Příbramští bossové měli u Orlické přehrady svá honosná letní sídla, zejména pak ve Vystrkově, kterému je věnována následující kapitola.

O tom, že těla Starkových nepřátel měla často končit právě v Orlické přehradě, padlo v rozhovorech více zmínek, například již zmíněné tělo Lamberta Krejčíře, které také mělo být vhozeno do orlické vodní nádrže. V rozhovoru s Matyášem (24 let) zaznělo následující: „*Já znám tyhle příběhy, no že pan Starka likvidoval lidi tím způsobem, že je odvezl na Orlík a tam jim zabetonoval nohy do sudu a házel je to přehradu.*“ Podobný výrok vyslovil i Michal (25 let): „*Když byl někdo problémovej, tak vzali sud, zabetonovali ho do půlky a hodili ho živýho do přehrady.*“

Na druhou stranu, Jarmila (56 let) si v rozhovoru posteskla, jak je možné, že tak krásné místo získalo takovou reputaci. „*O těch kauzách o Orlíku a tom [Žďákovském] mostu jsem slyšela až pak z televize. Pak jsme tam jednou zastavili, protože děti to zajímalo, protože to taky slyšely samozřejmě...a já říkám, taková krása, a nedovedla jsem si představit, že by se tam děly takový věci, jako se povídalo.*“

3.8.3 Vystrkov

Vystrkov je oblast rozléhající se v těsné blízkosti Orlické přehrad. Na začátku 60. let zde bylo vybudováno luxusní středisko pro komunistické představitele, své sídlo zde měli například prezidenti Novotný, Svoboda či Husák. Toto komunistické „Beverly Hills“ mělo být veřejnosti skryto, „*aby se pracující lid nedozvěděl, jak neskromně si jeho vůdcové dokázali žít...*“. Tento areál nebyl v rámci utajení ani zapsán v katastrálních mapách a je záměrně situován ve stínu nelehce přístupných jehličnatých lesů. O jeho návrh se zasloužili věznění architekti a o výstavbu trestanci. (TÝDEN.cz, 2011)

Vystrkovský areál popsala Stanislava (61 let) následovně: „*To byly chaty, který byly po komunistickéjch funkcionářích. Vystrkov bylo sídlo ty komunistický elity, tam jezdili prezidenti a ty velký komunisti se v létě rekreovat k Orlíku. Byl to obrovský areál, kterej byl střeženej. Prezident Zápotocký tam hrál karty s ochrankou, dětičky se tam koupaly v Orlíku a každej tam měl svojí takovou zděnou chatičku.*“ Popis Vystrkova se objevil také v Mojmírově (78 let) výpovědi: „*Vystrkov je poznamenanej tou komunistickou minulostí. Tam měli všichni ty potentátové komunistický ty svoje chatičky a bylo to prostě hogo fogo. A oni se prostě znali už před revolucí – byli to komouši a znali se s tou socialistickou smetánkou. To byla jedna svoloč, pak se to přetavilo v tu tzv. podnikatelskou vrstvu, a to byli lidi prostě bez skrupulí...* „

Po pádu komunistického režimu žádalo Hnutí Čechů a Slováků okradených komunistickým režimem o vybudování domova důchodců a penzionu pro oběti komunistického režimu. (Příbramský deník, 1993) Výběrové řízení vyhlášené v lednu roku 1994 (Příbramský deník 1994) nakonec rozhodlo v neprospěch obětí komunismu a nedlouho na to se některé vily dostali do dispozice kontroverzních podnikatelů, mezi nimiž byli kupříkladu Radovan Krejčíř, František Mrázek a údajně i Jaroslav Starka. Miroslava (45 let) popsala Vystrkov následovně: „*(...) tam je moc hezky a tam měli chaty ty první mafiáni, když ještě nejezdili na Bali a tak. Tam měl svou chatu Krejčíř.*“

Po sametové revoluci získal na základě smlouvy o dlouhodobém pronájmu areál pod svou kontrolu Miroslav Provod, který jej zrekonstruoval. Josef Klíma mluví o Vystrkově takto: „*Ty chatičky zprivatizovali, patřilo to z části panu Provodovi, kterej pak skončil v kriminále, to byl jeden z takovejch těch veksláků...Když on se tenkrát urazil, když jsem mu to řekl, říkal: „já jsem žádnéj vekslák nebyl, já jsem pašoval hodinky.*“

Za éry Miroslava Provody došlo v areálu hned k několika incidentům. Explodovala zde dvě auta, z nichž jedno patřilo právě jemu, a došlo zde také k chladnokrevné vraždě.

Na tuto událost si vzpomněl například Ladislav (72 let): „*Pak ve Vystrkově samozřejmě explodovaly dvě auta nějakým podnikatelům, ale nikomu se nic nestalo, protože to bylo v noci, to byla jenom nějaká výstraha. Pak tam rozstříleli samopalem nějakýho Šebestu, což byl správce toho areálu. On svědčil proti Krejčířovi, čili tam bylo podezření, že ho nechal oddělat Krejčíř a nebo taky ne, kdo ví.*“ Stejně incidenty zmínil také Matyáš (24 let): „*Jako tam se děly hrozný věci, nejdřív tam nějakýmu správci toho areálu vybuchlo auto, normálně za bílýho dne, jak kdyby nic, a druhýho správce, toho tam rozstříleli na maděru.*“

O Vystrkovských vilách se také proslýchá, že v nich často z různých důvodů docházelo k věznění a mučení lidí. Tak tomu mělo být například v případě již zmíněného italského bankéře Roselliho. Vězněn zde byl údajně také policejní agent, který je již přes dvacet let nezvěstný.

3.8.4 Motorest Halda

Motorest Halda je dnes již opuštěný objekt, který se nachází nedaleko Příbrami u obce Dubenec, a také jedním z míst, které určuje charakter tohoto kraje. Stavba je ze 70. let, jedná se o typický exponát tehdejší dobové architektury, a patrně i z tohoto důvodu se stal oblíbeným místem filmařů děl o sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století. Lze jej vidět například ve filmu *Smrt stopařek*.²¹

Po změně režimu v roce 1989 začalo být místo spojováno i s jiným než jen filmovým zločinem, proslavil se totiž jako místo střetávání příbramských mafiánů. „*Já vím, že tenkrát v těch devadesátkách to tam bylo normálně jak na divokým západě. Že normálně tam stříleli z bouchaček do stropu, když se vožrali.*“ říká Eliška (35 let). Milan (56 let) popisuje objekt takto: „*To byl motorest a z druhý strany byl bordel, tam se dohadovali ty místní kšefty, tam oni se v noci scházeli, když dokonali ty svý úkoly, a tam bylo jedno z těch jejich center v tom bordelu.*“

Geografická poloha motorestu také napomáhá jeho špatné pověsti, neboť „*hned za tím [Motorestem] je Bytíz věznice a ten motorest je tam mezi těma haldama, mezi kopcema utopenej, takže tam pak někde se zbavili těch těl, asi je tam rovnou hodili do šachty.*“ (Karel 65 let)

²¹ Pro více informací viz <https://www.filmovamista.cz/lokalita/zaber?id=2540-Dubenec--motorest-Halda>

3.8.5 Hotel Belvedere

Hotel Belvedere je tříhvězdičkový hotel nacházející se v centru Příbrami, jehož vlastníkem je Jaroslav Starka. Vedle se nachází Kulturní dům s restaurací, ve které Jaroslav Starka kdysi pracoval jako číšník, později získal Kulturní dům s restaurací pod svá křídla. „*On byl šéf celého Kulturního domu v Příbrami, kterej měl pronajatej od města asi za korunu nebo za kolik.*“ (Damián 23 let)

Tento hotel se objevoval ve vyprávění informátorů velmi často. Podstata jejich vyprávění se mnohdy odehrávala přímo v tomto objektu nebo jeho bezprostřední blízkosti. „*(...) to jsem slyšela mnohokrát, že se v Příbrami střílelo, normálně v centru města, nejčastěj před tím Belvederem, protože on ho vlastnil žejo.*“ (Jana 25 let)

Martin (25 let) v rozhovoru zmínil tuto zprostředkovanou historku: „*(...) tam [v hotelu Belvedere] se oni vždycky scházeli a kamarád mi říkal, že tam jednou nějak seděl a viděl, jak tam Starka sedí u jednoho stolu a teď tam za ním chodili různý lidi...a on mi to popisoval prostě jak scénu z Kmotra, že on tam seděl jak velkej boss, a že tam za ním vždycky přišel někdo a měli prostě ty svoje specifický pozdravy naučený, a že přesně on tam seděl, jak ten don Corleone, a oni tam za ním chodili, střídali se tam a řešili tam s ním bůh ví co...fakt jako nevim, co je na tom pravdy, ale takhle on mi to říkal.*“

Před hotelem Belvedere také došlo k nejzmiňovanější kauze, kdy středoškolský pedagog přišel při napadení o část ucha. V analyzovaných novinových článcích se však tento hotel v souvislosti s kriminálními událostmi po roce 1990 příliš často neobjevuje, pouze v souvislosti se zmíněnou kauzou.

Závěr

Hlavním cílem této diplomové práce bylo analyzovat vliv fám, současných pověstí, memorátů a dalších kolektivně šířených vyprávění souvisejících s porevolučním obdobím v 90. letech 20. století Příbramska na podobu a formování identity jejích obyvatel.

Městský folklor získaný díky rozhovorům a jeho význam pro současné informátory potvrdil, že příběhy s „mafíánskou“ tematikou jsou s místní společností úzce spjaty, a patří tak mezi signifikantní prvky současné identity obyvatel. Bylo zjištěno, že minulost, kvůli které získala Příbram přívlastek *České Palermu*, se přímo odráží v sociální identitě a kolektivní paměti obyvatel příbramského regionu. Co je však dále součástí této identity? Nejvýraznějším prvkem sociální identity obyvatel příbramského regionu je dle provedeného výzkumu hornictví, které je podle většiny informátorů hlavním znakem města a blízkého okolí. Vlivem této skutečnosti je nutno poukázat na to, že průmyslové zaměření vrhalo stín na kulturní či náboženský potenciál města, který byl na úkor toho upozaděn. Uvedená tvrzení jsou podpořena historickými událostmi a také vyplývají z výpovědí informátorů.

Vycházejíc z relativně velkého množství sesbíraných vyprávění lze potvrdit, že místní události devadesátých let 20. století se důrazně otiskly do sociální identity příbramských obyvatel. Část informátorů jako první věc po hornictví zmínila místní kriminální proslulost jako něco pro Příbram příznačného.

Jako významné lze uvést, že ve věci vnitřního postoje ke „kriminální slávě“ se informátoři zásadně dělili na dvě skupiny. První část informátorů projevila lítost nad skutečností, že negativní pověst Příbrami zastiňuje její potenciální pověst města s velkým kulturním potenciálem (reprezentovaným například Svatou Horou, skladatelem Antonínem Dvořák nebo spisovatelem Janem Drdou). Druhá část informátorů uvedenou negativní pověst akceptovala jako prvek charakterizující region jako tvrdý kraj, vyprávění často brutálních příběhů pro ně bylo zábavou, a svým způsobem byli na tento surový, avšak zajímavý folklor, patrně hrdí.

Pokud jde o možný vztah mezi dlouhodobým zaměřením Příbrami na hornický průmysl a vysokou mírou kriminální činnosti a organizovaného zločinu, v diplomové práci byla dovozena kauzalita mezi těmito dvěma skutečnostmi, a to včetně popisu jejich možných příčin.

Pro vysvětlení této skutečnosti je podstatný především sociální kontext těžby uranu, se kterou souvisí faktory, jako například imigrace obyvatel ze sociálně nízkých vrstev. Tito lidé si zvykli na mimořádné vysoké finanční ohodnocení, současně však nedisponovali schopnostmi či vědomostmi, které by mohli jednoduše uplatnit v jiném odvětví poté, co došlo k ukončení těžby. Tito lidé, pro které chybělo nové vysoce ziskové pracovní uplatnění, které by mohli zastávat, se tak často uchýlovali k různým nelegálním způsobu obživy.

V souvislosti s položenými otázkami byly detailně analyzovány nejčastěji se vyskytující kolektivní narativy, které tvoří integrální součást identity obyvatel Příbrami a okolí, včetně jejich postojů k nim.

Možné varianty dalšího výzkumu si představuji v rozšíření okruhu informátorů a získání většího množství vyprávění s detailnějším rozbořením narativů, popisem jejich vzniku a faktorů, které hrály roli při jejich utváření. V dalším výzkumu by bylo jistě přínosné do rozhovorů zahrnout i skutečné aktéry, kteří ve folklorních vyprávěních vystupují, a vyslechnout si jejich pohled na to, co se o nich šíří v příbramské společnosti. Dále by se další výzkum mohl věnovat také tomu, jak je *České Palermo* vnímáno z pohledu exogenní společnosti.

Závěrem lze shrnout, že vzhledem k uvedenému kontextu lze přízvisko *České Palermo* pro Příbram označit přinejmenším jako výstižné. Zločin vždy byl a také bude vděčným tématem městských legend a fám, které jsou významným ukazatelem identity jedinců v jejichž okruhu vznikají a dále se šíří. Básník František Gellner v jednom ze svých dopisů napsal: "*Příbram je město nebeské. Nikde jinde není tolik chudoby ducha, dluhů a vší a podobných věcí, které otvírají brány rajské.*" (GELLNER 2007, 246-247) Z jeho bohatých satirických kritik Příbrami lze soudit, že by ho o téměř sto let později zřejmě nepřekvapilo, že ony brány vedou do *Českého Palerma*.

Seznam použité literatury

ALLPORT, Gordon W.; POSTMAN, Leo. 1946. An analysis of rumor. *Public opinion quarterly*. 10.4: 501-517

BASSO, Keith H. 1996. *Wisdom Sits in Places: Landscape and Language among the Western Apache*. Albuquerque: University of New Mexico Press. ISBN 0-8263-1724-3

BAUMANN, Richard 1992: Introduction, in BAUMANN, Richard (ed.): *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments. A Communications-Centered Handbook*. Oxford University Press: Oxford, xiii-xxi.

BENDIX, Regina 1997: *In Search of Authenticity. Formation of Folklore Studies*. The University of Wisconsin Press: Madison

BENEŠ, Bohuslav 1990: *Česká lidová slovesnost. Výbor pro současného čtenáře*. Odeon: Praha.

BREDNICH, Rolf Wilhelm. 1990. *Die Spinne in der Yucca-Palme. Sagenhafte Geschichten von heute*. München.

BREDNICH, Rolf Wilhelm. 1994. R. W.: *Grundriss der Volkskunde*. Berlin. s. 87-88.

BRUNVAND, Jan Harold. 1981. *The Vanishing Hitchhiker*. New York: W. W. Norton & Co.

BURKE, Petr. 2006. *Variety kulturních dějin*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-7325-081-0

CAMPION-VINCENT, Veronique. 1990. Contemporary Legends About Animals- releases in Rural France. *Fabula* 31: 242-253

CRESWELL, John W.; MILLER, Dana L. Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into practice*, 2000, 39.3: 124-130

CZUBALA, Dionizjusz. 1993. *Wopczesne legendy miejske*. Katowice. Uniwersytet Slaski.

DENZIN, Norman. 1989. *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. London: Prentice-Hall. ISBN 0-13-774381-5

DISMAN, Miroslav. 1993. Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele. Praha: Karolinum, 1993.

DISMAN, Miroslav. 2002. Jak se vyrábí sociologická znalost. - 3. vyd. Praha : Karolinum. ISBN 80-246-0139-7

DUNDES, Alan (ed.) 1999: International Folkloristics. Classic Contributions by the Founders of Folklore. Rowman&Littlefi eld: Lanham.

EDGERTON, William B. 1968. The Ghost in Search of Help for a Dying Man, Journal of the Folklore Institute, Vol. 5, No. 1. pp. 31, 38, 41.

FRYŠ, Josef. 2022. Vltavská kaskáda - Nový život staré řeky. Obrazová publikace o stavbě, historii i současnosti všech devíti vodních děl Vltavské kaskády. Universum.

GELLNER, František. 2007. Spisy III. Drama, román, fejetony. Carpe diem. Broumovice. Národní knihovna České republiky

GEORGE, Alexander L. 1959. Propaganda Analysis. Evanston: Row, Peterson & Co.

GLASER, Barney G. The constant comparative method of qualitative analysis. Social problems, 1965, 12.4: 436-445.

GROSS, Dave. 2010. The Blue Star LSD Tattoo. Urban legend Page, the Lycaenum Drug Archives, Retrieved.

HENDL, Jan. 2005. Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Portál Praha. ISBN: 978-80-262-0219-6

HLÓŠKOVÁ, Hana. 1996. Kategória minulosti v rozprávačskej stratégii. Slovenský národopis, 44.3: 319-334.

HSIEH, Hsiu-Fang; SHANNON, Sarah E. 2005. Three Approaches to Qualitative Content Analysis, Forum: Qualitative Health Research, Vol. 15, No. 9, November 2005, pp. 1277-1288.

JANEČEK, Petr. Současné pověsti a jejich výzkum v moderní folkloristice. 2007. *Český lid* Vol. 94, No. 3, pp. 305-322 (18 pages)

JANEČEK, Petr. 2011. Folklor atomového věku. Národní muzeum, Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií. ISBN 978-80-7036-315-7

JANEČEK, Petr. 2006. Černá sanitka a jiné děsivé příběhy. Plot. Praha. ISBN 80-86523-74-8

JEDŁOWSKI, Paolo. 2001. Memory and Sociology: Themes and Issues. Time & Society.

JENKINS, Richard. 2014. Social identity. Taylor & Francis Books. ISBN: 978-11-345-8669-1

KAPFERER, Jean-Noel. 1992. Fáma. Nejstarší médium světa. Práce. Praha.

KNAPP, Robert H. A psychology of rumor. Public opinion quarterly, 1944, 8.1: 22-37.

KULIGOWSKI, Waldemar 2010: Ludowa – masowa – popularna. Antropologiczne rozróżnienie typów kultury, in SMOLIŃSKA, Teresa (ed.): Między kulturą ludową a masową. Historia, terażniejszość i perspektywy badań. Polsko-Słowacka Komisja Nauk Humanistycznych – Wydawnictwo „scriptum“: Kraków – Opole 2010, 139–158.

LE GOFF, Jacques. Paměť a dějiny. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-862-6

LEŠČÁK, Milan. 1996. Etnologické aspekty štúdia orálnej histórie. Etnologické rozpravy. č. 1, s. 10.

MASŁOWSKI, Nicolas, ŠUBRT, Jiří a kol. 2015. Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2689-5

MAYRING, Philipp. 2000. Qualitative Content Analysis, Forum: Qualitative Social Research, Volume 1, No. 2, Art. 20, June 2000.

MITTERAUER, Michael. 1985. Neue Wege der Alltagsgeschichte zwischen Quantifizieren und oral history. In: Polleros, F. B. (Hg.): Kamptal-Studien, sv. 5, s. 193-214. Gars am Kamp.

MLYNÁŘ, Jakub. Identita mezi pamětí a vyprávěním: Sociologická analýza. Praha, 2016. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra sociologie. Vedoucí práce doc. PhDr. Jiří Šubrt, CSc;

MOSER, Oskar. 1985. Zeitungssage - Volkssage. In: K. Beitzl (edit.): Probleme der Gegenwartsvolkskunde. s. 127-151. Wien.

NAMERA, Gérard - JAISSON, Marie. 2009. Maurice Halbwachs: Kolektivní paměť, kritické vydání. Praha. Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-7419-016-2

NEUENDORF, Kimberley A. 2002. *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

NICOLAISEN, Wilhelm. F. H. 1990. Why Teil Stories? *Fabula* 31, s. 5-10

NOSKOVÁ, Jana. 2000. Narativní metody v současné etnologii. *Narodopisna revue*. 10: 27-29.

NOSKOVÁ, Jana. 2014. Biografická metoda a metoda orální historie Na příkladu výzkumu každodenního života v socialismu. *Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., PRAHA – pracoviště BRNO*. ISBN 978-80-87112-84-7

PULEC, Miloš. 1963. Pověsti Prahy a Krakova. K lidovým tradicím slovanských sídelních měst. *Český lid* 50: 82-91

SCHNEIDER, Ingo .2001. „Contemporary legends“ medzi mýtom a realitou. *Slovenský národopis* 49, s. 163-171.

SCHNEIDER, Ingo 2005: Wiederkehr der Traditionen? Zu einigen Aspekten der gegenwärtigen Konjunktur des kulturellen Erbes. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* LIX/108 (1), 1–20.

SILVERMANN, David. 2005. *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Bratislava: Ikar.

SIROVÁTKA, Oldřich 2002: *Folkloristické studie*. Etnologický ústav AV ČR: Brno

SMITH, Paul 1996: Contemporary Legend: A Legendary Genre? in SMITH, Paul – BENNETT, Gillian (eds.): *Contemporary Legend: A Reader*. Garland Publishing: New York – London, 103–112.

SMOLOVÁ, Věra, autorský kolektiv Jana Barešová, Lenka Blažková, David Fischer, Rudolf Hlaváček, Rastislav Korený, Karel Nováček, Hana Pátková, Ondřej Sedláček, František Stehlík, Pavel Škácha, Václav Trantina, Josef Velfl. Vydání první. 2016. Příbram Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny ISBN:978-80-7422-489-8

STRAUSS, Anselm; CORBIN, Juliet. *Basics of qualitative research techniques*. 1998.

ŠRÁMKOVÁ, Marta. 1988. Okupace a osvobození Brna ve vzpomínkách a vyprávění dětí. *Vlastivědný věstník moravský* 40, s. 21-30.

ŠRÁMKOVÁ, Marta. 2002. Vyprávění ve městě jako specifický druh narace. Národopisná revue 4/2002, ročník XII. Ústav lidové kultury. Strážnice.

VANĚK, Miroslav - MŮCKE, Pavel. 2015. Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie (2. doplněné a přepracované vydání). Praha: FHS UK – ÚSD AV ČR. ISBN 978-80-246-2931-5

WEBER, Robert Philip. 1990. Basic Content Analysis. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.

Novinové zdroje

SMOLOVÁ, Věra. 2020. Svatá Hora. Matka Boží plná bolesti. roč. 57, č. 4, s. 26–27.

Archivní novinové zdroje

DRÁBEK, Ondřej. 1997. Příbramská bytová situace se zlepšuje. Příbramský deník. roč. 6, 16.ledna. Příbram: Vltava

DRÁBEK, Ondřej. 1998. Jen nářky nikomu bydlení nepřinesou. Příbramský deník. roč. 7 18. ledna. Příbram: Vltava

GT. 1993. Zařízení bytu za kapinku tekuté stravy...Je „uranové“. Příbramský deník. roč. 1, 20. října. Příbram: Vltava

HORNICKÝ kahan: časopis zaměstnanců Rudných dolů v Příbrami Příbram: ZO KSČ Rudných dolů, [1959]-1992. 33 sv. [Změna podnázvu: Časopis zaměstnanců s.p. Rudné doly Příbram]

NOVÉ Příbramsko: týdeník občanů příbramského okresu Příbram : Okresní úřad, 1956-1990. 35 sv.; 42 cm [Rozsah a rozměry pro registraci: 2-4 s., 300/420; Podnázev do 12.1.1990: Orgán Okresního národního výboru v Příbrami]

PŘÍBRAMSKÝ Atom: týdeník pracujících ČSUP, Uranové doly k. p. Příbram a ČSUP, Výrobní základna uranového průmyslu k. p. Příbram. Národní knihovna Praha, sign. Nb. 37.

Příbramský deník 16. září 1993. ročník 1. číslo 4. Z Vystrkova penzion pro oběti komunismu? Příbram: Vltava.

Příbramský deník 11. leden 1994. str. 9. Komu Vystrkov? Příbram: Vltava.

Internetové zdroje

OECD-NEA & IAEA, Uranium 2018: Resources, Production and Demand ('Red Book')
World Nuclear Association, The Nuclear Fuel Report 2017

ŠIMEK, Jan. 2008. Základy archivního výzkumu. Ústav českých dějin. FF UK. Praha.
Online dostupné z: http://www.antropoweb.cz/media/webzin/webzin_2-3_2008/9_ZAKLADY_ARCHIVNIHO_VYZKUMU.pdf

Online novinové zdroje

BARTONÍČEK, Radek. Policie zkoumá skládky nemocničního odpadu. iDNES. [online].
1999–2023 MAFRA, a. s. [cit. 2023-24-2]. Dostupné z:
https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/policie-zkouma-skladky-nemocnicniho-odpadu.A020513_175048_domaci_jpl

BLAŽEK, Pavel. Italský bankéř Roselli opustil republiku. Novinky.cz. [online] [cit. 2022-5-12] Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/krimi-italsky-banker-roselli-opustil-republiku-257115>

Drv. Starkovi hrozí osm let za únos. Lidovky. [online] MAFRA a.s. [cit. 2022-5-12]
Dostupné z: https://www.lidovky.cz/domov/starkovi-hrozi-osm-let-za-unos.A090123_000024_ln_noviny_sko

DUBNOVÁ, Ivana. Testy prokázaly zamoření odpadu. Envi Web. [online]. 1999-2023
Envi Web s.r.o. [cit. 2023-24-2]. Dostupné z: <https://www.enviweb.cz/38302>
<https://isport.blesk.cz/clanek/fotbal-1-liga-rocnik-2015-16/269461/sef-pribrami-starka-dohoda-s-jabloncem-kdo-si-to-mysli-je-idiot.html>

KUBIŠTOVÁ, Pavla, PÁNEK, Jiří. Před dvaceti lety vytáhly první mrtvolu. Orličtí vrazi
cpali oběti do sudů. iDNES. [online]. 1999–2023 MAFRA, a. s. [cit. 2023-1-2]. Dostupné
z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/pripad-orlickych-vrazd-ma-vyroci-20-let.A150710_142517_domaci_pku

KREČ, Luboš. Když mafie zatápí Příbrami. TÝDEN.cz. [online]. EMPRESA MEDIA,
a.s. [cit. 2023-1-2] Dostupné z: https://www.tyden.cz/tema/kdyz-mafie-zatapi-pribrami_1355.html

KŘIVKA, Vladimír, CHALOUPSKÁ, Markéta. Policie chce dostat Starku k soudu za únos Lamberta Krejčíře. Lidovky. [online] MAFRA a.s. [cit. 2022-5-12] Dostupné z: https://www.lidovky.cz/domov/policie-chce-dostat-starku-k-soudu-za-unos-lamberta-krejcire.A101003_222711_ln_domov_lya

MF DNES, fk. Mocný příbramský podnikatel přežil střelný útok. iDNES. [online]. 1999–2023 MAFRA, a. s. [cit. 2023-24-2]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/cerna-kronika/mocny-pribramsky-podnikatel-prezil-strelny-utok.A050508_195633_domaci_bih

MF DNES, fk. Mocný příbramský podnikatel přežil střelný útok. iDNES. [online]. 1999–2023 MAFRA, a. s. [cit. 2023-20-2]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/cerna-kronika/mocny-pribramsky-podnikatel-prezil-strelny-utok.A050508_195633_domaci_bih

Nastražená bomba v pátek zničila auto na Příbramsku. Novinky.cz. [online] [cit. 2022-24-11] Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/krimi-nastrazena-bomba-v-patek-znicila-auto-na-pribramsku-300164>

PODROUŽEK, Jan. Šéf Příbrami Starka, dohoda s Jabloncem, kdo si to myslí je idiot. iSport. Blesk.cz. [online]. CZECH NEWS CENTER a.s. [cit. 2022-5-12] Dostupné z:

<https://www.blesk.cz/clanek/zpravy-krimi-pribram-15516>

POSPÍŠILOVÁ, Eva. Hnízdo se špatnou pověstí. Týden.cz. [online]. EMPRESA MEDIA, a.s. [cit. 2023-1-2]. Dostupné z: https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/hnizdo-se-spatnou-povesti_207625.html

SLONKOVÁ, Sabina. Případy z politického podsvětí: Fantom z Příbrami. Neovlivní.cz. [online] Dead Line Media s.r.o. [cit. 2023-24-2]. Dostupné z: <https://neovlivni.cz/pripady-politickeho-podsveti-fantom-z-pribrami/>

SOBOTKOVÁ, Alena. Bankéř Roselli objednal svůj únos. Blesk.cz. [online]. CZECH NEWS CENTER a.s. [cit. 2022-5-12] Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/zpravy-krimi/15516/banker-roselli-objednal-svuj-unos.html>

SOUKUPOVÁ, Jitka. Násilník dostal za ukousnutí ucha pět let. iDNES. [online]. 1999–2023 MAFRA, a. s. [cit. 2023-24-2]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/cerna-kronika/nasilnik-dostal-za-ukousnuti-ucha-pet-let.A020416_124424_krimi_boh

Stíhání 8 lidí z únosu Krejčířova otce zastaveno. ČT24. [online]. Česká televize 1996–2021. [cit. 2022-5-12] Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/1269620-stihani-8-lidi-z-unosu-krejcirova-otce-zastaveno>

TICHÝ, Karel. Neobjasněné vraždy konce 90. let a přelomu tisíciletí. PrahaIN. [online]. Flowee s.r.o. [cit. 2023-12-2]. Dostupné z: <https://www.prahain.cz/krimi/neobjasnene-vrazdy-konce-90-let-a-prelomu-tisicileti-11169.html>

Za únos a smrt Krejčířova otce stíháno osm lidí. Novinky.cz. [online] [cit. 2022-5-12] Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/krimi-za-unos-a-smrt-krejcirova-otce-stihano-osm-lidi-40139609>

ŽÁN, František. Policie úzkostlivě tají okolnosti úmrtí Adama Kašáka, synovce ministra financí Kalouska. Příbramský deník. [online]. VLTAVA LABE MEDIA a.s. [cit. 2023-12-2]. Dostupné z: https://pribramsky.denik.cz/zpravy_region/pb-kasak20090108.html

*Anna Drpáková, České Palermo? Famy a současné pověsti města Příbram jako součást
kolektivní identity obyvatel příbramského regionu*